

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

Teologická fakulta

Katedra pedagogiky

Diplomová práce

VÝCHOVNÉ METODY POUŽÍVANÉ
V SALESIÁNSKÝCH STŘEDISCÍCH MLÁDEŽE
V ČESKÉ REPUBLICE

Vedoucí práce: *Doc. Michal Kaplánek, Th.D.*

Autor práce: *Libor Macák*

Studijní obor: *Pedagogika volného času*

Ročník: *VI.*

2009

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v soupisu použitých zdrojů.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

29. června 2009

Libor Macák

Děkuji vedoucímu diplomové práce Michalu Kaplánkovi za pomoc s výběrem a upřesněním tématu, metodické vedení práce a poskytnutí analytického softwaru. Děkuji mu také za podporu, ochotu, trpělivost a čas, který mi věnoval.

Za ochotné poskytnutí potřebných dokumentů děkuji Marku Sklenářovi, delegátovi pro pastorační Salesiánské provincie Praha, a ředitelům salesiánských středisek mládeže, jmenovitě Jiřímu Cahovi, Petru Kopřivovi, Ladislavu Nádvoříkovi, Antonínu Nevolovi, Tomáši Rádlovi, Michalu Svobodovi, Pavlu Tichému a Pavlu Ženíškovi.

Děkuji také ostatním pracovníkům salesiánských středisek, kteří jakýmkoli způsobem přispěli ke vzniku této práce.

V neposlední řadě děkuji Evě Horáčkové a Petru Maliňákovi za jazykovou korekturu.

OBSAH

Předmluva	7
Úvod.....	8
1 SaSM jako instituce pro výchovu ve volném čase.....	11
1.1 Vymezení základních pojmů.....	11
1.1.1 Výchova a její nositelé.....	11
1.1.2 Cíl a obsah výchovy.....	13
1.1.3 Podmínky, prostředky a principy výchovy.....	15
1.1.4 Metody a organizační formy výchovy ve volném čase.....	16
1.1.5 Metoda jako centrální prvek výchovného procesu.....	18
1.2 Úvod do problematiky salesiánské výchovy.....	19
1.2.1 Salesiáni a jejich působení ve světě a v ČR.....	19
1.2.2 Salesiánský výchovný styl.....	21
1.2.3 Stručná charakteristika SaSM v ČR.....	25
1.3 Výchova v salesiánských střediscích mládeže.....	27
1.3.1 Organizační formy výchovy v SaSM (programy).....	27
1.3.2 Výchovné metody v SaSM.....	30
1.3.3 Kulturní animace.....	31
1.3.4 Otevřená práce s mládeží.....	35
2 Kvalitativní výzkum výchovných metod SaSM.....	40
2.1 Předmět a metoda výzkumu.....	40
2.1.1 Výzkumná otázka.....	41
2.1.2 Volba metody a její zdůvodnění.....	41
2.2 Průběh výzkumu.....	42
2.2.1 Výběr středisek a získání dokumentů.....	42
2.2.2 Pramenná kritika.....	43
2.2.3 Obsahová analýza VPPK.....	44
2.3 Výsledky obsahové analýzy VPPK.....	49
2.3.1 Kategorie Adresáti.....	49
2.3.2 Kategorie Cíle.....	50
2.3.3 Kategorie Podmínky a prostředky.....	52
2.3.4 Kategorie Programy.....	53
2.3.5 Kategorie Principy.....	54
2.3.6 Kategorie Metody (explicitní).....	55

3	Subjekty, cíle, podmínky a prostředky.....	58
3.1	Subjekty výchovy (adresáti a vychovatelé).....	58
3.1.1	Adresáti.....	58
3.1.2	Vychovatelé.....	59
3.2	Výchovné „cíle“ (oblasti a obsah).....	61
3.2.1	Oblasti, na které se výchova zaměřuje.....	61
3.2.2	Předávaný obsah.....	64
3.3	Podmínky a prostředky výchovy.....	66
4	Organizační formy práce (programy).....	68
4.1	Spontánní činnost – oratoř a klub.....	68
4.1.1	Program typu oratoř (dále jen oratoř).....	68
4.1.2	Program typu klub (dále jen klub).....	69
4.1.3	Program typu volná oratoř (dále jen volná oratoř).....	70
4.1.4	Společné znaky spontánních programů.....	71
4.2	Pravidelná zájmová činnost – kroužky.....	72
4.3	Táborová činnost – chaloupky.....	73
4.4	Další výchovná, vzdělávací a příležitostná činnost.....	74
5	Výchovné metody.....	75
5.1	Metody salesiánské výchovy.....	75
5.1.1	Preventivní systém v SaSM.....	75
5.1.2	Výchovné prostředí.....	76
5.1.3	Výchovný vztah.....	77
5.1.4	Principy preventivního systému.....	78
5.2	Metody kulturní animace.....	82
5.2.1	Animace v SaSM.....	82
5.2.2	Kulturní animace v SaSM.....	83
5.2.3	K problematice pojmu animátor.....	85
5.3	Metody otevřené práce s mládeží.....	86
5.4	Metody sociální práce.....	88
5.5	Shrnutí problematiky výchovných metod.....	89
	Závěr.....	93
	Použité zdroje.....	95
	SPZ (Seznam použitých zkratk).....	99
	Seznam tabulek, příkladů a schémat.....	100
	Seznam příloh.....	101
	Abstrakt.....	110
	Abstract.....	111

PŘEDMLUVA

K napsání práce mě vedla především osobní profesní potřeba ujasnit si, co vlastně dělám. V prostředí salesiánských středisek mládeže se pohybuji zhruba osm let, zpočátku jako účastník, později v roli dobrovolníka a poslední tři roky již jako zaměstnanec. Od té doby, co působím v SaSM jako vychovatel, mě nepřestává udivovat fakt, že mi nikdo nikdy pořádně neřekl, jak to mám dělat. Alespoň ne systematicky, formou: „Tohle je tvůj výchovný cíl, a toto je metoda, kterou ho nejspíše dosáhneš.“

Jsem si vědom toho, že výchova je proces velmi složitý, komplexní, mnohovrstevný a že jsou věci, které se nedají vtěsnat do pouček. A nechci také snižovat úlohu pedagogické intuice a schopnosti tvořivě reagovat na vzniklé situace. Na druhou stranu by mi občas pomohlo (a myslím, že nejsem jediný), mít trochu konkrétnější zadání, než že výchovným cílem je „poctivý občan a dobrý křesťan“ a že mám děti vychovávat osobním příkladem.

Proto jsem se rozhodl zabývat se v rámci své diplomové práce výchovnými metodami salesiánských středisek mládeže. Chtěl jsem se dozvědět více o tom, jak salesiáni vychovávají a získat tak nové poznatky pro svou vychovatelskou praxi. Nicméně mě práce spíše utvrdila v přesvědčení, že metodika a metodická reflexe není pro salesiány příliš silnou stránkou. Nemyslím si, že by salesiáni neuměli vychovávat, (sám jsem částečně produktem jejich výchovy a nemyslím si, že bych byl „nevychovaný“), nebo že by nevěděli, jak to dělají nebo o tom nepřemýšleli. Jen si myslím, že o tom příliš neumí mluvit.

ÚVOD

Za dvacet let, která již uplynula od sametové revoluce, stala se salesiánská střediska mládeže (SaSM) v naší společnosti významným subjektem výchovné práce s mládeží ve volném čase. Od bouřlivých dob svého vniku v devadesátých letech minulého století urazila SaSM ve svém vývoji dlouhou cestu. Z původně „rodinných podniků“ se konsolidovala ve stabilní organizace a přizpůsobila se současným legislativním a ekonomickým poměrům, mnoha změn doznala také samotná výchovná činnost. Kromě tzv. preventivního výchovného systému, jehož „autorem“ je zakladatel salesiánů, italský kněz Giovanni Bosco, a ke kterému se salesiáni na celém světě hlásí, přejala také další výchovné metody používané v jiných (českých i zahraničních) institucích podobného zaměření.

Není pochyb o tom, že SaSM jsou osobitá zařízení, doplňující spektrum nabídky volnočasových aktivit o důležitý rozměr výchovy mládeže – nabídku životního smyslu a křesťanských i obecně lidských hodnot. Vedle výchovných cílů a programové nabídky jsou významným charakteristickým rysem, který SaSM odlišuje od ostatních institucí podobného zaměření, zejména SVC a NZDM, výchovné metody.¹

V současné době, kdy se střediska stabilizují a rozrůstají, zatímco salesiánů postupně ubývá a začíná se mluvit o předávání středisek laickým pracovníkům, nabývá na aktuálnosti otázka, čím jsou salesiánská střediska mládeže specifická, co je činí originálními a odlišnými od jiných zařízení. A ukazuje se, že ne vždy dokáží salesiáni tyto charakteristiky pojmenovat a vysvětlit. Na následujících stranách se věnujeme jednomu z uvedených charakteristických rysů SaSM, výchovným metodám. Zabýváme se otázkou, jaké metody jsou – vedle preventivního systému – v SaSM používány, a zda jsou používány vědomě a plánovitě.

V naší práci sledujeme výchovnou činnost SaSM z hlediska pedagogiky volného času. Ponecháme tedy stranou křesťanský základ a pastorační charakter salesiánské činnosti a zaměříme se, v souladu s pohledem pedagogiky, na výchovné metody jakožto způsoby naplňování výchovného cíle.

---

¹ Srv. Kaplánek, M. *Výchovně pastorační činnost salesiánů – pokus o vymezení identity*.

Cílem práce je odpovědět na otázku: „*Jak SaSM vychovávají děti a mládež?*“, neboli „*Jaké metody k tomu používají?*“. Výchovné metody, čili cesty vedoucí k dosažení výchovného cíle, nevisí ve vzduchoprázdnu, nýbrž jsou součástí složitého systému, který nazýváme výchovný proces. V této souvislosti nelze tedy opomenout ani ostatní prvky tohoto procesu – jeho nositele a cíle, organizační formy, obsahy, principy, podmínky a prostředky. V podtextu práce zaznívá také otázka: „*Nakolik je používání výchovných metod v SaSM salesiány reflektováno?*“.

Vzhledem k tomu, že se zabýváme problematikou, která zatím komplexně popsána nebyla, resp. pojednání o ní nejsou aktuální, odpověď na uvedené otázky hledáme prostřednictvím kvalitativního pedagogického výzkumu, a to v podobě obsahové analýzy projektových dokumentů osmi vybraných středisek. Výzkum byl proveden pomocí počítačového programu v souladu s postupem navrženým pro analýzu textů získaných metodou rozhovoru.

Text práce je členěn do pěti částí. V první části nejprve věnujeme značnou pozornost používané terminologii a poté představujeme oblast, ve které se v rámci výzkumu pohybujeme. Vysvětlíme, kdo jsou salesiáni a čím se zabývají, popíšeme jejich výchovný styl a podrobněji se zaměříme na střediska mládeže jako jednu z forem salesiánské činnosti u nás. Představíme také několik výchovných metod, jejichž použití v SaSM předpokládáme.

Druhá část popisuje metodiku a průběh vlastního výzkumu. Po vymezení předmětu a zdůvodnění metodiky následuje popis jednotlivých kroků výzkumu, zejména obsahové analýzy dokumentů, tzv. výchovně pastoračních projektů salesiánských komunit. Třetí kapitola této části přináší podrobný popis výsledků této analýzy.

Následující tři části jsou syntézou výsledků textové analýzy, doplněnou informacemi získanými studiem dalších dokumentů. Postupně představují poznatky zjištěné o jednotlivých složkách výchovného systému: o výchovných subjektech, cílech, podmínkách a prostředcích (3. část), organizačních formách výchovné práce (4. část) a konečně o výchovných metodách používaných v SaSM (5. část). Závěrečná kapitola páté části se podrobněji zabývá podstatným „vedlejším“ výsled-

kem našeho výzkumu, a sice zjištěním, že výchovným metodám je v dokumentech středisek ve srovnání s ostatními prvky věnována nápadně menší pozornost.

1 SASM JAKO INSTITUCE PRO VÝCHOVU VE VOLNÉM ČASE

1.1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Pečlivá definice používaných pojmů je výchozím bodem každé práce a také důležitým základním kamenem výzkumu. V našem kvalitativním výzkumu poslouží zejména k návrhu kódovacího schématu (viz podkap. 2.2.3) a bude také základem k vytvoření struktury textu práce. Proto věnujeme tomuto kroku náležitou pozornost.

Při definici pojmů, které budeme v práci používat, zohledníme jejich obecnou platnost v oblasti výchovy (resp. obecné pedagogiky) a vyučování (resp. didaktiky), případně jejich specifické chápání v oblasti výchovy ve volném čase (resp. pedagogiky volného času). Vyjdeme přitom z teze Jiřiny Pávkové, kterou uvádí v nejnovější českojazyčné publikaci o pedagogice volného času. Píše: „Základní pedagogické pojmy, cíle, obsahy, podmínky a prostředky výchovy lze aplikovat do specifických podmínek výchovy ve volném čase.“²

Jak uvidíme, jejich aplikace však není zcela jednoduchá. Některé pojmy používá obecná pedagogika, jiné pochází z didaktiky, a nabývají v oblasti volného času poněkud jiného obsahu a významu. V následující kapitole nebudeme zacházet do podrobností terminologické nejednotnosti české pedagogiky a ponecháme také stranou otázky filozofie a teorie výchovy. Půjde nám o účelové vymezení pojmů pro potřeby práce a výzkumu.

1.1.1 Výchova a její nositelé

Výchova je v pedagogice tradičně chápána jako „záměrné působení na osobnost jedince s cílem dosáhnout změn v různých složkách osobnosti.“³ V této definici se implicitně skrývají dva subjekty: ten, který záměrně působí na osobnost člověka (vychovávatel) a ten, na jehož osobnost je působeno (vychovávaný).

---

² HÁJEK, B. a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 80.

³ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 17.

Mohlo by se zdát, že vychovávaný je v tomto pojetí nikoli subjektem výchovy, nýbrž jejím objektem, to však není přesné.

Cílem výchovy sice je dosáhnout změn v osobnosti vychovávaného prostřednictvím působení vychovávajícího, avšak účinnost výchovy je závislá nejen na kvalitě působení, ale také na míře interiorizace výchovných vlivů. „Z moderního hlediska je proto výchova především procesem záměrného a cílevědomého vytváření a ovlivňování podmínek umožňujících optimální rozvoj každého jedince v souladu s individuálními dispozicemi a stimuluje jeho vlastní snahu stát se autentickou, vnitřně integrovanou a socializovanou osobností.“⁴ Na základě těchto úvah můžeme tedy pojem výchova definovat následovně:

Výchova je proces interakce dvou subjektů, vychovávajícího a vychovávaného, jehož cílem je dosažení pozitivních změn v osobnosti vychovávaného. Vychovávající přitom záměrně a cílevědomě vytváří podmínky ke zdárnému průběhu těchto změn.

Někteří současní čeští teoretici (zejména Průcha) prosazují používání pojmu edukace,⁵ označující jakékoliv situace, při nichž dochází k nějakému učení.⁶ My se však přidržíme tradiční terminologie, a to především z toho důvodu, abychom zdůraznili rozdíl mezi výchovou a vzděláváním, které je tradičně chápáno jako „proces záměrného a organizovaného osvojování poznatků, dovedností, postojů aj., typicky realizovaný prostřednictvím školního vyučování.“⁷ Domníváme se, že v oblasti volného času je toto rozlišení nejen užitečné, ale i žádoucí.

Jak již bylo řečeno, nositeli, čili subjekty výchovy jsou jak vychovávající, tak vychovávaný. V pedagogické teorii i výchovně-vzdělávací praxi jsou tito nositelé označováni rozličnými výrazy. Ve škole jsou to učitel, vyučující, nebo dokonce profesor, a žák, student, či posluchač. Tradiční pedagogická věda užívala pro vychovávajícího také označení pedagog (což je také běžný úzus v laické ve-

---

⁴ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Výchova.

⁵ Srv. PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 17-18.

Podrobněji k tomu viz PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*.

⁶ Srv. PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Edukace.

⁷ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 17.

řejnosti). Současní autoři, ve snaze označovat slovem pedagogika důsledně pouze odbornou teoretickou reflexi edukačního procesu a nikoli proces samotný, tento pojem často odmítají. V moderní české pedagogice se proto setkáváme s pojmy edukátor a edukant.

V oblasti volného času jsou pro označení výchovných subjektů nejčastěji používány termíny pedagog,⁸ resp. vychovatel, a účastník. Pojem účastník je však poněkud zavádějící, ne každá aktivita ve volném čase má totiž výchovný záměr. Člověk se může účastnit (a tedy být účastníkem) nejrůznějších volnočasových aktivit (např. sportovního utkání, diskotéky, vycházky do lunaparku), ne každá však bývá výchovně zaměřena.

Pro zdůraznění faktu, že se zabýváme výchovným ovlivňováním v oblasti volného času dětí a mládeže, budeme pro označení subjektů výchovy používat termíny *vychovatel* (ten, který výchovně působí) a *adresát* (ten, komu je aktivita - činnost, program - s výchovným cílem nabízena).

1.1.2 Cíl a obsah výchovy

Změny v osobnosti adresáta, ke kterým by mělo dojít prostřednictvím výchovného působení, bývají označovány jako cíl výchovy, což je „v nejobecnější podobě ucelená představa (ideál) předpokládaných a žádoucích vlastností člověka, které lze získat výchovou.“⁹ Také my se pro účely práce podržíme tohoto obecného pojetí.

Cíl výchovy je představa, popis výsledku změn v osobnosti adresáta (tedy pozitivních charakteristik a vlastností), které by měl výchovou získat, resp. ideál, ke kterému výchova směřuje.

V úzké souvislosti s cílem, ke kterému výchova směřuje, je její obsah. Vymezení tohoto pojmu, užívaného především v didaktice, je však v pedagogice

---

⁸ Užívání pojmu pedagog pro vychovávajícího ve volnočasové oblasti vychází z pojetí německých autorů (např. Opaschowského). Také česká legislativa používá termín „pedagog volného času.“

⁹ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Cíl výchovy.

volného času poněkud problematické. Pávková jej sice používá, nicméně ho sama nedefinuje. Uvádí pouze, že „obsah výchovy ve volném čase lze vymezit rozmanitými způsoby – pomocí složek výchovy, podle struktury osobnosti, podílu výchovných činností apod.“¹⁰ Ve své starší učebnici pedagogiky volného času vymezuje obsah výchovy mimo vyučování pomocí výchovně-vzdělávacích činností, přičemž se odvolává na výrazně činnostní charakter výchovy mimo vyučování.¹¹

Pedagogický slovník vymezuje pojmy obsah vzdělávání a obsah školního vzdělávání¹² a odkazuje v této souvislosti na ještě problematičtější, nicméně módní a v současnosti hojně používaný pojem kurikulum, jehož jedním ze tří významů je „obsah veškeré zkušenosti, kterou žáci získávají ve škole a v činnostech ke škole se vztahujících, její plánování a hodnocení.“¹³ Průcha klade rovnítko mezi pojmy obsah a kurikulum a poznamenává, že jej „musíme chápat nikoli jen samo o sobě, nýbrž v jednotě s intencemi vzdělávání, tj. s cíli, kterých má být dosahováno.“¹⁴ Maňák považuje obsah vzdělávání za jednu z nejdůležitějších didaktických kategorií a označuje ho za „odpověď na otázku čemu učit“.¹⁵

Vidíme tedy, že pojem obsah je v pedagogice, potažmo didaktice, chápán spíše intuitivně jako všechno to, čemu se žáci ve škole učí. Ve volnočasové sféře bychom tedy mohli definovat obsah výchovy jako všechno to, co účastníci volnočasových aktivit dělají a co se tím učí, respektive k čemu jsou vychováváni.

Obsah výchovy ve volném čase chápeme jako náplň výchovného působení z hlediska činností a témat, na které se výchova zaměřuje, a z hlediska postojů, dovedností (popř. znalostí) a kompetencí, které jsou adresátům předávány.

---

¹⁰ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 74.

¹¹ Srv. PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*, s. 51.

¹² Srv. PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, hesla: Obsah vzdělávání. Obsah školního vzdělávání.

¹³ Tamtéž, heslo: Kurikulum.

¹⁴ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 104.

¹⁵ Filová, H., Maňák, J. a kol. *Výbrané kapitoly z obecné didaktiky*, s. 6.

1.1.3 Podmínky, prostředky a principy výchovy

S těmito pojmy se také setkáváme většinou ve školním vyučování, opět se tedy ocitáme na poli didaktiky. A opět se budeme zamýšlet nad tím, jak lze tyto pojmy smysluplně vymezit v oblasti výchovy ve volném čase. Hovoří-li didaktika o podmínkách vyučování, má na mysli soubor činitelů, ovlivňujících průběh a výsledky vyučování, jako je počet žáků ve třídě, rozsah a obtížnost učiva, vybavenost učeben a škol, klima třídy a školy apod.¹⁶ V oblasti výchovy ve volném čase rozlišuje Pávková podmínky vnitřní, kam řadí věkové zvláštnosti a individuální znaky osobnosti (zájmy, schopnosti, potřeby), a podmínky vnější, čili prostředí (prostor a vybavení).¹⁷

Pod pojmem prostředky chápe didaktika „všechny materiální předměty, které zajišťují, podmiňují a zefektivňují průběh vyučovacího procesu.“¹⁸ Pávková upozorňuje, že v pedagogice je tento pojem chápán v různé šíři. „V nejširším pojetí zahrnuje všechny předměty a jevy, jichž vychovávající využívá k dosažení výchovných cílů“,¹⁹ včetně obsahu, metod a forem. O stránku dál jako pedagogické prostředky označuje také prostory a jejich materiální vybavení, původně zahrnované mezi vnější podmínky. Zdá se, že rozdíl mezi podmínkami a prostředky spočívá v tom, že podmínky jsou dány „zvenčí“, zatímco prostředky volí a ovlivňuje vychovatel. Hranice obou pojmů je však velice neostrá a často ji ani nelze vymezit.

Pojmem *podmínky výchovy* označujeme souhrn činitelů, které ovlivňují průběh a výsledky výchovného působení. Jako *výchovné prostředky* označujeme nástroje²⁰, které vychovatel záměrně využívá k naplňování výchovných cílů.

---

¹⁶ Srv. PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Podmínky vyučování.

¹⁷ Srv. HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 73.

¹⁸ Maňák, J. *Nárys didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita 1995. Cit. dle SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*, s. 249.

¹⁹ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 73.

²⁰ Máme zde na mysli nástroje v širším, nikoli pouze materiálním smyslu, tedy např. i činnosti, způsoby komunikace apod.

Jako didaktické principy (zásady) jsou v oblasti školního vyučování označovány „teze nebo pravidla, které shrnují osvědčené zkušenosti lidstva s efektivním vyučováním a mají pro školní edukaci univerzální charakter.“²¹ V didaktické literatuře jsou tyto osvědčené zkušenosti spojovány se jmény pedagogických gigantů jako Komenský, Herbart či Dewey, a je jim věnována náležitá pozornost. „Bývají definovány jako nejobecnější pravidla, která musí být respektována, jestliže má být vzdělávací proces účinný.“²²

Pávková hovoří o požadavcích na realizaci výchovy ve volném čase a rozlišuje mezi obecnějšími principy (z nichž některé jsou platné ve všech oblastech výchovy, jiné jsou specifické pro určitou výchovnou oblast) a „požadavky poněkud konkrétnějšího rázu, které však platí ve všech oblastech a formách výchovy“, čili pedagogické zásady (které jsou v podstatě totožné se zmíněnými zásadami didaktickými).²³

Principy výchovy ve volném čase lze tedy definovat jako obecně platné požadavky a zásady, jejichž naplňování a dodržování je jedním z předpokladů účinnosti výchovného působení.

1.1.4 Metody a organizační formy výchovy ve volném čase

Konečně se dostáváme k pojmům, které jsou pro naši práci klíčové. Metody výchovy jsou v pedagogice chápány obecně jako „záměrné a systematické způsoby, postupy a prostředky, které směřují k výchovnému cíli.“²⁴ Didaktika vymezuje poněkud užší pojem vyučovací metoda, kterým rozumí „způsoby záměrného uspořádání činnosti učitele i žáků, které směřují ke stanoveným cílům.“²⁵ Také pedagogika volného času zná pojem metoda: „Soubory vhodných prostředků (postupů), které slouží k dosažení výchovných cílů, jsou různé metody.“²⁶

---

²¹ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky*, s. 107.

²² Filová, H. Didaktické principy. In Filová, H., Maňák, J. a kol. *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky*, s. 13-19.

²³ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 76.

²⁴ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Metoda výchovy.

²⁵ SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*, s. 249.

²⁶ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času*, s. 43.

Dlužno ale říci, že chápání tohoto pojmu v české volnočasové pedagogice je zatíženo její tradiční orientací na oblast zájmového vzdělávání a blíží se spíše didaktice, kde je význam pojmu zúžen na metodický postup, čili (v naší terminologii) prostředek, nástroj. Domníváme se, že pro oblast volného času je vhodnější uvedené širší pojetí, proto se ho v naší práci přidržíme.

Výchovná metoda je ucelený souhrn záměrných a systematických způsobů, postupů a prostředků, které vychovatel využívá k naplnění výchovného cíle.

Chápeme-li výchovu jako proces utváření podmínek k průběhu změn v osobnosti adresáta, pak metoda je vyjádřením záměrnosti a cílevědomosti tohoto procesu. Jinými slovy, metoda označuje odpověď na otázky: Jak vychováváme? Jakou cestou, jakým způsobem směřujeme k vytyčenému výchovnému cíli?

V souvislosti s pedagogickou reflexí zahraničních proudů, ale také ve výchovné praxi, bývají také užívány pojmy jako metodologické paradigma²⁷ nebo výchovný systém²⁸, které označují určitý komplexní přístup k výchově, řekněme ucelený souhrn určitých metod. V naší práci budeme pojem systém používat výhradně v souvislosti s tzv. „preventivním výchovným systémem dona Bosca“ (viz kap. 1.2).

V PVC někdy splývají pojmy metoda a forma.²⁹ Jak ale uvidíme v kapitolách o výsledcích výzkumu, rozlišení výchovných metod a organizačních forem není samoúčelné. V tradiční didaktice jsou organizační formy výuky (vyučování) chápány jako „vnější stránka vyučovacích metod. ... Základní formou výuky v časové dimenzi je vyučovací hodina.“³⁰ Organizační formy výuky lze dělit podle prostředí, uspořádání žáků, rozdělení rolí žáků.

Také pedagogika volného času stanovuje kritéria třídění organizačních forem, a to podle počtu účastníků, míry organizovanosti a podle pravidelnosti. Podle

---

²⁷ Např. 4. konference Asociace vzdělavatelů pedagogů volného času nesla název „Metodologická paradigmata pedagogiky volného času“ (viz www.avpvc.zde.cz; www.mppvc.estranky.cz).

²⁸ Např. „waldorfská pedagogika“ nebo „výchovný systém Marie Montessori“.

²⁹ Viz např. HÁJEK, B. a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 74.

³⁰ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Organizační formy výuky (vyučování).

těchto kritérií jsou pak formy práce děleny na skupinové a individuální, organizované a spontánní, pravidelné a příležitostné.³¹ V kontextu předmětu výzkumu považujeme za užitečné zohlednit také kritérium prostředí, ve kterém se výchova odehrává, předávaného obsahu a způsobů komunikace mezi vychovatelem a adresáty.

Organizační forma výchovy ve volném čase je tedy ucelený organizační rámec výchovné činnosti, daný charakteristikou z hlediska cílové skupiny (věk, počet účastníků), míry organizovanosti aktivit (zda jsou strukturované nebo naopak spontánní), času (délky a pravidelnosti), prostoru (prostředí), a převládajícího výchovného obsahu a způsobů komunikace.

1.1.5 Metoda jako centrální prvek výchovného procesu

Na výchovu můžeme pohlížet jako na proces, v němž jsou výše definované prvky vzájemně propojeny. Vztahy mezi nimi znázorňuje následující schéma.³²

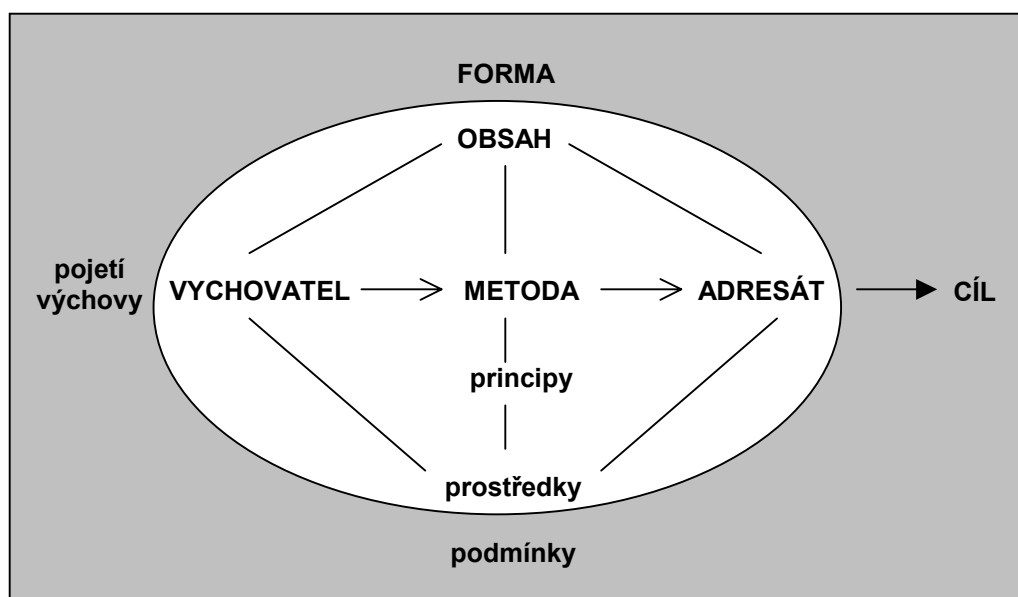

Schéma 1: Proces výchovy ve volném čase.

³¹ Srv. HÁJEK, B. a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 75.

³² Podle: MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody*, s. 13.

Schéma je převzato z didaktické literatury a volně upraveno pro účely práce. Nečiní si ambice být teoretickým modelem výchovy ve volném čase, je spíše ilustrací k předchozímu výkladu.

Výchovné působení ve volném čase vychází z celkového pojetí výchovy příslušné instituce a směřuje k naplnění jejího výchovného cíle, odehrává se na poli různých organizačních forem práce a působí na něj různé vnější podmínky. Dochází zde k předávání výchovných obsahů adresátům, přičemž vychovatel využívá různé výchovné metody, čili ovlivňuje (v rámci možností) podmínky výchovy a používá výchovné prostředky, přičemž se snaží zachovávat výchovné zásady a principy.

1.2 ÚVOD DO PROBLEMATIKY SALESIÁNSKÉ VÝCHOVY

1.2.1 Salesiáni a jejich působení ve světě a v ČR

Slovem salesián bývá obvykle označován člen Společnosti svatého Františka Saleského, což je mužská řeholní kongregace v rámci katolické církve. Tuto společnost založil v roce 1859 italský kněz Giovanni Bosco (1815-1888), který působil v Turíně, kde se staral převážně o chudou dělnickou mládež. Činnost kongregace ještě za života dona Bosca³³ dalece překročila hranice Itálie. V roce 1872 byl také založen Institut Dcer Panny Marie Pomocnice Křesťanů, ženská větev řeholní společnosti, a v roce 1976 společnost Salesiánů spolupracovníků.

Z někdejší malé skupiny řeholníků se kongregace rozrostla v celosvětovou organizaci, tzv. „salesiánskou rodinu“, zahrnující jak řeholníky (SDB) a řeholnice (FMA), tak laické spolupracovníky (ASC), nejrůznější sympatizanty a několik dalších menších skupin.³⁴ V současné době tato společnost definuje sama sebe jako „široké hnutí osob pro spásu mládeže“³⁵. To neznamená, že by snad salesiánská rodina byla nositelem nebo zprostředkovatelem spásy. Spíše je tím myšleno, že je pestrým společenstvím lidí různé národnosti, věku, stavu atd., které spojuje společný cíl, být pro mladé lidi znamením naděje, že mohou vést smysluplný, vnitřně bohatý a naplněný život.

---

³³ „Don“ byl v tehdejší Itálii titul kněze, česky bychom řekli „otec“.

³⁴ Pro ilustraci doplňujeme několik statistických údajů o celosvětovém počtu členů hlavních skupin salesiánské rodiny: SDB - 16.092, FMA - 14.655, ASC – 24.196 (zdroj: www.sdb.org).

³⁵ Definice pochází z aktuálního Hesla hlavního představeného, které vydává vždy na kalendářní rok. Slovem spása (záchrana) je míněno naplnění života v existenciálním smyslu.

Aktivita salesiánské rodiny je od počátku zaměřena na péči o mládež. Salesiáni chápou svou činnost jako pastorační, tedy všechny aktivity, kterými se společenství křesťanů snaží podílet na celkovém rozvoji mladého člověka v jeho konkrétních životních podmínkách,³⁶ a to prostřednictvím výchovy v duchu tzv. „preventivního systému dona Bosca“ (viz podkap. 1.2.2). Ačkoli působení dona Bosca lze zařadit do oblasti pastorační, jejíž odbornou reflexí se zabývá pastorální teologie, také pedagogika doceňuje význam jeho výchovného odkazu a řadí ho k reformním pedagogům 19. století (vedle Pestalozziho a Tolstého), kteří předběhli svou dobu.³⁷

Salesiáni pracují v mnoha zemích světa a většinou vedou školy, učiliště a internáty, v nichž kromě odborného vzdělání nabízejí hodnotné využití volného času a přitom se snaží vytvořit podobnou atmosféru, jaká byla v oratoři dona Bosca. Tím se myslí prostředí, které v sobě spojuje prvky *domova, hřiště, školy a farnosti* (viz podkap. 1.3.1).

V českých zemích zahájili salesiáni činnost v roce 1927. Prvním českým salesiánem byl P. Ignác Stuchlý (1869 - 1953), prvním salesiánským domem byla chlapecká internátní škola ve Fryštáku u Holešova. V padesátých letech byla veřejná činnost salesiánů pozastavena, v období socialismu probíhala pouze tajně a neveřejně. Pastorální teolog Michal Kaplánek, vedoucí katedry pedagogiky TF JU, o působení salesiánů v totalitním československu píše:

„V době před nástupem komunismu měli salesiáni u nás především internáty pro chlapce a oratoře. Padesátá a šedesátá léta 20. století byla obdobím velké zkoušky víry a vytrvalosti. Řada salesiánů a jejich žáků se snažila udržovat vzájemné kontakty také v této době. Pražské jaro 1968 otevřelo i pro salesiány další možnosti rozvoje, přestože v krátké době politického uvolnění nebylo možné naplno obnovit legální činnost. Tehdy začali někteří salesiáni působit na diecézních farách a jiní dávali dohromady skupinky mládeže. Na začátku 70. let se jednalo hlavně o vysokoškoláky, později také o mladší děti (např. na tzv. „chaloup-

---

³⁶ Srv. KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže*, s. 9.

³⁷ Srv. PŘADKA, M. *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*, s. 33-37.

kách³⁸). Po Listopadu 1989 někteří salesiáni pokračovali v dosavadní činnosti. Ostatní se zaměřili na práci s dětmi a mládeží v rámci volného času, po vzoru první oratoře dona Boska.³⁹

V současnosti se činnost kongregace zaměřuje na oblast školství a vzdělávání (salesiánská střediska mládeže, Vyšší odborná škola sociálně pedagogická a teologická - JABOK, a další zařízení), farní pastore (duchovní správa 75 farností v ČR a Bulharsku), sociální práce (sociální programy a nízkoprahové kluby při SaSM), sociální komunikace (nakladatelství Portál, Bosco Media Centrum, studio Telepace Ostrava atd.) a misí (komunita v Bulharsku, péče o krajany v Itálii a Švýcarsku). Salesiáni působí také v různých „nesalesiánských“ institucích.⁴⁰ Nejvyšší „územněsprávní jednotkou“ v ČR je Salesiánská provincie Praha. Většina salesiánů žije v komunitách v různých městech po celé republice.

1.2.2 Salesiánský výchovný styl

Salesiánská pastore mládeže

Širším vztažným rámcem činnosti SaSM je model „salesiánské pastore mládeže“, který byl teoreticky formulován v 90. letech minulého století odborem pro pastore v Římě a postupně je přijímán v jednotlivých zemích a adaptován na místní podmínky. Michal Svoboda, někdejší student TF JU a v současné době ředitel SaSM Praha-Kobylisy, ve své diplomové práci⁴¹ tento model popsal pomocí šesti kritérií: motivace, cíl, metoda, cílová skupina, personál a projekt práce.⁴² Po-

---

³⁸ Název „chaloupky“ se vžil pro letní prázdninové tábory, které organizovali salesiáni pro věřící chlapce. Nejvýznamnější postavou tohoto hnutí byl nynější pražský pomocný biskup Karel Herbst. Bližší informace o tzv. „chaloupkovém díle“: viz VRACOVSKÝ, J. *Chaloupky – Salesiánské prázdninové tábory v době totality*.

³⁹ KAPLÁNEK, M. *Don Bosco a salesiánský výchovný styl*. In: Teologické studie roč.5 (2004), č. 2.

⁴⁰ Srv. *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*, s. 25-35.

⁴¹ SVOBODA, M. *Modely pastore mládeže uplatňované v salesiánských střediscích mládeže v České republice*.

Autor si touto teoretickou pasáží „připravil půdu“ pro kvalitativní výzkum v SaSM.

⁴² Autor vyšel z dokumentu „Salesiánská pastore mládeže“, přičemž použil anglickou verzi DOMENECH, A. et al. *Salesian Youth Ministry...*, která je překladem italského dokumentu *LA PASTORALE GIOVANILE SALESIANA: Quadro di Riferimento Fondamentale*.

té se zaměřil na jeho specifickou podobu v prostředí českých SaSM.⁴³ My zde jeho myšlenky jen stručně shrneme.

Salesiánská pastorec mládeže je *motivována* osobní pozitivní duchovní zkušeností a touhou umožnit tuto zkušenost mladým lidem. V prostředí SaSM převažuje spíše motiv pomoci mladým lidem zvládat nároky současné společnosti. *Cílem* práce SDB je celkový rozvoj mladého člověka, tedy celé jeho osobnosti včetně duchovní roviny, proto salesiáni nabízejí mladým lidem program křesťanského života. V SaSM se tato nabídka projevuje převážně jako osobní svědectví vlastním životem pracovníků.

Metodou k dosahování zmíněného cíle je výchova v duchu preventivního systému (viz dále). Svoboda uvádí dva konstitutivní prvky této metody: *salesiánský přístup k mladým* (blízkost, citlivost, bezpodmínečné přijetí, dialog, víra v dobro v každém člověku, povzbuzování k vlastní iniciativě) a *salesiánské výchovné prostředí*⁴⁴ (osobní vztahy, živost, nabídka osobnostního růstu, prostředí je primárně utvářeno samotnými adresáty). V tomto prostředí bývá provázána výchova s evangelizací.⁴⁵ Obecné koncepční dokumenty o salesiánské pastorači dokonce načrtávají konkrétní výchovné a evangelizační programy.

Pozornost salesiánů je tradičně zaměřena na „chudou“ mládež. *Cílovou skupinou* jsou mladí, postižení „chudobou“ hmotnou, sociální, kulturní, emoční i duchovní. Chudoba je zde chápána ve smyslu nedostatku, deficitu nebo deprivace v některé z těchto oblastí. SaSM vymezují cílovou skupinu obdobně, se zřetelem na potřeby mladých lidí v daném místě.

Nositelům salesiánské pastorec (otázka *personálu*) je tzv. „výchovně pastorační společenství“ (VPS), tvořené salesiánskou komunitou (která je nositelkou a garantem charismatu zakladatele), pracovníky, mládeží, rodiči a sympatizanty. Toto společenství může pokrývat více oblastí pastorec (farnost, středisko, škola, atd.). VPS vytváří „výchovně pastorační projekt“ (VPP), v jehož duchu následně

---

⁴³ Zde autor vychází v VPPK 2001 a VPPK 2007.

⁴⁴ Jednou z forem tohoto prostředí je oratoř v širším smyslu, nabízející domov, hřiště, školu a farnost (viz podkap. 1.3.1).

⁴⁵ Pojmem „evangelizace“ je označováno osobní svědectví života, zakotveného ve víře v Ježíše Krista. Slovo „evangelium“ pochází z řečtiny a znamená „radostnou zvěst“. V křesťanském prostředí je radostnou zvěstí myšlena skutečnost Kristova zmrtvýchvstání.

pracuje. Smyslem VPP je sjednocení cílů a kritérií výchovné a pastorační práce v jednotlivých oblastech. Také v české provincii bývá salesiánská komunita jádrem VPS, tvořeného nositeli výchovy a pastore v daném místě (většinou se jedná o farnost a středisko mládeže, někde jsou to i další díla.) Výchovně pastorační projekt je vytvářen na úrovni provincie (VPPP) a na úrovni jednotlivých místních komunit (VPPK).

Preventivní systém dona Bosca

Milan Přadka charakterizuje výchovný systém G. Bosca prostřednictvím těchto znaků: analogie s výchovou v rodině, preventivnost před represivností, princip radosti, princip vzájemné pomoci, pedagogika citu a praxe.⁴⁶ Don Bosco sám popsal své základní výchovné zásady v sešitě *Il sistema preventivo nella educazione della gioventù* (Preventivní systém výchovy mládeže), který vyšel v roce 1877.⁴⁷ Sousední „preventivní systém“ se vžil jako označení výchovného stylu, který se, v návaznosti na odkaz zakladatele, dodnes snaží uvádět do praxe salesiáni na celém světě.⁴⁸

Jak vyplývá z názvu, tento systém je založen na upřednostnění předcházení negativním jevům v životě mládeže před jejich napravováním nebo postihováním. Uplatňují se tu dvě stránky prevence: omezující (snaha odvést mladé z ohrožujícího prostředí) a motivační (nabídnout pozitivní alternativu, odpovídající jejich potřebám). Preventivnost salesiánské výchovy se také projevuje uvážlivostí a citlivostí v užívání trestů.

Cílem výchovy byl pro dona Bosca „*dobrý křesťan a poctivý občan*“. Ačkoli jeho konkrétní představa byla značně ovlivněna dobou a silnou obhajobou ryze katolických prvků, i v dnešní době se salesiáni k tomuto ideálu obrací, přičemž se ho snaží chápat, vykládat a naplňovat v kontextu současnosti a v souladu s mentalitou adresátů.

---

⁴⁶ Srv. PŘADKA, M. *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*, s. 33.

⁴⁷ Srv. KAPLÁNEK, M. *Don Bosco a salesiánský výchovný styl*. In: *Teologické studie*, roč.5 (2004), č. 2. s. 45-54.

Z tohoto článku Michala Kaplánek vycházíme při výkladu preventivního systému.

⁴⁸ Přičemž dochází k aktualizaci z hlediska času (dobové prvky zanikají nebo jsou transformovány, nosné zůstávají) i místa (přizpůsobení se místní kultuře a zvyklostem).

Salesiánská výchova je založena na *racionalitě, emocionalitě a nabídce životního smyslu*. Racionalita (kterou don Bosco označoval slovem *rozum*) je chápána jako povzbuzování mladých ke svobodnému a zodpovědnému rozhodování na základě rozumové úvahy. Je založena na víře v dobré jádro v každém člověku, nebo řekněme ve „strunu“, na kterou vychovatel, je-li dobrým „hudebníkem“, může „zahrát“. Racionalita se také projevuje jako schopnost vychovatele reagovat na aktuální situaci, ať už jednotlivou (konkrétní událost nebo čin) nebo typickou (např. zvyky a způsoby chování mladých).

Zralá osobnost však není jen chladná, racionální, kalkulující. Proto je dalším pilířem salesiánské výchovy *emocionalita (laskavost)*. Je jí míněna láska (nikoli však sentiment, ale přátelství, sympatie a náklonnost) ze strany vychovatelů, která je zdrojem důvěry na straně vychovávaných. S tím je také spojena snaha vychovatele být sympatickou a přitažlivou osobností, kterou mají mladí lidé rádi a (lidově řečeno) „rádi se od ní nechají vychovávat“.⁴⁹ Takovýto osobní vztah je předpokladem výchovného úspěchu. Laskavost ze strany vychovatelů byla v době Dona Bosca skutečným revolučním prvkem ve výchově.

Náboženství, čili křesťanská (katolická) zbožnost (taková, jak byla chápána v tehdejší společnosti), byla pro dona Bosca nejen cílem, ale také prostředkem výchovného působení. Dlužno říci, že v Itálii 19. století prakticky neexistoval „nevěřící“ člověk, pouze „dobrý“ nebo „špatný“ křesťan. V dnešní době, kdy se salesiáni věnují často mladým lidem z ateistického prostředí, případně z jiného než křesťanského kulturního okruhu, je tento prvek chápán spíše jako nabídka životního smyslu. Znamená to mít na zřeteli člověka i s jeho náboženskými otázkami a potřebami a dát mu možnost setkat se s vírou jako zdrojem plnohodnotného a smysluplného života.

S výše zmíněnou analogií k rodinné výchově souvisí princip tzv. *asistence*, čili neustálé přítomnosti vychovatele mezi mladými. Blízkost světu mládeže znamená jen blízkost fyzickou, ale také duševní, myšlenkovou. Vychovatel by

---

⁴⁹ Na malém kříži, který salesiáni dostávají při tzv. „věčných slibech“ (definitivní a doživotní vstup do řeholní kongregace), je vyryta výzva dona Bosca: „*Studia di farti amare*“ = „Snaž se být takovým, aby tě mohli mít rádi.“ Srv. tamtéž.

měl rozumět adresátům, jejich potřebám, zvykům, nápadům a vzorcům chování a zajímat se o to, co prožívají. Asistence však neznamená jen dozor nebo hlídání, nýbrž aktivní podněcování činností a komunikace. Neznamená to, že vychovatel „splyne s davem“ a stane se jedním z účastníků. Tím, že je „asistentem“, neztrácí svou autoritu, ta ale nesmí být vynucená, nýbrž „morální“, založená na osobním vztahu.

Vedle těchto „základních kamenů“ nebo „pilířů“ preventivního systému jsou charakteristickým znakem salesiánské výchovy také *radost* a *slavení*. To nové, co vnesl G. Bosco do výchovy, „byla při vši nábožnosti a pracovitosti ona zábava, radost, veselí. V tom velmi silně předešel ostatní systémy práce s mládeží, k nimž se dopracovávalo nejprogresivnější pedagogické myšlení a sporadicky i výchovná praxe až na přelomu (19. a 20.) století.“⁵⁰

1.2.3 Stručná charakteristika SaSM v ČR

Střediska mládeže jsou jednou z forem činnosti, které u nás salesiáni začali rozvíjet po roce 1989. Z někdejší oratoře vedle kostela (viz podkap. 1.3.1) se postupně vyvinul osobitý typ instituce výchovy ve volném čase. V devadesátých letech vzniklo po celé republice na několik desítek menších středisek, v současnosti existuje 12 větších středisek,⁵¹ situovaných převážně v krajských městech.

Počátky SaSM byly dynamické a bouřlivé, jejich vznik provázela spousta nadšení, ale také amatérismu, byla to doba hledání a zkoušení. Dnes jsou salesiánská střediska většinou stabilní organizace s rozvinutým managementem, které si vybudovaly poměrně významnou pozici ve společnosti. V místech, kde SaSM působí, s nimi veřejnost i místní samospráva „počítá“. Postupně také dospěla generace někdejších adresátů, z nichž někteří nyní působí ve střediscích jako vychovatelé.

Klíčové momenty praxe SaSM

Tvář dnešních salesiánských středisek výrazně ovlivnily a ovlivňují následující faktory:

---

⁵⁰ PŘADKA, M. *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*, s. 35.

⁵¹ Srv. *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*.

- Zřizovatelem je kongregace SDB (prostřednictvím Salesiánské provincie Praha), jedná se tedy o církevní (křesťanské) instituce.
- Navazují na duchovní, myšlenkovou a výchovnou tradici salesiánů a jejich zakladatele dona Bosca a také na vývoj salesiánské pastorace v Československu v době totality (chaloupkové hnutí apod.).
- Česká (resp. československá) situace výchovy ve volném čase a tradice DDM a SVČ, spolu s jejich obvyklými formami práce (kroužky, tábory, atd.).
- Domácí i zahraniční vlivy práce s neorganizovanou mládeží.
- Legislativa ČR.

Výchovné a pastorační působení salesiánů, potažmo SaSM, je na celostátní úrovni sjednocováno prostřednictvím salesiánské kapituly, která (mimo jiné) vytváří výchovně pastorační projekt provincie (VPPP), činnosti delegáta pro pastorační a různých setkání a konferencí ředitelů a dalších pracovníků středisek. Na VPPP navazují jednotlivé komunity svými výchovně pastoračními projekty, resp. střediska svými dalšími vnitřními dokumenty (viz podkap. 2.2.1, 2.2.2).

Salesiánská provincie poměrně široce vymezuje následující oblasti práce SaSM: „volný čas, sociální práce, terapie, práce s rodinou, výchova, vzdělávání, zájmové vzdělávání, nepobytové zařízení, evangelizace - spirituální rozměr, součást díla základního typu (středisko spolu s farností).“⁵²

Většina SaSM má také několik společných vnějších znaků: často se nachází na sídlišti nebo v jeho blízkosti, a to buď ve zrekonstruovaném domě (často někdejší prvorepublikovém salesiánském ústavu), nebo v nově postavené budově. V areálu střediska nebo v jeho těsné blízkosti bývá kostel a celkově je budova většinou výrazná, dobře viditelná a místní obyvatelé ji dobře znají.

Odlišnosti jednotlivých SaSM

Jednotlivá střediska se od sebe liší zejména právní subjektivitou, rozsahem činnosti (případně konkrétními programy) a také mírou propracovanosti vnitřních dokumentů.

---

⁵² *Výchovně pastorační projekt provincie 2007, s. 26.*

Právní subjektivita závisí především na možnostech a politicko-správní situaci v daném městě. Většina středisek je školskou právnickou osobou (ŠPO), zapsanou v rejstříku škol a školských zařízení. Některá střediska mají subjektivitu občanského sdružení (OS) nebo obecně prospěšné společnosti (OPS), což sebou nese větší existenční nejistotu a nutnost shánět peníze na provoz z mnoha různých zdrojů.

Rozsah činnosti souvisí zejména s velikostí střediska, odborným zaměřením pracovníků a potřebami účastníků v daném místě. Propracovanost vnitřních dokumentů souvisí hlavně s právní subjektivitou, ale je ovlivněna také jednotlivými řediteli (popř. jejich fluktuací), organizační strukturou, úrovní rozvoje a celkovou stabilitou střediska.

1.3 VÝCHOVA V SALESINÁNSKÝCH STŘEDISCÍCH MLÁDEŽE

V této kapitole podáme podrobnější teoretický výklad k problematice výchovy v SaSM, přičemž se zaměříme na dva její nejdůležitější prvky, organizační formy práce a výchovné metody. Posléze čtenáře blíže seznámíme se dvěma výchovnými přístupy, jejichž použití (nebo alespoň silný vliv) předpokládáme v SaSM, a sice koncepcí kulturní animace a otevřené práce s mládeží.

1.3.1 Organizační formy výchovy v SaSM (programy)⁵³

Podobně jako v jiných zařízeních pro volný čas dětí a mládeže, také v SaSM se výchovné působení odehrává na poli různých organizačních forem práce. VPPP uvádí následující programy: „nízkoprahové nebo otevřené kluby pro děti a mládež (oratoř, klub), zájmové kroužky, kluby maminek, práce s dobrovolníky, vzdělávací programy, sociální programy pro různé cílové skupiny, terénní práce, doučování, příležitostná činnost.“⁵⁴ Některé programy jsou (v různých místních modifikacích) nabízeny ve všech střediscích, jiné jen v některých, dle aktuální situace a potřeb lidí v daném místě.

---

⁵³ Pojmy „organizační forma práce“ a „program“ budeme nadále používat jako synonyma. Toto označení, které se již vžilo v některých SaSM, je v souladu s územ Salesiánské provincie Praha. Srv. *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*, s. 26.

⁵⁴ Tamtéž.

Náš nejnámější teoretik volného času Břetislav Hofbauer (†2007) hovoří o docenění spontánní činnosti a významu nabídky prostoru pro neorganizované využití volného času podle aktuálního zájmu adresátů, vymezené pouze provozní dobou. Nabídka, která se vyznačuje nepřímým organizačním a pedagogickým ovlivňováním, umožňuje adresátům vstupovat do nových činností a prostředí, kompenzovat denní povinnosti a nabízí možnost rozhodovat se a jednat dle vlastní volby.⁵⁵ V SaSM představují tuto nabídku především programy, většinou označované jako oratoř nebo klub.

Vysvětlení pojmů oratoř a klub

Historie pojmu oratoř sahá až k samotnému zakladateli salesiánů, Giovanni Boscovi. Výraz *oratorio* (oratoř) pochází z italštiny a je odvozen od slova *orare* (modlit se). Zdá se, že pro dona Bosca mělo toto pojmenování dvojí rozměr, označovalo jednak společenství chlapců (převážně z řad chudé dělnické mládeže), které kolem sebe vytvořil⁵⁶, jednak prostor, kde se toto společenství o nedělích a svátcích scházelo a věnovalo se hře, modlitbě, přijímání svátostí a výuce katechismu⁵⁷. V současné době je *oratoř* chápána jako jedna z forem (vedle salesiánské farnosti a salesiánské školy) salesiánské pastorační mládeže (viz podkap. 1.2.2), charakteristická vytvářením mládežnických skupin a participací mladých na programech.⁵⁸

Zajímavý je vývoj chápání pojmu oratoř v našem prostředí. V meziválečném období, po příchodu prvních salesiánů do Československa, byla v salesiánských domech (většinou se jednalo o internáty nebo internátní školy) rozvíjena oratoř v duchu dona Bosca jako jedna z forem pastorační činnosti. Zpo-

---

⁵⁵ Srv. HOFBAUER, B. Děti, mládež a volný čas, s. 89.

⁵⁶ „Toto je začátek naší *oratoře*. Byla požehnána Pánem a rostla tak, že bych si to nikdy nebyl schopen představit. ... Během této první zimy jsem se snažil malou *oratoř* konsolidovat. Mým cílem bylo shromážďovat pouze chlapce nejvíce vystavené nebezpečí, a to zejména ty, kteří přicházeli z vězení na svobodu. Aby však *oratoř* měla v základech pořádek a dobrotu, zval jsem do ní také chlapce vzdělané a dobře vychované.“
BOSCO, J. *Můj život pro mládí...*, s. 99-100.

⁵⁷ V době studií G. Bosca v kněžském konviktu to byla nejprve kaple, později dvůr konviktu. Po dokončení studií, když se don Bosco začal věnovat kněžské službě, scházela se oratoř postupně na různých místech, až se nakonec natrvalo usadila v turínské čtvrti Valdocco.

Srv. tamtéž, s. 103-132.

⁵⁸ Srv. SVOBODA, M. *Modely pastorační mládeže...*, s. 12.

částku byla tato práce sváteční, později se stala každodenní.⁵⁹ Při obnově činnosti v porevolučních letech se salesiáni k tomuto modelu vrátili. Oratoře, které byly od roku 1990 otevírány při farnostech a salesiánských komunitách, se postupně rozrostly v salesiánská střediska mládeže, kde se oratoř stala jednou z mnoha forem práce s mládeží (později programů).⁶⁰ Z této doby se zachovalo chápání slova oratoř jako synonyma pro salesiánské středisko mládeže, se kterým se dodnes můžeme setkat, zejména u starších salesiánů a v širších církevních kruzích.

Význam slova oratoř ve smyslu programu se posouval spolu s reálnou náplní tohoto typu programu. Zpočátku šlo o společný čas strávený s dětmi (převážně chlapci) na hřišti nebo v tělocvičně, spojený s modlitbou a katechezí. Od náboženských prvků a rozhovorů o víře během programu se záhy upustilo pro nezájem ze strany účastníků a postupně se pojetí oratoře posunulo směrem k sociálně-preventivnímu programu, nabízejícímu prostor pro spontánní (především sportovní a zábavnou) činnost dětí za asistence vychovatelů.⁶¹

Oratoř byla původně určena pro děti do 15 let. Později však salesiáni začali vnímat potřebu rozšířit nabídku programů také pro mládež starší 15 let. V souvislosti s odlišnými zájmy a způsoby trávení volného času této cílové skupiny (potřeba setkávání a komunikace s vrstevníky převažuje nad potřebou hry a sportovního vyžití) se začaly v SaSM otevírat programy, nazývané *klub*.

V uplynulém desetiletí došlo v prostředí SaSM ke značnému posunu chápání oratoře a klubu. Původně šlo o programy odlišené především věkem adresátů a převažující náplní činnosti.⁶² V současné době jsou pojmy oratoř a klub chápány buď jako synonyma, nebo jako alternativy k pojmům nízkoprahový nebo otevřený klub pro děti a mládež,⁶³ případně jsou používány jako názvy programů pro „mladší“ (oratoř) a „starší“ (klub) z důvodu jejich odlišení. Původní volnočasové

---

⁵⁹ Srv. POMIKÁLEK, J. *Salesiánská střediska mládeže v České republice*, s. 13.

⁶⁰ Srv. *Výchovně pastorační projekt provincie 2001*, s. 5-7.

⁶¹ Srv. tamtéž.

⁶² VPPP 2001 vymezuje tyto druhy programů následovně:

„Oratoř v užším slova smyslu: pravidelný prostor pro sportovní a zábavnou činnost pro děti.

Kluby: forma práce, která chce poskytnout dospívající mládeži prostor k vzájemnému setkávání a zábavě a případně nabídnout alternativu k nabídkám komerční zábavy apod.“

Tamtéž, s. 12.

⁶³ Srv. *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*, s. 26.

kluby se v některých střediscích vyprofilovaly jako nízkoprahové kluby, splňující standardy NZDM (viz podkap. 1.3.4).

Jak vidíme, obsah pojmu *oratoř*, jak je tradičně chápán v salesiánském světě (tj. forma pastorace mládeže), byl v českém prostředí značně zúžen na označení volnočasového programu. Nicméně i v české salesiánské provincii je zdůrazňována stálá platnost tzv. „oratoriánského kritéria“, odkazujícího k pojetí oratoře tak, jak je chápána v salesiánské tradici, přičemž se hovoří o přítomnosti 4 prvků: domov, hřiště, škola a farnost.⁶⁴

1.3.2 Výchovné metody v SaSM

Základem výchovy v SaSM je preventivní systém dona Bosca (viz podkap. 1.2.2), na jeho pozadí jsou v salesiánských střediscích používány další metody volnočasové výchovy. Některé metody se váží na konkrétní organizační formu, jiné se uplatňují napříč formami. Na základě výsledků výzkumu Michala Svobody⁶⁵ a vzhledem k typu zařízení předpokládáme, že v SaSM jsou používány následující druhy metod:

- Tradičně-pedagogické (metodika zájmových činností)
- Reformně-pedagogické (pedagogika zážitku)
- Metody PVČ (animace)
- Sociálně-pedagogické (metody otevřené práce s mládeží)
- Metody sociální práce (případová práce, práce se skupinou).

Je zajímavé, že VPPP hovoří pouze o dvou metodách výchovné práce, individuální práci a práci se skupinou.⁶⁶ Náš výzkum je postaven na předpokladu, že ve vnitřních dokumentech středisek (viz podkap. 2.2.1., 2.2.2) jsou definovány

---

⁶⁴ „Oratoriánské kritérium“ se vztahuje k hodnocení veškeré pastorační činnosti salesiánů, tedy nejen oratoře nebo SaSM. Srv. tamtéž, s. 9-10.

VPPP 2007 v této souvislosti přímo cituje čl. 40 stanov kongregace SDB:

„Don Bosko získal svou zvláštní pastorační zkušenost v první oratoři, která byla pro chlapce otevřeným domovem, farností, zprostředkující evangelium, školou připravující na život a hřištěm, kde potkávali přátele a dobře se bavili. Tato valdovská zkušenost se stala trvalým kritériem pro hodnocení a obnovu všech našich činností a způsobu práce, jimiž dnes uskutečňujeme své poslání“.

Stanovy a Pravidla Společnosti svatého Františka Saleského, čl 40.

⁶⁵ Srv. SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže...*

⁶⁶ *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*, s. 26.

výchovné cíle a s různou mírou podrobnosti jsou v nich také popsány organizační formy a výchovné metody.

Následující dvě podkapitoly jsou věnovány metodám animace a otevřené práce s mládeží, které mají zřejmě nejsilnější vliv na současnou podobu výchovy v SaSM. Význam a využití metodiky zájmových činností, pedagogiky zážitku a metod sociální práce je v SaSM spíše okrajové, nadto je těmto metodám věnována dostatečná pozornost v odborné literatuře, proto se jimi zde podrobněji nezabýváme.

1.3.3 Kulturní animace

Fenomén animace jako přístupu práce s lidmi ve volném čase (a to jak ve výchově, sociální práci, ale také například v oblasti rekreace) se rozvinul v západní Evropě (Francie, Belgie, Švýcarsko, Německo, Itálie) hlavně ve druhé polovině dvacátého století a v 90. letech se začal uplatňovat také u nás. V této podkapitole nejprve stručně pojednáme animaci jako metodu aktivizace skupiny, dále ukážeme některé přístupy animace ve volném čase a poté představíme koncepci kulturní animace podle Maria Polla, která je úzce spjata se salesiánským prostředím.

Animace jako metoda práce s lidmi

Význam slova *animace* je odvozen od latinského výrazu *anima*, což znamená duše. Slovo animace lze tedy přeložit jako oduševňování, vkládání či přinášení duše, nebo také oživování. „Termín animace známe především ze spojení animovaný film, kde animátor oživuje, vdechuje život loutkám nebo obrázkům. Při sledování takového filmu však animátora nikdy vlastně nevidíme: vše se děje jakoby samo. Víme však, že právě animátorova dovednost umožnila celé dění.“⁶⁷ Tato analogie výstižně ilustruje význam animace v práci se skupinou lidí. Jejím cílem je rozhýbání, nastartování, aktivizace (někdy se používá také anglický pojem *empowerment*, tedy uschopnění) skupiny k jejímu samostatnému fungování, tedy k tomu, aby se „hýbala sama“. Nejde tu o zviditelnění animátora, nýbrž o je-

---

⁶⁷ PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času...*, s. 77.

ho schopnost „rozhybat“ skupinu. Animátor je jen prostředníkem, který pak ustupuje do pozadí.

V různých oblastech práce s lidmi existují různé způsoby chápání animace. Mluvíme tak např. o animaci v sociální práci, ve (volnočasové) výchově, o animaci ve školním vyučování, ale také v rekreaci a turistice. Jako metoda sociální práce se v Evropě rozvinula jednak koncepce sociální animace, tedy komunitní práce zaměřené na rozvoj seberealizace a sebe prezentace jedince ve skupině, jednak koncepce animace sociálně-kulturní, zaměřené na umožnění participace na kulturním, politickém a společenském životě.⁶⁸ Příkladem aplikace animačních postupů ve výchově je koncepce animativní didaktiky H. W. Opaschowského⁶⁹, která nachází své uplatnění také ve školním prostředí, a to především v rámci různých alternativních pedagogických směrů.⁷⁰ My se nadále soustředíme na chápání animace v pedagogice, resp. v oblasti výchovy ve volném čase.

Animace ve volnočasové výchově

V souvislosti se zpožděním ve vývoji oproti západoevropským zemím je v České republice problematika animace dosud málo vědecky zkoumána. V dílech našich předních teoretiků volného času nalezneme většinou spíše kusé odkazy na práce německých (H. W. Opaschowski) nebo francouzských (E. Limbos) autorů. Hluběji se tímto tématem v poslední době zabývá pastorální teolog Michal Kaplánek, salesián a vedoucí katedry pedagogiky TF JU. Zaměřuje se především na teoretická pojednání o animaci v pedagogice publikovaná v Německu a v Itálii a usiluje o jejich zpřístupnění českému čtenáři, jakož i zasazení této problematiky do kontextu české pedagogiky volného času i výchovné praxe v zařízeních pro volný čas dětí a mládeže, zejména pak v SaSM. V následujícím textu budeme tedy vycházet převážně z jeho prací.

Pedagogický slovník chápe animaci dosti široce jako výchovnou metodu práce s dospívajícími a metodu používanou obecně ve volnočasové výchově, za-

---

⁶⁸ Srv. KAPLÁNEK, M. Animace v sociální práci a v pedagogice. In *Tři cesty k pedagogice volného času*, s. 95-97.

⁶⁹ Srv. VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*, s. 97-103.

⁷⁰ Srv. ČEJKOVÁ, I. Srovnání možnosti využití metody animace ve VČ a ve škole. In *Výchova a volný čas 3*, s. 13-17.

loženou na „nedirektivních metodách povzbuzování mladých lidí k hledání vlastní cesty životem a schopnosti realizovat svou svobodu a autonomii“ prostřednictvím „přiměřených, zajímavě strukturovaných pozitivních možností seberealizace.“ Hlavním požadavkem je zde otevřenost výchovné situace, která se projevuje jako možnost volby, prostor pro vlastní iniciativu a vytváření rezistence vůči negativním vlivům.⁷¹ Pod pojem animace v tomto smyslu lze zahrnout řadu metod a přístupů uplatňovaných ve výchově ve volném čase.⁷² Zaměříme se ale na konkrétnější pojetí animace.

Kaplánek ve svém příspěvku do sborníku ze čtvrté mezinárodní konference AVPVČ představuje dvě koncepce animace jako výchovné metody: animaci volnočasové kultury (Freizeitkulturelle Animation) německého teoretika volného času Horsta W. Opaschowského a kulturní animaci (animazione culturale), jejímž autorem je italský pedagog Mario Pollo.⁷³ Společným rysem obou přístupů je zaměření nejen na oživování skupiny, resp. vytvoření vztahu mezi jedincem a skupinou, ale také na vytvoření vztahu jedince ke společnosti (resp. kultuře v širším smyslu – proto se v obou názvech vyskytuje výraz „kulturní“), čili vytvoření kulturní kompetence. Autor tyto přístupy porovnává a konstatuje, že „obě pojetí výchovné animace mají obdobné cíle, ale rozdílné akcenty. Opaschowski formuluje čtyři cíle: komunikaci, enkulturaci, integraci a participaci. Pollo chce naproti tomu rozvíjet tři oblasti: osobní identitu, participaci a transcendenci, přičemž cíl jeho výchovného snažení se dá rovněž označit slovem *enkulturace*, což znamená integrace jedince do kultury v nejširším slova smyslu, tedy také přijetí základních

---

⁷¹ PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Animace.

⁷² Např. ve sborníku příspěvků ze 4. konference AVPVČ jsou pod hlavičku animace (vedle animace v sociální práci a pedagogice) zařazeny také metoda filozofie pro děti, galerijní a muzejní animace a metody dramatické výchovy. Srv. *Tři cesty k pedagogice volného času*.

⁷³ Srv. KAPLÁNEK, M. Animace v sociální práci a v pedagogice. In *Tři cesty k pedagogice volného času*, s. 94-101.

Autor svá tvrzení opírá o následující práce:

OPASCHOWSKI, H. W. *Pedagogik der freien Lebenszeit*. 3. Aufl. Opladen : Leske + Budrich 1996; POLLO, M. *Animazione culturale. Teoria e metodo*. Roma: LAS 2002.

hodnot kultury, v našem případě kultury evropské, formované židovsko-křesťanskou tradicí.⁷⁴

Kaplánek dále zdůrazňuje, že výběr konkrétního animačního přístupu závisí na výchovném cíli v souladu s charakteristikou cílové skupiny. Opaschowského pojetí, zaměřené především na rozvoj participace, předpokládá větší vyspělost adresátů. Model kulturní animace, sledující hlavně předávání (kulturních) hodnot, je naopak vhodný pro mládež, zejména „problémovou“, neboť je zde počítáno s větším výchovným vlivem.⁷⁵ Vzhledem k adresátům SaSM je zřejmé, že setkáme-li se zde s užitím metody animace, pravděpodobně půjde o koncepci kulturní animace v pojetí Maria Polla. Proto nyní stručně načrtne její hlavní rysy.

Kulturní animace podle Maria Polla

Mario Pollo chápe význam slova animovat ve smyslu oživovat vlastním duchem, což znamená, že vychovatel svým působením předává adresátům konkrétní hodnoty, myšlenky a názory. Výrazným výchovným činitelem (a zároveň požadavkem a předpokladem) je tedy jeho osobní zralost a autenticita. Proto chápe Pollo animaci nejen jako pedagogickou koncepci, ale také jako životní styl. Kulturně-animační přístup je založen na výchově k hodnotám, jakožto velmi významným složkám kultury. Vedle hodnot obecně lidských (jako je láska, lidská důstojnost, svědomí, ...), zdůrazňuje Pollo také hodnoty nesené židovsko-křesťanskou tradicí, jeho koncepce je pevně zakotvena v teologické antropologii.⁷⁶

Metoda kulturní animace vychází ze čtyř hlavních principů:⁷⁷

1. *Zralé přijetí světa mládeže* ve smyslu osobní zralosti vychovatele a pozitivním přijetím hodnot vyznávaných adresáty.
2. *Utváření výchovného vztahu* mezi vychovatelem a skupinou jako stěžejní předpoklad úspěšného výchovného působení.

---

⁷⁴ KAPLÁNEK, M. Animace v sociální práci a v pedagogice. In *Tři cesty k pedagogice volného času*, s. 99.

⁷⁵ Srv. tamtéž, s. 100-101.

⁷⁶ Srv. KAPLÁNEK, M. *Pedagogika volného času pro navazující magisterské studium*.

⁷⁷ Srv. KAPLÁNEK, M. Specifické přístupy a metody pedagogiky volného času. In *Výchova a volný čas...*, s. 46.

3. *Rozvoj skupiny* jako výchovného prostředí, tzn. citlivost k atmosféře ve skupině a nemanipulativní ovlivňování skupinové dynamiky.
4. *Hermeneutický postup plánování a reflexe*, čili strategické plánování procesu utváření skupiny, založené na pochopení konkrétní situace účastníků.

Mario Pollo působí na salesiánské univerzitě (Università Pontificia Salesiana v Římě) a své myšlenky začal nejprve uveřejňovat v salesiánském časopise *Note di pastorale giovanile* (Poznámky k pastorači mládeže).⁷⁸ Tato fakta (a samozřejmě porovnání obou přístupů) nás opravňují se domnívat, že koncepce kulturní animace je velmi blízká preventivnímu systému dona Bosca (viz podkap. 1.2.2). Zdá se, že Pollo má snahu „přeložit“ pedagogické zásady zakladatele salesiánů do jazyka současné pedagogiky. Dá se říci, že způsob výchovy, který Don Bosco uplatňoval, bychom dnes mohli nazvat animací. Ve srovnání s tradiční salesiánskou výchovou, která byla na dnešní poměry dosti direktivní, klade Pollova kulturní animace větší důraz na participaci adresátů.

1.3.4 Otevřená práce s mládeží

Když se u nás po roce 1989 začala rozvíjet práce s neorganizovanou mládeží, bylo nutné čerpat zkušenosti ze zahraničí. Zatímco tradice sociálně-pedagogické a sociální práce s mládeží sahá v některých západoevropských zemích hluboko do minulosti (mnohde až do 19. století), v totalitním Československu se této problematice nevěnovala pozornost. Jedním ze zahraničních modelů, které u nás ovlivnily porevoluční vývoj zařízení pro děti a mládež (včetně SaSM), je německá sociálně-pedagogická koncepce tzv. „otevřené práce s mládeží“. Komplexně a velmi detailně se výše naznačenou problematikou zabývá práce Michala Svobody o sociálně-pedagogických přístupech k neorganizované mládeži.⁷⁹ My pouze zdůrazníme některé momenty, důležité z hlediska výzkumu výchovných metod SaSM.

---

⁷⁸ Srv. KAPLÁNEK, M. Animace v sociální práci a v pedagogice. In *Tři cesty k pedagogice volného času*, s. 98.

⁷⁹ Viz SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s "neorganizovanou mládeží" v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež.*

K pojmům otevřenost a nízkoprahovost

Pojem „otevřený“ v souvislosti s charakteristikou práce s mládeží (resp. zařízení pro mládež) se používá převážně v německy mluvících zemích (offene Tür, offene Kinder- und Jugendarbeit), setkáme se s ním ale také v anglofonním prostředí (open door policy youth clubs). V zásadě znamená volný přístup, omezení vstupních požadavků a podmínek účasti na aktivitách na nejnutnější minimum. Nejde však o bezbřehost, absenci pravidel nebo nedůsledné vymezení cílové skupiny. „Otevřenost neznámá, že je všechno dovoleno. Otevřenost znamená, že jsou zminimalizovány apriorní nároky, ať už na účastníky, obsah nebo průběh aktivit.“⁸⁰

Podle německého autora Klaweho má otevřenost v práci s mládeží 4 roviny: otevřenost z hlediska *obsahu* (žádné apriorní politické, náboženské či světónázorové nároky), *organizační formy* (podmínkou účasti není členství v nějaké organizaci, aktivity jsou bezprostředně přístupné všem), *otevřenost k zájmům mládeže* (činnost se orientuje primárně na potřeby mladých) a *otevřenost vůči veřejnosti* (průhlednost, možnost veřejné kontroly).⁸¹ I při dodržení principu otevřenosti ovšem dochází k selekci cílové skupiny, ať už pasivní („i ta zařízení, která zůstávají ze zásady všem otevřená, jsou ve skutečnosti přitažlivá jen pro určitou část mládeže“⁸²) či aktivní (např. formou povinné registrace účastníků).

V českém prostředí se jako ekvivalent slova otevřený používal k označení některých zařízení pro mládež termín „nízkoprahový“. Nízkoprahovost je definována jako „umožnění maximální dostupnosti, tedy snaha odstranit časové, prostorové, psychologické a finanční bariéry, které by bránily cílové skupině vyhledat prostory zařízení či využít nabídky poskytovaných služeb.“⁸³ S postupujícím vývojem, diferenciací a profesionalizací (a také legislativním zakotvením) služeb se pojem „otevřený“ ustálil v oblasti (sociálně-)pedagogické práce (otevřený klub

---

⁸⁰ KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže*, s. 57.

⁸¹ Srv. KLAWE, Willy, *Arbeit mit Jugendlichen. Einführung in Bedingungen, Ziele, Methoden und Sozialformen der Jugendarbeit*, München 1993. Cit. dle: tamtéž.

⁸² KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže*, s. 58.

⁸³ ČAS - Pracovní skupina pro dodefinování NZDM. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*.

pro mládež) a označení „nízkoprahový“ je používáno v oblasti sociální práce (NZDM – viz dále).⁸⁴

Otevřené kluby pro mládež

Vedle řady neziskových organizací působících na poli práce s mládeží ve volném čase existují v ČR v zásadě dva typy zařízení pro neorganizovanou mládež: otevřené kluby při střediscích volného času a NZDM. Vznik otevřených klubů byl v podstatě iniciován úpadkem zájmu o pravidelné zájmové aktivity, které SVC nabízela (částečně snad ze setrvačnosti) v návaznosti na československou tradici. Vyvinuly se z různých forem nabídky spontánních činností a jejich pojetí je inspirováno jednak zkušenostmi ze zahraničí (převážně německými modely otevřené práce s mládeží), jednak metodikou samotných NZDM.

Otevřené kluby jako forma práce s mládeží nejsou u nás legislativně zakotveny. Bývají zřizovány při střediscích volného času (jako např. DDM, SaSM apod.), což je (vedle školní družiny a školního klubu) jeden ze tří typů školských zařízení pro zájmové vzdělávání (ŠZZV), jak je vymezuje § 3 vyhlášky č. 74/2005 Sb. o zájmovém vzdělávání.⁸⁵ Tato vyhláška pouze (dostí široce) stanoví formy zájmového vzdělávání (tj. oblasti činnosti ŠZZV, potažmo SVC), přičemž pojem „otevřený klub“ vůbec nezná. (Nejčastěji bývá zařazován do kategorie spontánních činností podle § 2 odst. f.)

Dá se říci, že v současné době otevřený klub při SVC „legislativně neexistuje“, stejně jako neexistují žádné „centrální“ metodiky jeho činnosti.⁸⁶ To s sebou na jedné straně nese výhodu metodické svobody a možnosti přizpůsobit program

---

⁸⁴ Ve skutečnosti je tato problematika složitější. Zatímco NZDM jsou druhem sociální služby, definované v zákoně o sociálních službách (a označení „nízkoprahový“ je v této oblasti používáno důsledně), školská legislativa nezná pojem „otevřený klub“. Proto v praxi (zejména v oblasti školských zařízení pro děti a mládež) není zmíněné terminologické rozlišení vždy plně respektováno. My se ho však z důvodu přehlednosti přidržíme.

⁸⁵ Zařízení pro zájmové vzdělávání patří do skupiny školských zařízení, která jsou spolu se školami součástí vzdělávací soustavy a poskytují služby a vzdělávání, které doplňují nebo podporují vzdělávání ve školách nebo s ním přímo souvisejí, (popř. zajišťují ústavní a ochrannou výchovu anebo preventivně výchovnou péči). Srv. § 7 školského zákona.

⁸⁶ V souvislosti s vyhláškou č. 74/2005 Sb., o zájmovém vzdělávání, která nahradila vyhlášku č. 432/1992 Sb., o střediscích pro volný čas dětí a mládeže, byly zrušeny metodické pokyny ke spontánním činnostem a otevřeným klubům v SVC, vydané IDM MŠMT ČR v letech 2000-2002.

klubu požadavkům konkrétních adresátů⁸⁷, na straně druhé velké rozdíly v kvalitě práce (a její praktickou nekontrolovatelnost) a míře pedagogického ovlivňování adresátů. Z hlediska zaměření a pedagogického přístupu můžeme rozlišit dva základní typy otevřených klubů: „volnočasová herna“ a „klub se sociálně-pedagogickým přístupem“.⁸⁸

Volnočasová herna má následující znaky: plní nesespecifickou primární prevenci;⁸⁹ vyžaduje registraci účastníků; cílová skupina se prolíná s účastníky zájmových aktivit; pracovníci jsou převážně absolventi „pedagogického minima“, VŠ pedagogického nebo sportovního zaměření apod.; vychovatel je dohlížitelem a motivátorem volnočasových aktivit; volnočasové aktivity jsou prostředkem k zábavě.

Klub se sociálně-pedagogickým přístupem naproti tomu: plní specifickou primární prevenci;⁹⁰ má vlastní návštěvníky a je většinou prostorově oddělen od ostatních programů SVC; nevyžaduje registraci členů; pracovníci jsou většinou sociální pedagogové, sociální pracovníci, psychologové, speciální pedagogové apod.; v klubu je nabízena a provozována sociální, preventivní, poradenská a pedagogická práce; volnočasové aktivity jsou prostředkem k sociálně-pedagogické práci.

Oba uvedené typy jsou spíše hraniční (resp. ideální), většinou se existující kluby vyznačují různou kombinací uvedených znaků, která se také mění v čase (s postupujícím rozvojem klubu). Veronika Zachařová, která vychází ze zkušenosti s vývojem klubu *Bez tíže* při DDM Ulita v Praze 3, „mezi ně“ vkládá ještě typ „*pokus o zájmovou činnost*“, kde jsou volnočasové aktivity (narozdíl od herny)

---

⁸⁷ Koncepce klubu je plně v kompetenci střediska a jeho ŠVP.

⁸⁸ Srv. SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s "neorganizovanou mládeží"...*, s. 86. Autor zde odkazuje na nepublikovaný příspěvek A. Klecandy. *Jaká je praxe otevřených klubů?*, který zazněl 28. 5. 2007 na konferenci Nizkoprahové programy, pořádané sdružením ČAS.

⁸⁹ Pojem „nespecifická primární prevence“ zahrnuje veškeré aktivity podporující zdravý životní styl a osvojování pozitivního chování prostřednictvím volnočasových aktivit. Srv. HÁJEK, B. a kol. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 193.

⁹⁰ „Specifická primární prevence“ je cíleně zaměřena na předcházení a omezení výskytu různých forem rizikového chování dětí. Srv. tamtéž, s. 193.

prostředkem ke kontaktu s účastníky, nicméně stále dochází k částečnému míjení nabídky s potřebami adresátů.⁹¹

Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež (NZDM)

NZDM mají ve svém vývoji zhruba desetiletý náskok před otevřenými kluby při SVČ. Spadají do oblasti sociální práce, vznikly původně jako zázemí pro práci terénní (streetwork), nicméně ve své praxi uplatňují také sociálně-pedagogické přístupy, přičemž se inspiroují jak německou koncepcí otevřené práce, tak britským modelem informální výchovy. NZDM je druhem sociální služby, její cíl a obsah vymezuje zákon o sociálních službách a upřesňuje prováděcí vyhláška k tomuto zákonu.⁹² Zřizovatelem jsou většinou neziskové organizace (nejčastěji OS nebo OPS).

Organizace ČAS (Česká asociace streetwork, založena v roce 1997 na podporu terénní sociální práce), která se od roku 2000 zasazuje o vytvoření a zavádění standardů kvality sociálních služeb do NZDM, definuje poslání NZDM následovně: „usilovat o sociální začlenění a pozitivní změnu v životním způsobu dětí a mládeže, které se ocitly v nepříznivé sociální situaci, poskytovat informace, odbornou pomoc, podporu, a předcházet tak jejich sociálnímu vyloučení.“ Cílovou skupinou jsou děti a mládež, „které se ocitly v obtížné životní situaci nebo jsou jí ohroženy a které nevyhledávají standardní formy institucionalizované pomoci a péče.“ Cílem této služby je umožnit uživatelům „lépe se orientovat v jejich sociálním prostředí a vytvářet podmínky, aby v případě zájmu mohly řešit svoji nepříznivou sociální situaci.“⁹³

---

⁹¹ Srv. Zachařová, V. Současná praxe otevřených klubů v Praze. In *Výchova a volný čas* 3...., s. 84-86.

⁹² Srv. § 62 zákona č. 108/2006 Sb. a § 27 vyhlášky č. 505/2006 Sb.

⁹³ ČAS - Pracovní skupina pro dodefinování NZDM. *Pojmoslovní nízkoprahových zařízení pro děti a mládež.*

2 KVALITATIVNÍ VÝZKUM VÝCHOVNÝCH METOD SASM

2.1 PŘEDMĚT A METODA VÝZKUMU

Předmětem výzkumu byly výchovné metody používané v salesiánských střediscích mládeže v ČR, čili metody používané v konkrétním typu instituce, zaměřené na pedagogické ovlivňování volného času. Cílem bylo zjistit, jaké metody jsou v současné době v SaSM používány a do jaké míry je jejich používání reflektováno.

Jak jsme ukázali v předchozí části (viz podkap. 1.1.5), metodu nelze chápat izolovaně od ostatních prvků výchovného procesu. Předpokládáme také, že některé metody jsou v SaSM používány spíše intuitivně a na jejich použití může ukazovat charakteristika a konfigurace ostatních prvků. Proto jsme se v našem výzkumu zabývali vedle samotných metod také ostatními prvky výchovného procesu.

Teoretické texty týkající se metodiky práce v SaSM se zaměřují téměř výhradně na preventivní systém a ve výchovně pastoračních projektech provincie jsou výchovné metody obsaženy spíše implicitně. Z toho vyplývá, že v rámci zkoumaného předmětu nelze vyjít z teorie a kvantitativně ověřovat, jaké metody se používají v těch kterých střediscích a programech.

Proto jsme při výzkumu výchovných metod v SaSM zvolili přístup kvalitativní, jehož cílem je zmapovat situaci a odhalit témata obsažená v datech. Ve výzkumu, který má kvalitativní charakter, se totiž „neověřují předem formulované hypotézy, nýbrž poznatky se formulují v průběhu pozorování a popisu daných jevů, přičemž tento popis je velmi podrobný.“⁹⁴

---

⁹⁴ PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky...*, s. 188.

2.1.1 Výzkumná otázka

Základní výzkumná otázka zní:

Jaké výchovné metody se používají v SaSM?

Vzhledem k výše uvedenému lze na tuto otázku pohlížet ze dvou úhlů, proto formulujeme ještě následující podotázky:

a) Jaké výchovné metody jsou explicitně popsány v dokumentech SaSM?

b) Na jaké další výchovné metody poukazují charakteristiky a konfigurace ostatních prvků výchovného procesu?

Laicky řečeno se zabýváme jak metodami, k nimž se SaSM hlásí, tak metodami, které SaSM používají, aniž by o nich hovořila.

2.1.2 Volba metody a její zdůvodnění

K zodpovězení uvedených otázek byla zvolena metoda kvalitativní obsahové analýzy projektových a metodických dokumentů jednotlivých středisek. Výzkum byl prováděn prostřednictvím softwaru za použití postupů navrhovaných pro analýzu textů získaných prostřednictvím rozhovorů.⁹⁵ Provedený výzkum lze charakterizovat jako exploračně-popisný⁹⁶, směřující k vytvoření typologie.

Analýza dokumentů má své silné i slabé stránky. Výhodou je, že zde odpadá možnost zkreslení dat, ke kterému může dojít při terénním výzkumu (např. při pozorování nebo rozhovorech). Zkoumání dokumentů navíc umožňuje pokrýt téměř všechna střediska a dojít tak k poznatkům obecnějšího charakteru.

Slabinou zvolené metody může být fakt, že zde nedochází k přímému kontaktu s realitou a jsou sledovány pouze výchovné projekty, nikoli výchovná praxe. Nadto dokumenty nejsou zcela aktuální, vývoj středisek a jejich činnosti je před nimi vždy o krok napřed.

Připouštíme tedy, že výsledky mohou být poněkud statické a v mnoha případech nemusí být aktuální. Smyslem výzkumu však není hodnotit práci jednotlivých středisek, ale podat zprávu o tom, jaké metody jsou používány v prostředí českých SaSM. Navíc dokumenty jsou „vizitkou“ střediska a případný rozpor me-

---

⁹⁵ Srv. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 381-383.

⁹⁶ Srv. tamtéž, s. 37-38.

zi nimi a praxí nemusí být jen důsledkem neživotnosti a rigidity dokumentů. Naopak může být projevem nedostatečného teoretického a metodického uchopení toho, co SaSM chtějí uvádět do praxe.

2.2 PRŮBĚH VÝZKUMU

V následující kapitole podrobněji popíšeme jednotlivé fáze provedeného výzkumu. Prvním krokem byl výběr středisek, definice dokumentů pro účely výzkumu a získání těchto dokumentů. Následovala pramenná kritika, směřující k výběru konkrétních dokumentů. Vybrané dokumenty byly potom podrobeny obsahové analýze prostřednictvím počítačového programu.

2.2.1 Výběr středisek a získání dokumentů

Do výzkumu byla zahrnuta střediska, splňující následující podmínky:

1. Zřizovatelem je Salesiánská provincie Praha.⁹⁷
2. Středisko je spravováno místní salesiánskou komunitou.
3. Jedná se instituci, kde je farní pastorace oddělena od volnočasových aktivit nebo sociální práce pro širší veřejnost.⁹⁸
4. Existence a dostupnost dokumentů.⁹⁹

Na základě uvedených kritérií bylo vybráno těchto 8 středisek:¹⁰⁰

SaSM Brno-Líšeň

SaSM Brno-Žabovřesky

SaSM Č.Budějovice

SaSM Ostrava

SaSM Pardubice

SaSM Plzeň

SaSM Praha-Kobylisy

SaSM Teplice

---

⁹⁷ CSVČ Dona Boska Havířov nebylo zařazeno, jelikož není zřízeno Salesiánskou provincií Praha.

⁹⁸ Toto kritérium nesplňují např. střediska mládeže v Rumburku - Jiříkově a v Hroznové Lhotě.

⁹⁹ Pro nesplnění této podmínky bylo vyřazeno SaSM Zlín.

¹⁰⁰ Jedná se o osm z devíti středisek, považovaných salesiánskou provincií za „signifikantní“. Srv. *Organický projekt provincie 2007*.

Za potenciální zdroj dat byly zprvu považovány všechny materiály středisek, ve kterých se hovoří o metodách práce. Obecně se jedná o dokumenty zaměřené na plánování (projekty), hodnocení (výroční zprávy) nebo popis výchovné činnosti (metodiky a manuály), případně další dokumenty (zřizovací listina, statut). Shromažďování dokumentů probíhalo od listopadu 2008 do ledna 2009. Některé materiály poskytl delegát pro pastorační české salesiánské provincie, ostatní zaslali v elektronické podobě ředitelé jednotlivých středisek.¹⁰¹ Získané dokumenty byly podrobeny pramenné kritice.

2.2.2 Pramenná kritika

Z nashromážděných materiálů bylo nutné vybrat ty, které jsou z hlediska výzkumu relevantní. Postupným pročitáním textů vykryštovaly tři skupiny materiálů (podrobně viz příloha II):

1. Materiály, které jsou z hlediska výzkumu dokumentem a budou podrobeny datové analýze. Do této skupiny byly zařazeny výchovně pastorační projekty komunit (VPPK) a výroční zprávy (VZ). Po provedení kódování VPPK (viz podkap. 2.3.3) bylo však zjištěno, že kódování VZ by již nepřineslo nová témata, proto byly VZ z kategorie dokumentů vyřazeny.
2. Prameny doplňujících informací (ŠVP, metodiky, manuály, roční plány, statuty). Tyto texty byly použity jako zdroj informací k dokreslení obrazu získaného analýzou dokumentů.
3. Materiály, které neposkytují z hlediska výzkumu podstatné informace a nelze je označit za dokumenty ve smyslu výzkumu (zřizovací listina a vnitřní řád).

Poněkud překvapivé může být vyřazení ŠVP a metodik programů z kategorie dokumentů, proto si tento krok zaslouží alespoň stručný komentář. Školní vzdělávací program je povinný dokument školské právnické osoby. Mají ho tedy vypracována jen některá střediska, podrobně a přehledně pouze tři, někde dosud zcela chybí. Podstatnější ale je, že ŠVP hovoří téměř výhradně o cílech, ob-

---

¹⁰¹ Přehled shromážděných dokumentů uvádíme v příloze I.

sahu, formách vzdělávání a organizačně-technických záležitostech provozu, nikoli však o metodách.

Metodiky jednotlivých programů jsou vesměs vytvářeny z požadavku zákona, respektive z požadavku instituce, která činnost financuje. Proto se s nimi většinou setkáme pouze u středisek, která mají některý program registrovaný jako sociální službu, případně jsou financovány z rozpočtu kraje nebo města. Navíc jsou metodiky a manuály místně specifické a většinou řeší spíše organizační stránky provozu. V případě středisek, která provozují NZDM, bývají manuály velice podrobné, nicméně vychází ze standardů sociálních služeb, tudíž o výchovných metodách se v nich příliš nedočteme.

2.2.3 Obsahová analýza VPPK

Kvalitativní obsahová analýza spočívá v rozdělení textu dokumentů na jednotlivé části a jejich klasifikaci a kategorizaci pomocí tzv. deskriptivního systému. Základní jednotkou analýzy je segment. Jedná se o pasáž textu (nejčastěji slovo či sousloví, větu nebo její část), která je nositelem významu z hlediska cíle výzkumu. Jednotlivým segmentům jsou přiřazovány tzv. kódy.

Kód je symbol, v našem případě verbální (tj. slovo nebo sousloví), stručně a výstižně označující obsah segmentu. Kódování probíhá tak, že segmenty stejného významu jsou označeny stejným kódem. Příbuzné, související kódy jsou sdružovány do skupin, čili kategorií. Pro zjemnění deskriptivního systému mohou být kódy a kategorie rozděleny na subkódy a subkategorie.

Výsledkem uvedeného procesu je tzv. kategoriální systém, přehledně rozdělující data obsažená v jednotlivých dokumentech podle obsahové a významové příbuznosti. Dalším krokem analýzy je hledání vztahů a souvislostí mezi kódy a kategoriemi. To probíhá na základě sledování vzájemných průsečíků a překryvů jednotlivých kódů napříč všemi dokumenty. Závěrečným krokem je pak syntéza poznatků a vyvození obecnějších závěrů na základě provedené analýzy a vztahů odhalených mezi daty.

Náš výzkum VPPK, založený na výše popsaných principech kvalitativní obsahové analýzy, proběhl v několika krocích:

1. Příprava dat
2. Segmentace – otevřené kódování na základě předběžného schématu
3. Kategorizace (vytváření typologie)
4. Identifikace vztahů mezi kódy
5. Syntéza poznatků a doplnění informací z dalších dokumentů

Postup však neměl lineární, nýbrž cyklický charakter. Během několikerého průchodu daty docházelo k revizím kódů a precizaci kategoriálního systému.

Analýza byla prováděna prostřednictvím programu *MAXQDA 2007* německé firmy *VERBI Software*.¹⁰² Program velmi přehledným a uživatelsky pohodlným způsobem umožňuje jak segmentaci, kódování a tvorbu deskriptivního systému, tak identifikaci vztahů mezi kódy a kategoriemi. V následujícím textu podrobněji popíšeme jednotlivé fáze obsahové analýzy dokumentů.

Příprava dat

Ve srovnání s analýzou rozhovorů je v případě dokumentů příprava dat mnohem jednodušší, protože zde odpadá nutnost jejich přepisu. Jednotlivé projekty bylo pouze nutné převést do jednotného formátu „.rtf“, aby s nimi bylo možné pracovat v programu *MAXQDA*. Po zběžném seznámení se s pastoračními projekty a jejich obsahem byly všechny dokumenty vloženy do programu a započal proces několikerého průchodu textem.

Segmentace – otevřené kódování

Během prvního průchodu daty byla zahájena segmentace, tedy rozdělení dat do analytických jednotek.¹⁰³ Těm byly přiřazovány kódy, a to buď předdefinované, nebo nové. Proces měl tedy charakter otevřeného kódování s použitím předběžného seznamu kódů.¹⁰⁴ Strukturu provizorního kódovacího schématu, které položilo základ pro pozdější kategoriální systém, ukazuje následující tabulka.

---

¹⁰² Program je k dispozici na katedře pedagogiky TF JU.

¹⁰³ Srv. HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*, s. 228.

¹⁰⁴ Srv. tamtéž, s. 247-248.

Kategorie	Kódy	Zdůvodnění, komentář
Výchovné cíle	cíle střediska cíle jednotlivých programů	Vytvoření kategorie vycházelo z předpokladu, že cíl je jedním z klíčových prvků volby výchovné metody.
Organizační formy (programy)	oratoř klub kroužky tábory	Organizační formy vytváří pevný rámec výchovného působení. Mezi kódy se objevily formy typické pro SaSM.
Výchovné metody	preventivní systém kulturní animace metodika zájmových činností otevřená práce s mládeží sociální práce pedagogika zážitku	Jedná se o metody, u nichž se předpokládalo, že jsou v SaSM používány. Kategorie původně chápána jako centrální.
Podmínky výchovy	prostor vybavení aktivity komunikace vztah čas organizace	Hlavní činitele výchovy ve volném čase.

Tabulka 1: Předběžné (výchozí) kódovací schéma.

V zájmu minimalizace předpojatosti byly záměrně použity pouze ty kategorie a kódy, u nichž bylo vysoce pravděpodobné, že se segmenty k nim příslušející v dokumentech objeví. Tento předběžný deskriptivní systém byl postupně obohacován o nové kódy a kategorie, které se během datové analýzy vynořily.¹⁰⁵

Kategorizace (vytváření typologie)

Proces kategorizace, který započal segmentací a postupně krystalizoval během další práce s daty, probíhal v tzv. iteračním kruhu, který spočívá v průběžné zpětné aplikaci deskriptivního systému na datový materiál, čímž dochází k jeho revidování a postupné precizaci.¹⁰⁶ S každým nově kódovaným dokumentem docházelo k úpravám kódovacího schématu. Po dokončení segmentace a kódování všech dokumentů byly znovu několikrát procházeny kódované segmenty. Přitom bylo přehodnocováno přiřazení kódů k segmentům a příslušnost kódů ke kategoriím, kategorie byly mnohokrát přeskupovány, slučovány, rozdělovány i rušeny. Takto vzniklý kategoriální systém ukazuje tabulka 2.

¹⁰⁵ Srv. tamtéž, s. 211.

¹⁰⁶ Srv. tamtéž, s. 212.

Kategorie ¹⁰⁷	Kódy
Adresáti	nejchudší mládež - <i>Romové</i> místní věřící, bezproblémoví dobrovolníci a praktikanti veřejnost věk
Cíle - <i>Oblasti výchovy</i>	osobnostní rozvoj volnočasová kompetence mezilidské vztahy socializace, enkulturace hodnoty a morálka evangelizace
Cíle - <i>Předávaný obsah</i>	sociální kompetence utváření vztahů konkrétní dovednosti konkrétní vědomosti učební kompetence komp. k duch. dimenzi
Programy - <i>Typické programy SaSM</i>	oratoř klub volná oratoř kroužky - <i>druhy kroužků</i> rodiče a předškoláci doučování chaloupky, tábory dobrovolníci a praxe - <i>dobrovolníci</i> - <i>praxe</i> příležitostné akce
Programy - <i>Speciality středisek</i>	akce MUC-integrace znevýhodněné mládeže pro školy Sociálně výchovný program stěna Střecha vzdělávání veřejnosti
Podmínky a prostředky	čas prostor a vybavení činnosti diskuse a témata pravidla vztahy a komunikace organizovanost
Principy	asistence osobní přístup prevence - <i>pozitivní alternativy</i> participace spolupráce - rodiče, školy... otevřenost/nízkoprahovost přesah programu provázanost programů pilíře kulturní animace - <i>přijetí světa mládeže</i> - <i>práce se skupinou</i>
Metody (explicitní)	salesiánská tradice výchovné prostředí otevřená práce s ml. sociální práce zájmová činnost-nejen! program jako metoda

Tabulka 2: Výsledný deskriptivní systém.

¹⁰⁷ Kurzívou jsou uvedeny subkategorie a subkódy.

Jak vidno, dostál výsledný systém oproti předběžnému schématu mnoha úprav, doplnění a změn. Nejzásadnější byla změna centrální kategorie z původně plánované kategorie *Metody* na kategorii *Programy*. Tato změna odpovídá chápání samotných středisek. Je-li kapitola o SaSM ve VPPK podrobněji strukturována, pak většinou podle jednotlivých programů, nadto jsou programy někdy chápány ne jen jako organizační rámec výchovy, ale i jako její metoda. Ukázalo se, že programy jsou středobodem projektů, potažmo celé výchovného práce SaSM. Podrobnější komentář k výslednému systému kategorií a kódů podáváme v kapitole 2.3.

Identifikace vztahů mezi kódy

V tomto procesu sehrála důležitou roli zmíněná centrální kategorie *Programy*. Pomocí nástroje *prohlížení vztahů mezi kódy* (*Code Relation Browser*) a funkce *průnik* (*Intersection*) byly vyhledávány a porovnávány průsečíky kódů v jednotlivých kategoriích (tj. segmenty, kterým byl přiřazen jak kód vybraného programu, tak příslušný kód dané kategorie). Dále byl sledován výskyt kódů v jednotlivých dokumentech. Tak bylo možné posoudit, nakolik jsou identifikované prvky univerzálně platné, nebo naopak spjaté s konkrétním střediskem nebo programem. Tabulky počtu průsečíků jednotlivých kódů s programy jsou uvedeny v příloze V.

Vzhledem k tomu, že kategorie *Metody* (*explicitní*) nebyla příliš nasycena (jinými slovy ve VPPK se o metodách příliš nehovoří), nebylo možné podrobněji analyzovat vztahy mezi metodami a ostatními prvky výchovného procesu.

Syntéza a doplnění informací získaných analýzou VPPK

Celkové shrnutí výsledků výzkumu (viz 3., 4. a 5. část práce) vychází vedle poznatků získaných analýzou VPPK také ze studia dalších pramenů, uvedených v podkapitole 2.2.2. (viz též příloha I). Struktura závěrečné zprávy kopíruje kategoriální systém a snaží se podat obraz výchovy v SaSM tak, jak je chápána v dokumentech středisek. Hlavním záměrem je poukázat na rozpor mezi centrální pozicí výchovné metody v nastíněném teoretickém modelu a malou pozorností, která je výchovným metodám věnována v dokumentech SaSM.

2.3 VÝSLEDKY OBSAHOVÉ ANALÝZY VPPK

Zde přinášíme podrobnější komentář k jednotlivým kategoriím. Podkapitoly mají většinou jednotnou strukturu:

1. Charakteristika příslušné kategorie.
2. Tabulka s přehledem a stručným popisem jednotlivých kódů, popř. charakteristikou segmentů.¹⁰⁸ Tam, kde to považujeme za zajímavé, uvádíme také podrobnější informace o počtu segmentů a jejich průsečíků.
3. Další poznámky.

Výsledné kategoriální schéma spolu s počtem segmentů v jednotlivých dokumentech je uvedeno v příloze IV.

2.3.1 Kategorie Adresáti

Ve všech projektech je nějakým způsobem vymezena skupina adresátů výchovného působení SaSM, v některých projektech jde vymezení až na úroveň jednotlivých programů. Většina segmentů, charakterizujících cílovou skupinu z hlediska jejich výrazných znaků a potřeb, byla označena kódem *nejchudší mládež*. Pojem chudá nebo nejchudší mládež vychází ze salesiánské tradice a v některých projektech je doslovně použit. Většinou zde ale nalezneme přesnější (a v současném, často odborném, jazyce podaný) popis cílové skupiny. Ostatní kódy v této kategorii naznačují další skupiny, na které je nabídka SaSM zacílena. Kód věk byl vytvořen pro účely klasifikace programů.

---

¹⁰⁸ P.s. v záhlaví tabulek znamená počet segmentů.

Kód	P.s.	Charakteristika kódu a segmentů
nejchudší mládež	30	Vymezení cílové skupiny z hlediska jejích znaků a potřeb. Specifikace „nejchudší mládeže.“
- Romové	6	Užší specifikace cílové skupiny na děti romského etnika (VPPK Teplice a Ostrava).
místní	8	Přednostní zaměření na děti a mládež ze spádové oblasti střediska.
věřící, bezproblémoví	8	Sekundární orientace SaSM na skupiny, které nespádají do kategorie „nejchudší mládeže“.
dobrovolníci a praktikanti	4	Segmenty, kde jsou dobrovolníci a praktikanti, zapojení do činnosti SaSM, chápání jako cílová skupina.
veřejnost	5	Cílová skupina některých aktivit a programů není specifikována, jsou určeny pro širokou veřejnost.
věk	36	Vymezení cílové skupiny z hlediska věku (týká se převážně jednotlivých programů).

Tabulka 3: Kódy v kategorii Adresáti.

Původně zamýšlená kategorie *Vychovatelé* byla zcela zrušena. Kdekoli se ve VPPK hovoří o personálních podmínkách, jde většinou o výčet pracovních pozic, případně jmen lidí, kteří je zastávají, a výhled budoucího vývoje.

2.3.2 Kategorie Cíle

Výchovný cíl jsme definovali jako popis změn v osobnosti adresáta (viz podkap. 1.2.2.). Měl by být formulován jednoznačně a měl by být také měřitelný. Mělo by být zřejmé, jakým způsobem lze ověřit, že je daného cíle skutečně dosaženo, jinými slovy zda je výchovné působení úspěšné.

Prakticky v žádném ze zkoumaných VPPK neodpovídají formulace „cílů“ uvedené definici. Ačkoli pojmu „cíl“ je zde hojně užíváno, jeho obsah je zde chápán poněkud široce a nepřesně. Bývá zaměňován se slovy poslání, priorita, smysl, výchovný obsah. Spíše než stanovení cílů většinou v dokumentech nalezneme buď obecné (a poměrně široké) vymezení oblastí výchovného působení, nebo označení konkrétních kompetencí, dovedností nebo vědomostí, které by měly být adresátům předávány, resp. obsahu, na který se výchovná činnost zaměřuje. Proto byla kategorie *cíle* rozdělena na subkategorie *oblasti výchovy* a *předávaný obsah*.

Subkategorie Oblasti výchovy

Do subkategorie *Oblasti výchovy* spadají segmenty, vztahující se k jednotlivým oblastem života a osobnosti adresátů (jedinců a skupin), na jejichž rozvoj chce SaSM (jako celek nebo v rámci jednotlivých programů) působit. Tyto

formulace byly často označovány jako „cíle“, v pravém slova smyslu se však o cíle nejedná, jelikož jsou velmi obecné a prakticky neměřitelné. Přesnější je označení *poslání* (VPPK Brno-Líšeň) nebo *priority* (VPPK České Budějovice).

Pod pojmem *volnočasová kompetence* rozumíme obecnou schopnost člověka smysluplně, svobodně a zodpovědně naplňovat svůj volný čas. Jedná se o poměrně široký souhrn schopností, zkušeností a dovedností, proto byl kód zařazen do kategorie výchovných oblastí.

Kód	P.s.	Charakteristika kódu a segmentů
osobnostní rozvoj	9	Většinou konstatování, že výchova v SaSM se zaměřuje na rozvoj osobnosti dětí a mládeže.
volnočasová kompetence	10	Segmenty vztahující se ke schopnosti nakládat s volným časem. (Výhradně v kontextu programů.)
mezilidské vztahy	3	Rozvoj osobních vztahů jako výchovný „cíl“. Kód není příliš nasycen, nicméně dva ze tří segmentů velmi výstižně ilustrují tuto oblast výchovy v SaSM.
socializace, enkulturace	11	Dimenze vztahu jedince ke společnosti jako celku, popř. jeho začlenění do kultury.
hodnoty a morálka	11	Oblasti všeobecné hodnotové a morální výchovy.
evangelizace	13	Předávání křesťanských hodnot jako specifikum výchovy v SaSM.

Tabulka 4: Kódy v subkategorii Oblasti výchovy.

Kódy v této kategorii je možné rozdělit do tří skupin: zaměření na osobnost jedince (kódy *osobnostní rozvoj* a *volnočasová kompetence*), zaměření na začlenění jedince do společnosti (kódy *mezilidské vztahy* a *socializace, enkulturace*) a hodnotová a morální výchova (kódy *hodnoty a morálka* a *evangelizace*).

Subkategorie Předávaný obsah

V projektech komunit se kromě vymezení oblastí výchovného působení objevily také přesnější formulace výchovného (nebo vzdělávacího) obsahu. Prakticky všechny se vztahují k určitému programu. Jedná se o konkrétní pojmenování předávaných znalostí, dovedností, kompetencí a zkušeností.¹⁰⁹ Kódy, které v této oblasti vykryštalizovaly, označují typy obsahů, vzhledem k počtu segmentů nemělo smysl dělit je podrobněji. Při pohledu na počty průsečíků zjistíme, že zatímco vymezení oblastí výchovy se (tam, kde se týkalo programů) většinou vztahovalo

¹⁰⁹ Rozdíl mezi vymezením obsahu a formulací cíle spatřujeme především v tom, že cíl vyjadřuje změnu v osobnosti jedince (tj. „k čemu chceme dospět“), zatímco obsah vymezuje témata a konkrétní náplň („co budeme předávat“, „čím se budeme zabývat“).

ke spontánním činnostem (oratoř, klub), konkrétní obsah je stanoven především u zájmových činností (kroužky).

Kód	P.s.	Charakteristika kódu a segmentů
sociální kompetence	11	Schopnosti a dovednosti související se začleněním jedince do společnosti a jeho fungováním v ní a aspekty zdravého vztahu jedince k sobě samému.
utváření vztahů	10	Konkrétněji vymezený obsah v oblasti mezilidských vztahů (srv. kód mezilidské vztahy v předchozí subkategorii).
konkrétní dovednosti	15	Praktické dovednosti, předávané především v rámci zájmové činnosti a dalších aktivit.
konkrétní vědomosti	4	Kód vytvořen z důvodu odlišení teoretických vědomostí od praktických dovedností.
učební kompetence	4	Podpora dětí ve zvládnání školních nároků. Plná korelace s programem doučování.
komp. k duch. dimenzi	3	Vymezení obsahu v oblasti evangelizace.

Tabulka 5: Kódy v subkategorii Předávaný obsah.

Pojem *kompetence k duchovní dimenzi* je používán v ŠVP některých salesiánských středisek. Do klasifikace byl kód zařazen pro ilustraci toho, jakým způsobem může být vymezen výchovný obsah v oblasti evangelizace. Kódem byly označeny tyto segmenty:

„*prohloubení mezilidských vztahů a víry*“ (SaSM Pardubice, chalice)

„*nalézání duchovních hodnot*“ (SaSM Plzeň, oratoř)

„*osobní komunikace týkající se otázek víry*“ (SaSM Plzeň).

S jistou mírou generalizace můžeme k jednotlivým výchovným oblastem přiřadit určité typy obsahů následovně:

Výchovná oblast	Předávaný obsah
osobnostní rozvoj	konkrétní dovednosti konkrétní vědomosti učební kompetence
mezilidské vztahy	utváření vztahů
socializace, enkulturace	sociální kompetence
evangelizace	kompetence k duchovní dimenzi

Tabulka 6: Přiřazení obsahů výchovným oblastem.

2.3.3 Kategorie Podmínky a prostředky

Jak jsme uvedli v úvodní kapitole, výchovné podmínky a prostředky někdy splývají a lze je někdy těžko odlišit (viz podkap. 1.1.3). Při analýze dokumentů

nebylo ani z kontextu vždy jasné, zda se v daném případě jedná o podmínku nebo prostředek, proto byly tyto prvky sloučeny do jedné kategorie. Většinou se jedná o popis organizačních podmínek jednotlivých programů z hlediska *času, prostoru a vybavení, event. aktivit*, kterým se adresáti mohou během programu věnovat. Do této kategorie byly také zařazeny spíše sporadicky zmiňované prostředky jako diskuse a témata, pravidla pro účastníky programů a poznámky o strukturovanosti programu. Významným prostředkem salesiánské výchovy je výchovný vztah mezi vychovatelem a adresátem. Segmenty označené kódem vztahy a komunikace naznačují různá pojetí tohoto prostředku v jednotlivých střediscích.

Kód	P.s.	Charakteristika kódu a segmentů
čas	25	Frekvence, délka trvání, počet setkání apod.
prostor a vybavení	36	Kde se program odehrává a jaké vybavení mají účastníci k dispozici.
činnosti	12	Aktivity nabízené v rámci pravidelného provozu programu.
diskuse a témata	3	Záměr integrovat do programu oratoře nebo klubu diskuse nebo tematické okruhy jako prostředek prevence sociálně-patologických jevů.
pravidla	4	Existence, popř. seznam pravidel pro účastníky urč. programu.
vztahy a komunikace	15	Utváření vztahů a komunikace s adresáty jako prostředek výchovného působení.
organizovanost	8	Míra a způsob ovlivňování programu ze strany vychovatelů. (Většinou konstatování, zda je program strukturovaný více nebo méně).

Tabulka 7: Kódy v kategorii Podmínky a prostředky.

2.3.4 Kategorie Programy

Jak jsme uvedli výše, tato kategorie se stala jádrem celého deskriptivního systému (viz podkap. 2.2.3). Při analýze VPPK byly kódy programů označovány ucelené pasáže textu, vztahující se ke konkrétním programům, a to z důvodu možnosti hledání průniků a korelací mezi programy a ostatními kódy. Tabulku s přehledem kódů u této kategorie neuvádíme. Podrobný popis programů podáváme ve 4.části práce. Kategorie *Programy* byla pro přehlednost rozdělena na subkategorie *Typické programy SaSM* (programy, které patří do standardní nabídky většiny SaSM) a *Speciality středisek* (programy místně specifické).

Za podstatný považujeme fakt, že organizační formy jsou někdy chápány jako autonomní metody práce a jsou staveny na roveň metodám „v pravém slova

smyslu¹¹⁰. Kupříkladu českobudějovický projekt uvádí jako jednu z priorit SaSM:

„Prostřednictvím preventivního systému Dona Boska, volnočasových aktivit a sociální práce přispívat k celostnímu rozvoji dětí a mládeže.“ (VPPK Č.Budějovice)

2.3.5 Kategorie Principy

Výchovné principy jsme definovali jako požadavky a zásady, na nichž spočívá efektivita výchovy (viz podkap. 1.1.3). Dá se říci, že principy jsou konstitutivním prvkem výchovných metod, případně se vztahují k určité organizační formě. Ve VPPK byla identifikována řada výchovných principů, z nichž většina se váže k preventivnímu systému. Některé principy byly spíše jen konstatovány, jiné byly na různých místech podrobněji popsány.

Kód	P.s.	Charakteristika kódu a segmentů
asistence	7	Většinou konstatování, že je princip v programu uplatňován. Charakteristiky: (stálá) přítomnost vychovatele, koordinace aktivit, dohled. Segmenty zastoupeny ve čtyřech dokumentech (6 seg. v kontextu programů).
osobní přístup	8	Výroky typu: individuální přístup, respektování osobnosti, zájem o každého účastníka. Segmenty zastoupeny ve čtyřech dokumentech (5 seg. ve VPPK Brno-Líšeň).
prevence	5	Segmenty hovořící o předcházení negativním jevům. Segmenty zastoupeny ve třech dokumentech.
- <i>pozitivní alternativy</i>	3	Snaha nabídnout „pozitivní alternativu“ (sport, hodnoty, osobnostní rozvoj) jako prostředek prevence.
participace	9	Pojetí spoluúčasti adresátů na přípravě a realizaci aktivit. Segmenty zastoupeny v šesti dokumentech (7 seg. v kontextu programů).
spolupráce-rodíče, školy...	22	Segmenty vztahující se ke spolupráci SaSM s ostatními výchovnými subjekty. Většinou konstatování spolupráce s rodiči a školami, popř. zdůraznění důležitosti a nutnosti této spolupráce, zřídka přesnější charakteristika spolupráce. Segmenty zastoupeny v sedmi dokumentech (7 seg. ve VPPK Ostrava).
otevřenost/nízkoprahovost	17	Chápání a aspekty otevřenosti (ot. obsahu, organizační formy), selekce cílové skupiny. Kód byl pojmenován oběma termíny, jelikož v SaSM jsou většinou chápány jako synonyma, popř. používány paralelně. Segmenty zastoupeny v pěti dokumentech (9 seg. ve VPPK Brno-Líšeň), 10 seg. v kontextu programů (z toho 7 spontánní programy).
přesah programu	12	Aktivity pořádané nad rámec běžného provozu urč. programu. Segmenty zastoupeny v pěti dokumentech (7 seg. ve VPPK Brno-Líšeň), všechny v kontextu programů.
provázanost programů	4	Prolínání nabídky programů, snaha nabízet účastníkům programu také účast v ostatních programech. (Např. snaha, aby se někteří účastníci spontánního programu zapojili do zájmových aktivit.)

¹¹⁰ Srv. kód *program jako metoda* (kategorie *Metody*).

		Segmenty zastoupeny ve čtyřech dokumentech, všechny v kontextu programů.
pillíře kulturní animace		Segmenty vztahující se ke čtyřem základním principům kulturní animace dle Maria Polla.
- přijetí světa mládeže	1	„být blízko životu dnešní mládeže“ (VPPK Praha)
- práce se skupinou	6	Konstatování nebo charakteristiky práce se skupinou. Segmenty zastoupeny ve dvou dokumentech (5 seg. ve VPPK Ostrava).

Tabulka 8: Kódy v kategorii Principy.

Ačkoli v projektech vystupují principy většinou samostatně a není zdůrazněn jejich vztah ke konkrétní metodě (někdy dokonce bývají chápány jako metody samotné), domníváme se, že většina vysledovaných principů se váže vždy k určité výchovné metodě. Tyto vztahy vyjadřuje následující tabulka:

Metoda	Princip
preventivní systém	asistence osobní přístup prevence participace spolupráce s ostat. výchov. subjekty
kulturní animace	pillíře kulturní animace
otevřená práce s mládeží	otevřenost/nízkoprahovost

Tabulka 9: Přiřazení principů metodám, resp. formě.

V souladu s tímto rozdělením pojednáváme o jednotlivých principech v následujícím výkladu, tedy podrobnější rozbor jednotlivých principů podáváme vždy v kapitole o příslušné metodě.

2.3.6 Kategorie Metody (explicitní)

Název kategorie naznačuje, že zahrnuje segmenty, kde se výslovně hovoří o určité výchovné metodě (popř. metodě sociální práce). V projektech byly uvedeny pouze tři metody: preventivní systém (resp. odkaz na salesiánskou výchovnou tradici), otevřená práce s mládeží a sociální práce (přičemž tuto metodu uvádí pouze 2 VPPK). Většinou se jedná o konstatování, že je daná metoda používána, bez podrobnějšího vysvětlení, jak je chápána, případně odkazu na dokument nebo literaturu, kde je popsána. Dále byla vytvořena kategorie výchovné prostředí, jehož vytváření se zdá být jednou z charakteristických metod v SaSM. V souvislosti se zájmovou činností bylo několikrát uvedeno specifické pojetí této činnosti v SaSM. Za výchovnou metodu je někdy považována organizační forma, program.

Kód	P.s.	Charakteristika kódu a segmentů
salesiánská tradice	11	Segmenty odkazující k salesiánské výchovné tradici, resp. preventivnímu systému dona Bosca. Segmenty zastoupeny v šesti dokumentech.
výchovné prostředí	13	Podrobnější charakteristiky výchovného prostředí, jakožto specifické metody práce v duchu preventivního systému. Segmenty zastoupeny v pěti dokumentech.
otevřená práce s ml.	7	Téměř výhradně konstatování, že spontánní program (oratoř, volná oratoř nebo klub) je druhem otevřené práce s mládeží; podrobnější charakteristika pouze jednou. Segmenty zastoupeny v pěti dokumentech.
sociální práce	7	Odkaz na metody sociální práce. Segmenty zastoupeny ve dvou dokumentech.
zájmová činnost-nejen!	5	Zdůraznění priority sociálního rozměru zájmové činnosti v SaSM před dosažením výkonu a vysoké úrovně v daném oboru. Segmenty zastoupeny ve čtyřech dokumentech.
program jako metoda	7	Program, resp. činnost nabízená v jeho rámci, je někdy chápán jako autonomní výchovná metoda. Segmenty zastoupeny ve čtyřech dokumentech.

Tabulka 10: Kódy v kategorii Metody (explicitní).

Ve srovnání s ostatními kategoriemi (cíle, principy, podmínky) je tato kategorie co do počtu označených segmentů jen polovičně nasycena. Ukázalo se, že metody jsou ve VPPK explicitně velmi řídky zmiňovány. Ačkoli provádíme kvalitativní, nikoli kvantitativní výzkum, lze z počtu segmentů a jejich vlastností vyvodit jisté závěry.

K vysvětlení faktu, že výchovné metody jsou ve výchovně pastoračních projektech uváděny jen zřídka a bez podrobnějšího popisu, se nabízí následující možnosti:

1. V SaSM jsou skutečně používány pouze uvedené (explicitně zmíněné) výchovné metody.
2. Výchovné metody jsou v prostředí SaSM natolik známé, že jejich uvádění ve VPPK je považováno za zbytečné.
3. VPPK je obecný dokument, týkající se činnosti celé komunity, výchovné metody středisek jsou podrobněji rozpracovány v dokumentech středisek.
4. Výchovné metody nejsou v SaSM dostatečně reflektovány, jejich používání je spíše intuitivní a závislé na kvalifikaci (a také na individuálním chápání) jednotlivých pracovníků.

Kritický rozbor uvedených tezí uvádíme v závěru části o výchovných metodách (viz kap. 5.5).

3 SUBJEKTY, CÍLE, PODMÍNKY A PROSTŘEDKY

Jak již bylo řečeno, následující části přinášejí syntézu výsledků výzkumu obohacenou o další poznámky a úvahy na základě studia dalších pramenů. Uvádíme vždy souhrn poznatků k dané kategorii, ilustrativní příklady segmentů, event. další poznámky nebo příklady. Tam, kde je to účelné, porovnáváme dosažené výsledky s výzkumem Michala Svobody (případně na něj přímo odkazujeme).¹¹¹ Na závěr tematického celku provádíme vždy stručné shrnutí.

3.1 SUBJEKTY VÝCHOVY (ADRESÁTI A VYCHOVATELÉ)

3.1.1 Adresáti

Při vymezení cílové skupiny se v SaSM můžeme setkat s tradičním pojmem „chudá“ nebo „nejchudší“ mládež, většinou jsou ale používány „modernější“ formulace, jako *mládež sociálně znevýhodněná a ohrožená sociálněpatologickými jevy, mládež problémová a neorganizovaná, děti s poruchami chování a učení, děti, které propadávají síti sociálních vztahů, děti se špatným rodinným zázemím, děti z ulice, příslušníci etnických menšin*¹¹² atd. Někdy je v projektech doslovně zdůrazněno, že SaSM se přednostně zaměřuje na mládež místní, z okolí střediska.

Nutnou podmínkou pro vstup do SaSM není „chudoba“ nebo „problémovost“, nabídka je zaměřena také na „bezproblémové“ návštěvníky (např. různé zájmové skupiny), mladé křesťany a děti z věřících rodin. Projekt pražské komunity k tomu trefně poznamenává:

„Neztrácíme ze zřetele mladé lidi vychované v křesťanských rodinách, kteří jsou vystaveni stejným nebezpečím dezorientace jako jejich nevěřící nebo hledající kamarádi.“ (VPPK Praha)

---

¹¹¹ SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže uplatňované v salesiánských střediscích mládeže v České republice*, s. 32.

¹¹² V projektech ostravské a teplické komunity je cílová skupina definována jako děti, mládež (ale i dospělí) romského původu.

Za samostatnou cílovou skupinu bývají také někdy považováni dobrovolníci a praktikanti, zapojení do činnosti střediska. Některé programy a aktivity SaSM bývají určeny široké veřejnosti.

Souhrnně lze říci, že SaSM se v souladu se salesiánskou výchovnou tradicí primárně orientují na děti a mládež, která si z nejrůznějších důvodů zaslouží zvýšenou pozornost a péči, případně potřebuje ve svém životě pomoc a podporu, a jíž se této pozornosti a podpory jinde nedostává. Sekundárně je programová nabídka určena také dětem a mládeži, která se nenachází v bezprostředním ohrožení, katolické mládeži, mladým lidem, kteří se aktivně podílejí na přípravě programů, případně širší veřejnosti.

3.1.2 Vychovatelé

Pokud jde o charakteristiky vychovatelů z hlediska jejich motivace, role v programu a používaných výchovných metod, odkazujeme na výzkum provedený Michalem Svobodou.¹¹³ Pro úplnost obrazu výchovné práce v SaSM podáme nyní jen stručnou charakteristiku jejich pracovníků, vytvořenou na základě studia VPPK a dalších dokumentů.

Na činnosti SaSM se v zásadě podílejí dvě skupiny pracovníků, zaměstnanci (resp. lidé v pracovně-právním vztahu¹¹⁴) a dobrovolníci¹¹⁵. Zaměstnanci zastávají většinu vedoucích funkcí (ředitel, vedoucí programů), jsou garanty odbornosti v oblasti výchovy a sociální práce (pedagogičtí, sociálně-pedagogičtí a sociální pracovníci), případně vykonávají administrativní a ekonomicko-správní činnosti. Z hlediska příslušnosti ke kongregaci SDB se zaměstnanci dělí na salesiány (řeholníky a řeholnice) a laiky¹¹⁶ (neřeholníky, „civilní“ zaměstnance). Ředitelem každého ze sledovaných SaSM je v současné době salesián. Někteří pracovníci

---

¹¹³ SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže...*

¹¹⁴ Pojem „člověk v pracovně právním vztahu“ používá VPPP a definuje ho jako člověka, který „vykonává činnost ohodnocenou finanční odměnou“. *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*, s. 38.

¹¹⁵ Dobrovolník je v salesiánské provincii chápán dosti široce jako „člověk, který vykonává určitou činnost bez nároku na odměnu“. Tamtéž.

¹¹⁶ Pod pojmem salesián zde rozumíme členy a členky řeholních společností SDB a FMA. Slovem laik označujeme všechny ostatní (včetně členů ASC).

jsou zaměstnání na plný nebo částečný úvazek, jiní pracují na základě DPP nebo DPČ. Počet zaměstnanců SaSM se pohybuje asi mezi pěti až dvaceti, podle velikosti střediska a jeho finanční situace.

Činnost SaSM v rozsahu, v jakém je ve většině středisek rozvíjena, by se neobešla bez přispění mnoha dobrovolníků. Často jich středisko „zaměstnává“ několik desítek. Většina z nich jsou studenti středních a vysokých škol, ale jsou mezi nimi i lidé pracující nebo důchodci. Dobrovolníci se podílejí zejména na vedení kroužků (přičemž je kladen důraz nejen na jejich odbornost v dané činnosti, ale také na jejich pedagogické schopnosti), organizaci letních táborů, ale i na spontánní činnosti (oratoř, klub), kde většinou působí jako „animátoři“ (k pojmu animátor viz podkap. 5.2.3). Do činnosti některých středisek jsou také zapojeni studenti v rámci své odborné praxe.¹¹⁷

Pro zajištění kontinuity se salesiánskou výchovnou tradicí stanovuje salesiánská provincie základní kritéria pro výběr pracovníků:

- „Taková osobní věrnost zásadám, která by se pro mladé lidi mohla stát výchovnou orientací, především v hodnotách lidského života
- Výchovný postoj a citlivost pro podmínky mládeže, především té nejchudší
- Sympatie pro dona Boska a jeho výchovnou metodu
- Otevřenost transcendentnu a respekt k náboženské a kulturní odlišnosti“¹¹⁸

Jakým způsobem se tato kritéria aplikují v praxi přijímání, případně nabídky osobnostního rozvoje pracovníků, není však na základě zkoumaných dokumentů možné zjistit.

V roli vychovatelů tedy v SaSM vedle sebe vystupují jak zaměstnanci (v různém pracovní-právním vztahu), tak dobrovolníci (případně praktikanti), jak salesiáni, tak laici, jak mladí lidé, tak lidé starší, lidé s pedagogickým vzděláním i bez něj. Společným jmenovatelem jejich kvalifikace by podle provinciálního chápání měly být věrnost morálním hodnotám a zásadám, výchovný cit, touha

---

¹¹⁷ Progresivní je v tomto směru SaSM Č. Budějovice, které v rámci smlouvy o klinickém pracovním spolupracuje s TFJU.

¹¹⁸ *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*, s. 40.

pracovat v duchu preventivního systému a otevřenost a respekt k náboženským hodnotám a skutečným.

Zjednodušeně lze říci, že jako subjekty výchovy v SaSM vedle sebe stojí děti a mladí lidé, kteří ve svém životě trpí nějakým nedostatkem nebo deficitem, a dospívající nebo dospělí, kteří jim pomáhají se s tímto nedostatkem vypořádat. Přitom se snaží následovat příklad dona Bosca, zakladatele salesiánské kongregace. Vidíme zde tedy výrazné pastorační zaměření výchovné práce.

3.2 VÝCHOVNÉ „CÍLE“ (OBLASTI A OBSAH)

Je zcela bez diskuse, že v oblasti volného času je formulace výchovných cílů velmi obtížná, stejně jako stanovení kritérií pro hodnocení jejich naplnění. Také SaSM se s tímto problémem potýkají. Spíše než cíle vymezují střediska oblasti, na které se výchova zaměřuje, případně formulují výchovný (nebo vzdělávací) obsah jednotlivých programů.

3.2.1 Oblasti, na které se výchova zaměřuje

Podobně jako v případě adresátů, také vymezení výchovných oblastí vychází v SaSM ze salesiánské tradice. Příkladem je následující formulace:

„Don Boskovo »pocitivý občan a dobrý křesťan« zůstává stále platným ideálem pro naši výchovu a evangelizaci“. (VPPK Brno-Žabovřesky)

Tato představa je opět většinou rozpracována a vysvětlena současnou terminologií. Obecně lze říci, že činnost SaSM se zaměřuje na 3 hlavní oblasti života adresátů: oblast osobnosti jedince, jeho začlenění do společnosti a předávání lidských, etických a křesťanských hodnot.

Jedním z primárních cílů výchovy v SaSM je podpora rozvoje osobnosti mladého člověka. Rozvoj osobnosti, někdy označovaný také jako růst, je chápán jako *celostní*, zaměřený na různé oblasti osobnosti. Je důležité, že SaSM si uvědomují, že nejsou jediným nositelem výchovného působení v této oblasti a k rozvoji adresátů pouze *přispívají*. SaSM jsou vedle rodiny, školy a dalších institucí jedním z mnoha výchovných subjektů.

SaSM jsou si také vědoma toho, že oblast, ve které na své adresáty působí a kterou u nich mohou rozvíjet, je oblast volného času a nakládání s ním. V souvislosti s trávením volného času se v projektech vyskytují adverbia *smysluplně, tvořivě, efektivně* či *pozitivně*, ovšem bez bližšího vysvětlení, co je tím přesně myšleno. V projektu líšeňské komunity byla zdůrazněna aktivita samotných adresátů:

„Návštěvníky klubu VeSPOD chceme vést k samostatnosti při výběru svých volnočasových aktivit a k činorodosti v jejich rozvíjení.“ (VPPK Brno-Líšeň).

Pardubické středisko klade v rámci oratoře důraz na individualitu adresátů:

„Volný čas je trávený v dobrém prostředí a relativně smysluplně podle mentality jednotlivých mladých.“ (VPPK Pardubice)

Domníváme se, že je tím vyjádřeno, že středisko nabízí svým adresátům prostor k trávení volného času, aniž by jim striktně diktovalo, jakým způsobem ho mají trávit.

Důležitým faktorem zdravého rozvoje osobnosti je jeho zakotvení v určité vztahové síti. Výchova v SaSM se zaměřuje na budování mezilidských vztahů, a to jak mezi adresáty navzájem, tak mezi vychovatelem a adresátem, jak naznačuje následující příklad:

Mezi cíle střediska patří „podchycovat celé skupinky - party, které středisko navštěvují – družinová setkávání po oratoři; individuálně pracovat s každým, se kterým se podaří navázat důvěryplný vztah.“ (VPPK Ostrava)

Vztah mezi vychovatelem a adresátem má být založen na důvěře a porozumění. Význam tohoto vztahu ukazuje tento příklad:

„Cílem je navázat přátelský vztah s mladými, zapojit je do života oratoře, do různých činností a programu akcí, vybudovat vzájemnou důvěru a sdílet každodenní radosti a problémy.“ (VPPK Pardubice)

Vedle budování vztahů mezi konkrétními lidmi chtějí SaSM rozvíjet také vztah jedince ke společnosti jako celku, podporovat jeho začlenění do společnosti a vrůstání do kultury, v jejímž kontextu žije svůj život. Důraz je kladen na *sociál-*

ni začlenění, pomoc nalézat mladým lidem domov, práci, kvalifikaci, osvojování si praktických dovedností běžného života a přípravu pro život v dospělosti, či plnohodnotný vstup do života. Silné zaměření na proces enkulturace je obzvláště patrné tam, kde se činnost SaSM specializuje především na práci s příslušníky etnických menšin (konkrétně Romů). Příkladem je SaSM Teplice, které se snaží působit na to, aby adresáti chápali a našli své místo v kulturně historickém rámci. Vzhledem k tomu, že problematika menšin a jejich vztahů s majoritní populací se netýká pouze dětí a mládeže, hovoří se v projektu teplické komunity o snaze prohlubovat mezilidské vztahy i mezi dospělými obyvateli sídliště a celého města.

Součástí kultury jsou také hodnoty a pravidla lidského soužití. Výchova v SaSM se zaměřuje na předávání obecně lidských a morálních hodnot, jako je přátelství, vzájemná snášenlivost, angažování ve prospěch druhých lidí, ohleduplnost, zodpovědnost, atd.

Charakteristickým a velmi specifickým rysem salesiánské výchovy je také orientace na hodnoty hlubší, existenciální. SaSM usilují o to, vzbudit v mladém člověku touhu hledat odpovědi na otázky: Kdo jsem?, Kdo je člověk?, Jaké je mé místo ve světě? apod. Snaží se vychovávat mladého člověka k *ušlechtilému lidství* a pomoci mu nalézat *orientaci v životě*. V projektu českobudějovické komunity je to vyjádřeno slovy:

Mladým lidem ze sociálně znevýhodněného prostředí a z prostředí nábožensky lhostejného chceme nabízet postupnou cestu, která jim (adresátům) pomůže objevit a ocenit nejpozitivnější a nejhlubší hodnoty, zakusit radost z vnitřního života a z ticha, probudit v nich hledání smyslu, ...“ (VPPK Č. Budějovice, 1. část segmentu)

Salesiánská výchova vychází z ideálů křesťanství, proto jde nabídka SaSM po této cestě ještě dál, jak vyjadřuje pokračování úryvku:

„...otevřít se Bohu a rozvinout náboženský rozměr života.“ (VPPK Č. Budějovice, 2. část segmentu)

Na konci této pomyslné cesty však nestojí členství v katolické církvi, nýbrž svobodný, zodpovědný a transcendentní otevřený život jednotlivce.

Cílem práce s těmito mladými lidmi ovšem není jejich začlenění do církve, nýbrž dosažení toho, »aby se silou evangelia změnila krité-

ria hodnocení, rozhodující hodnoty, body zájmu, myšlenkové návyky, prameny inspirace a životní modely, které jsou v rozporu s Božím slovem a jeho plánem spásy»¹¹⁹. Cílem církevní práce s mládeží totiž »není nábor, ale motivace a uschopnění k orientaci života na cestu, kterou šel Ježíš«¹²⁰ (VPPK Praha).

Křesťanský život je zde chápán spíše jako nabídka, než univerzálně platný model, ke kterému by měl dospět každý návštěvník střediska. Svědčí o tom následující úryvky:

Jednou z priorit je „být nositeli a znamením Boží lásky.“ (VPPK Č. Budějovice)

Dlouhodobým cílem je „nabídnout příležitost setkat se s Kristem v osobě salesiána nebo animátora a ukázat církvi jako něco blízkého světu, užitečného, vstřícného.“ (VPPK Brno-Žabovřesky)

Přičemž je pamatováno také na praktikující mladé křesťany, jak ukazuje poslední úryvek:

„Mladým lidem, kteří víru mají, chceme pomoci tuto víru aktivně prožívat.“ (VPPK Č. Budějovice)

Výchova v SaSM je tedy zaměřena na celostní rozvoj mladého člověka v rovině psychické, sociální, etické i spirituální. Je patrné, že stanovení výchovných „cílů“ SaSM vychází ze salesiánské výchovné tradice. Zjednodušeně lze říci, že uvedené rozdělení výchovných oblastí je podrobnějším rozpracováním tradičního výchovného ideálu SDB.

3.2.2 Předávaný obsah

Obsahová náplň jednotlivých programů bývá ve své podstatě odvozena od výše uvedených výchovných oblastí. Do oblasti osobnostního rozvoje spadají konkrétní praktické dovednosti, kterým se adresáti učí především v rámci zájmových činností (hlavně v kroužcích a na horolezecké stěně), a teoretické poznatky a informace, předávané v rámci vzdělávacích programů (určených většinou dob-

---

¹¹⁹ Zde VPPK přímo cituje apoštolskou exhortaci papeže Pavla VI. *Evangelii nuntiandi*, čl. 19.

¹²⁰ Zde VPPK přímo cituje dokument Společné synody biskupů Německa (1975) o práci s mládeží *Ziele und Aufgaben kirchlicher Jugendarbeit*, kap. 2.

rovolníkům nebo dospělým adresátům, např. rodičům). Program doučování, nabízený v některých střediscích, je zaměřen na rozvoj učebních kompetencí a zvládnutí školních nároků.

Rozvoj, utváření a podpora mezilidských vztahů jsou v SaSM chápány nejen jako výchovná oblast, ale také jako jedna z konkrétních náplní jednotlivých programů. Hovoří se zde o navázání osobních vztahů, upevňování společenství nebo rozvoji vztahové sítě ve skupině.

Do oblasti socializace lze zařadit schopnosti a dovednosti, související se začleněním jedince do společnosti a jeho fungováním v ní, např. komunikační dovednosti, schopnost spolupráce a důvěry, schopnost respektovat ostatní či osvojení vlastní sociální role. Můžeme sem ale také zahrnout aspekty zdravého vztahu jedince k sobě samému, např. nalezení vlastní identity, překonání pocitů méněcennosti nebo zvládnutí vývojových stadií adolescence.

Některá střediska mají ve svém ŠVP velice podrobně rozpracován obsah vzdělávání pomocí tzv. klíčových kompetencí.¹²¹ Zjevně při tom vycházejí z metodiky NIDM.¹²² Koncepce klíčových kompetencí vychází z kurikulární reformy českého školství, potažmo z rámcových vzdělávacích programů. Podle Hájka jsou klíčové kompetence „vstupní vědomosti rozvinuté do schopností a převedené či ověřované praktickými dovednostmi, popřípadě vyúsťující do postojů. Jsou definovány jako obecně přenositelné a použitelné soubory kvalit osobnosti, které každý člověk potřebuje k tomu, aby mohl plnohodnotně žít v současném světě.“¹²³ Vzhledem ke svým specifickým cílům přidávají SaSM k obecně užívaným kategoriím klíčových kompetencí¹²⁴ kategorii „kompetence k duchovní dimenzi“.

---

¹²¹ Jedná se o SaSM Brno-Líšeň, Brno-Žabovřesky a Č.Budějovice.

¹²² *Metodika pro podporu tvorby ŠVP ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání.*

¹²³ HÁJEK, B. a kol., *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 156-157.

viz též *Metodika pro podporu tvorby ŠVP ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání*, s. 76.

¹²⁴ Kompetence: k učení; k řešení problémů; komunikativní; sociální a personální; občanské, činnostní a pracovní; k naplnění volného času. Srv. *Metodika pro podporu tvorby ŠVP ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání*, s. 76-87.

Problematiku výchovného obsahu můžeme shrnout následovně: Na vymezení výchovných oblastí navazuje v projektech, případně dalších dokumentech, podrobnější stanovení výchovného obsahu jednotlivých programů. Jednotlivá střediska se od sebe navzájem liší mírou podrobnosti, do jaké tento obsah rozpracovávají.

Viděli jsme, že SaSM mají poměrně jasno v tom, jakým směrem se má jejich výchovné působení ubírat. Na vymezení výchovných oblastí, které odpovídají různým rovinám lidského života a osobnosti, navazuje formulace konkrétních obsahů jednotlivých programů. Co však zcela chybí, je jednak vytýčení konkrétnějších výchovných cílů v jednotlivých oblastech, jednak stanovení kritérií a metod pro hodnocení úspěšnosti výchovného působení. Z projektů není zcela jasné, jakým způsobem SaSM ověřují, zda je dosahováno výchovných cílů, resp. zda je výchovné působení efektivní.

3.3 PODMÍNKY A PROSTŘEDKY VÝCHOVY

Výchovně pastorační projekty (zvláště některé) věnují poměrně velkou pozornost popisu organizačních podmínek programů z hlediska času, prostoru a materiálního vybavení. Z toho, že jsou tyto charakteristiky programů v projektech vůbec uváděny, je zřejmé, že tyto výchovné aspekty nejsou chápány pouze jako vnější danost (podmínky), ale jako prostředky aktivně využívané k naplňování výchovného cíle.

Z hlediska výzkumu není podstatné podrobněji analyzovat materiální podmínky jednotlivých programů. Omezíme se zde pouze na konstatování, že z dokumentů je patrná snaha přizpůsobit prostředí a vybavení středisek a jednotlivých místností (sálů, heren, učeben apod.) požadavkům a potřebám cílové skupiny, charakteru programu a druhu činností, kterým se adresáti v rámci programů věnují. Potvrzuje se tu docenění významu „fyzických“ prostředků výchovy ve volném čase, jak ho vystihuje Pávková: „Významnými prostředky výchovy jsou i prostory, ve kterých výchovná činnost probíhá, a jejich materiální vybavení.“... Prostředí by mělo "respektovat věk dětí, funkce, zařazování činností a také délku

pobytu dětí. Pro menší děti jsou vhodné hry, pro starší klubové vybavení, vybavení má odpovídat druhu zájmových činností."¹²⁵

Pokud jde o úlohu činností v rámci jednotlivých programů, také zde SaSM respektují obecné požadavky volnočasové výchovy. Nabízené aktivity jsou významných výchovným prostředkem, přičemž je brán v úvahu věk účastníků a jejich zájmy, jak to ilustruje následující příklad:

Jedním z cílů programu oratoř je „nabídnout dětem a mladým lidem takové volnočasové aktivity, které jsou pro ně atraktivní a motivují je ke smysluplnému a pozitivnímu trávení jejich volného času.“ (VVPK Praha)

Co se týče organizovanosti programů a role vychovatele v nich, spontánní programy bývají charakterizovány jako méně strukturované, vychovatel je z hlediska aktivit spíše dohlížitelem a koordinátorem, event. spoluúčastníkem. Naproti tomu zájmové a vzdělávací činnosti bývají organizačně svázanější a vychovatel zde většinou vystupuje v roli instruktora nebo lektora. O problematice vztahů a komunikace jako výchovného prostředku pojednáváme podrobně v podkapitole 5.1.3.

Jak je vidět, ovlivňování podmínek a používání prostředků se v SaSM řídí „obecně platnými“ požadavky volnočasové výchovy. Dá se říci, že v tomto směru SaSM nikterak nevybočují z řady středisek volného času.

---

¹²⁵ HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*, s. 75.

Nakolik je používání těchto prostředků doceněno v jednotlivých SaSM a nakolik skutečně odpovídá potřebám adresátů a výchovnému cíli, nelze pochopitelně ze zkoumaných dokumentů zjistit.

4 ORGANIZAČNÍ FORMY PRÁCE (PROGRAMY)

V této části na základě výzkumu a studia poněkud zpřesníme obraz programů v SaSM, který jsme načrtli v podkapitole 1.3.1 (zakotvený v aktuálním VPPP). Následující popis vychází jednak z analýzy VPPK, jednak ze studia mnoha dalších dokumentů,¹²⁶ pramenů a odborné literatury.

Mezi typické formy práce SaSM patří především spontánní činnost v podobě otevřeného klubu nebo tzv. oratoře, pravidelná zájmová činnost neboli kroužky, a táborová činnost. Většina SaSM rozvíjí také další formy výchovné a vzdělávací činnosti, např. doučování nebo kluby pro rodiče s dětmi, a ve většině SaSM najdeme také různé místně specifické formy práce.

4.1 SPONTÁNNÍ ČINNOST – ORATOŘ A KLUB

Spontánní činnosti v SaSM bychom mohli zhruba rozdělit na tři typy programů¹²⁷: *oratoř*, *klub* a *volná oratoř*, přičemž hlavním kritériem dělení je věk adresátů a počet spontánních programů v daném SaSM. Ve čtyřech sledovaných střediscích existuje rozdělení spontánních činností na program pro děti do 15 let (typ oratoř) a program pro mládež nad 15 let (typ klub). V ostatních čtyřech střediscích je nabízen pouze jeden spontánní program, většinou určený pro širší věkovou skupinu. Pro tento typ programu jsme zvolili pracovní označení „volná oratoř“.¹²⁸

4.1.1 Program typu oratoř (dále jen oratoř)

Oratoř je zpravidla určena pro děti od 6 do 15 let. Probíhá několikrát týdně, často včetně víkendů, v odpoledních hodinách, tedy v době po skončení školního vyučování. Nabízí možnost využívat určitou část střediska, často (dle možností daného SaSM) nejen budovu, ale také hřiště, horolezeckou stěnu nebo skatepark, a vytváří tak prostor pro spontánní aktivity, převážně sportovního a herního

---

¹²⁶ Jedná se o tyto typy dokumentů SaSM: statut, výroční zpráva, webové stránky.

¹²⁷ Tabulka spontánních činností v jednotlivých SaSM – viz příloha III.

Typologie je pouze pracovní, neodpovídá salesiánské terminologii (jednotná terminologie v této oblasti ostatně neexistuje).

¹²⁸ Pojem „volná oratoř“ jsme převzali z VPPK Brno-Žabovřesky. (Němčtě ve VZ tohoto střediska je kladeno rovnítko mezi pojmy volná oratoř a otevřený klub.)

charakteru. Účastníkům většinou bývá k dispozici stolní tenis, stolní fotbálek, společenské hry, posezení, půjčovna sportovního vybavení, případně další zázemí.

Důležitým výchovným prvkem je stálá aktivní přítomnost vychovatelů (asistence), ať už salesiánů, laických zaměstnanců, dobrovolníků či „animátorů“. Podle situace a personální připravenosti pracovníků nabízí SaSM v rámci oratoře také další služby (např. individuální práce, pomoc s řešením problémů apod.)

Nabízí se otázka, čím se oratoř liší od školní družiny (myšleno z pohledu adresátů). V první řadě horní věkovou hranicí, otevírací dobou, malou strukturovaností programu a velkým množstvím alternativ. Zpravidla nabízí větší prostorové možnosti, atraktivní vybavení, volnost pohybu a pobytu a v neposlední řadě možnost setkat se i s dětmi z jiných škol.

Také se můžeme ptát (nyní již z pohledu pedagoga), zda oratoř není jen „volnočasovou hernou“.¹²⁹ V reálu tomu tak může být, nicméně idea oratoře je jiná. Ačkoli vychovatelé činnosti neřídí a neorganizují, spíše je koordinují, neplní pouze funkci dozoru, nýbrž se snaží navazovat vztah s adresáty a podporovat rozvoj vztahů mezi nimi navzájem. Figuruje zde zmíněný prvek asistence a nabídka individuální pomoci, nadto jsou v oratoři většinou využívány různé podpůrné výchovné prvky (motivační programy¹³⁰ a soutěže).

4.1.2 Program typu klub (dále jen klub)

Cílovou skupinou klubu je mládež od 15 let, přičemž dolní hranice je někdy posunuta (13 let¹³¹), horní hranice se pohybuje mezi 20 a 26 lety. Bývá v provozu několikrát týdně, většinou pouze v pracovních dnech, spíše v podvečerních hodinách (později než oratoř). Nabízí prostor pro setkávání a neformální zábavu mladých.

Někdy mívá klub k dispozici samostatný prostor, oddělený (alespoň v době provozu klubu) od oratoře, případně dalších programů, v čemž je patrná snaha vytvořit pro účastníky bezpečné prostředí. Vybavení klubu většinou připomíná re-

---

¹²⁹ K pojmu „volnočasová herna“ viz podkap. 1.3.4.

¹³⁰ Např. tzv. „tréninkové smlouvy“ v SaSM Plzeň (Klub Balón) či „Zefírín banka“ v SaSM Ostrava (Oratoř).

¹³¹ Věková hranice 13 let vychází z metodiky NZDM.

stauraci nebo diskotéku. Bývá tu k dispozici kulečnicková herna, nealko bar, sál, stolní fotbálky, šipky, stolní tenis, posezení, případně pódium nebo taneční parket, ozvučení a světelná a projekční technika, někdy i samostatná hudebna. Prostor je primárně určený k setkávání, volnočasové aktivity zde hrají spíše podpůrnou roli.

Program lze charakterizovat jako otevřený klub se sociálně-pedagogickým přístupem, případně s rozšířenou nabídkou sociálních služeb. Ve dvou střediscích splňuje program klub standardy NZDM a je registrovanou službou dle zákona o sociálních službách. Jedná se o Klub Oráč v SaSM Č.Budějovice a Klub Vrtule v SaSM Praha. Jelikož SaSM Č.Budějovice je střediskem volného času, je Klub Oráč specifickým typem NZDM zřízeným při SVCČ. Zajímavým způsobem tak spojuje přístup salesiánské pedagogiky, sociální pedagogiky a sociální práce.

4.1.3 Program typu volná oratoř (dále jen volná oratoř)

Spíše než kombinací oratoře a klubu je tento program oratoří s rozšířenou věkovou hranicí cílové skupiny. Někdy je stanovena dvojitá věková hranice, ve smyslu preferované cílové skupiny (tj. té, na kterou je program přednostně zaměřen, např. 6-15 let) a „tolerované“ cílové skupiny (tj. minimální a maximální věk účastníků, pro které je program určen, např. 4-20 let).¹³² Případně se stává, že reálná věková hranice samovolně „vykrytalizuje“ tím, jak staří účastníci program navštěvují.¹³³

Ve střediscích, kde existuje oratoř i klub, mívají tyto programy striktněji vymezený vlastní prostor. Ve srovnání s nimi dává volná oratoř většinou k dispozici větší část střediska (včetně vybraných specializovaných místností) a většinou nabízí oba typy prostředí, „bar“ i „hernu“. Někdy je více prostorově i časově provázána s nabídkou zájmových činností (provozní doba odpovídá provozní době střediska). Volná oratoř bývá koncipována jednak jako možnost vyplnění časových prostor účastníků zájmových činností (tráví v oratoři čas mezi koncem školy a začátkem kroužku), jednak jako svobodný prostor pro děti a mladé lidi, kteří se těchto činností neúčastní. Vedlejší funkcí volné oratoře bývá také za-

---

¹³² Srv. SaSM Ostrava (program Oratoř).

¹³³ Srv. výrok „Tvrdým jádrem cílové skupiny byla ale především skupina pubescentních kluků (10-16 let).“ ve VZ SaSM Praha.

chycování účastníků, se kterými je možné později začít systematictější a dlouhodoběji pracovat, popř. jim nabídnout zapojení do jiných programů.¹³⁴

Pokud jde o celkový charakter volné oratoře, zpravidla se v ní uplatňují všechny principy a prostředky, o kterých jsme hovořili v souvislosti s oratoří (asistence, individuální práce apod.). Naproti tomu s nabídkou sociálních služeb, která bývá častým jevem v klubu, se ve volné oratoři setkáme spíše zřídka.

4.1.4 Společné znaky spontánních programů

Spontánní programy v SaSM jsou primárně určeny především dětem, které z nejrůznějších důvodů neoslovuje tradiční nabídka zájmových aktivit, případně nezvládají nároky vyplývající z účasti na nich (povinná docházka, pravidelnost, nutnost koncentrace, strukturovaný program, finanční náročnost atd.). Přes uvedené rozdíly ve věkovém vymezení cílové skupiny, nabízeném prostředí a programové náplni a v charakteristikách výchovného přístupu mají několik společných znaků.

Všechny typy spontánních (ostatně nejen spontánních, ale také zájmových a dalších) programů nabízí nad rámec běžného provozu mnoho různých nepravidelných nebo příležitostných aktivit. Jedná se o různé oslavy, soutěže, turnaje, koncerty, párty, výlety, pobytové akce, apod. Tyto činnosti zdaleka nejsou chápány jako doplňkové, je doceněn jejich význam pro utváření vzájemných vztahů mezi adresáty i vychovateli.¹³⁵ Účastníkům spontánních programů bývá nenásilnou formou nabízena také možnost navštěvovat ostatní programy střediska.¹³⁶

Z dokumentů středisek je také patrná snaha naplňovat ve spontánních programech „oratoriánské kritérium“¹³⁷, tedy snaha o to, aby oratoř, klub či volná oratoř byly pro účastníky domovem, hřištěm, školou a farností.¹³⁸ *Domov* můžeme chápat jako bezpečné a otevřené prostředí, které je účastníky vnímáno jako „naše“. *Hřiště* jako prostor dobré zábavy a setkání s přáteli je zřejmě nejnápadnějším

---

¹³⁴ Srv. např. Projekt programu Oratoř SaSM Ostrava.

¹³⁵ Srv. kód *přesah programu* (kategorie *Principy*).

¹³⁶ Srv. kód *provázanost programů* (kategorie *Principy*).

¹³⁷ K pojmu „oratoriánské kritérium“ viz podkap. 1.2.2 a 1.3.1.

¹³⁸ Zdůrazňujeme, že hodnocení toho, do jaké míry je toto kritérium reálně naplňováno v jednotlivých programech konkrétních SaSM, není předmětem našeho výzkumu.

prvkem spontánních programů. Najdeme tu ale také další dva prvky oratoře v pojetí dona Bosca. *Škola* má zde širší význam ve smyslu „učení se pro život“, získávání klíčových kompetencí k plnohodnotnému životu v dnešním světě. Prvek *far-nosti* je spatřován v tom, že středisko se většinou nachází v sousedství kostela, a hlavně v možnosti osobního setkání účastníka programu s vychovatelem, z nichž někteří jsou praktikující křesťané, ať už salesiáni nebo laici. Nabídka spontánních programů v SaSM není primárně zaměřena na katechezi nebo rozhovory o víře, zůstává ale těmto tématům otevřena pro případ zájmu adresátů.

Ohledně používání adjektiv otevřený a nízkoprahový při charakteristice spontánních programů dospěl Michal Svoboda ve své práci ke zjištění, že používání těchto pojmů souvisí s legislativním rámcem činnosti střediska. Píše: „U středisek, které jsou školskými právníckými osobami se autor ve výpovědích setkal s názvy jako „otevřený klub“, u středisek s nabídkou sociálních služeb s názvy „nízkoprahový klub“.¹³⁹ Zdá se, že tato souvislost, vysledovaná ve výpovědích jednotlivých pracovníků, v dokumentech středisek zcela neplatí.¹⁴⁰ Většina spontánních programů v SaSM je označována slovem otevřený, případně oběma příjmeními. Spíše se domníváme, že tento jev souvisí s terminologickou nejednotností a teoretickou a metodologickou neuchopeností problematiky v českém prostředí, a to jak v odborné literatuře, tak v resortu školství (viz podkap. 1.3.4). Podobně je tomu v případě zařazení spontánních programů do kategorií forem zájmového vzdělávání dle vyhlášky č. 74/2005 Sb. ve statutech SaSM.¹⁴¹

4.2 PRAVIDELNÁ ZÁJMOVÁ ČINNOST – KROUŽKY

V oblasti zájmového vzdělávání navazují SaSM, podobně jako většina dalších SVC, na dlouholetou českou tradici volnočasové výchovy ve formě kroužků.

---

¹³⁹ SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže...*, s. 33.

¹⁴⁰ Např. SaSM Brno-Líšeň je ŠPO a zaměřuje se především na pedagogickou práci, přesto jsou její programy označovány jako volnočasové s nízkoprahovými prvky. Naproti tomu v SaSM Č.Budějovice jsou veškeré spontánní činnosti označovány souhrnným názvem otevřené kluby, ačkoli některé z programů splňují standardy NZDM. Jediný program, který je důsledně označován jako nízkoprahový (a nikdy jako otevřený), je Klub Vrtule v SaSM Praha.

¹⁴¹ Jedná se o §2 Formy zájmového vzdělávání. Spontánní programy jsou někdy zařazovány do kategorie „pravidelná výchovná, vzdělávací a zájmová činnost“ (§2, čl. b)), jindy do kategorie „spontánní činnost“ (§2, čl. f)).

Specifikum salesiánských kroužků spočívá v tom, že prvořadá zde není profesionalita a výkon, ale spíše navázání vztahů a vytvoření „party“¹⁴². Důležitá je také finanční dostupnost. Vedoucí kroužků v SaSM jsou většinou dobrovolníci, koordinaci kroužků jako celku (programu, sekce) mívá na starosti zaměstnanec střediska.

Pokud jde o druhy zájmové činnosti, nabízí SaSM v celé ČR velmi široké spektrum kroužků: sportovní (řada halových i venkovních sportů od míčových přes individuální a kondiční po bojové), hudební (hra na nástroj, zpěv, tanec), tvořivé (výtvarné, keramické, modelářské), odborné (počítačový, přírodovědný) a speciálně zaměřené (vaření, žonglování atd.). Jistým typem kroužků je také méně strukturovaná nabídka zájmových činností v rámci spontánních aktivit (většinou nebývá svázána povinnou docházkou).¹⁴³

4.3 TÁBOROVÁ ČINNOST – CHALOUPKY

Pokud jde o další tradiční formu volnočasové výchovy, táborovou činnost, ani v této oblasti nejsou SaSM výjimkou. Narozdíl od většiny jiných organizací se však v SaSM nesetkáme s letními dětskými tábory, nýbrž s fenoménem tzv. „chaloupek“. Tento název původně označoval katecheticky zaměřené letní prázdninové pobyty, které tajně pořádali salesiáni v době totality, kdy měli zakázanu veřejnou činnost. Byla to jedna z forem církevní práce s mládeží, která se u nás v tomto období rozvinula.

V současné době je tvář salesiánských táborů (které dodnes nesou v některých střediscích označení chaloupky) trochu jiná, nicméně zůstalo několik společných znaků. Koloritem salesiánských táborů jsou i dnes skromné podmínky (pobyt na chalupě, faře nebo tábořišti se zázemím), malý počet dětí (většinou do dvaceti) a snaha o vytvoření rodinné atmosféry. Podle charakteru cílové skupiny je mnohdy také nabízen duchovní program.¹⁴⁴

---

¹⁴² Srv. kód *zájmová činnost-nejen* (kategorie *Metody*).

¹⁴³ Srv. např. workshopy v rámci oratoře v SaSM Ostrava.

¹⁴⁴ Nejširší nabídku chaloupek jako křesťanských táborů s duchovním programem má v současné době SaSM Č.Budějovice.

Vedle akcí pro „táborové klienty“ pořádají SaSM o prázdninách také pobytové akce pro účastníky kroužků (někdy jako vyvrcholení celoroční činnosti), případně dalších programů. Příprava táborů bývá celoroční, někdy spojená se systematictějším vzděláváním dobrovolníků.

4.4 DALŠÍ VÝCHOVNÁ, VZDĚLÁVACÍ A PŘÍLEŽITOSTNÁ ČINNOST

Některá střediska rozšířila v posledních letech spektrum aktivit o nabídku pro rodiče a předškolní děti.¹⁴⁵ Jedná se většinou o cvičení nebo tvořivé aktivity pro rodiče s dětmi, případně o volnočasové činnosti předškoláků, přípravu na vstup do školy¹⁴⁶ nebo vzdělávací kurzy pro rodiče.¹⁴⁷ Program doučování je zaměřený na podporu dětí ve zvládnání školních nároků. Zatím probíhá převážně ve střediscích, kde se pracuje s romskými dětmi.

SaSM doceňují význam přítomnosti dobrovolníků a praktikantů a jsou si vědoma důležitosti jejich odborné způsobilosti. Proto poskytují těmto pracovníkům zázemí a v mnoha případech také vzdělávání. Bývá organizováno formou přednášek, seminářů a besed, ale někdy také ve formě systematických vzdělávacích programů.¹⁴⁸ Odborná a osobnostní příprava dobrovolníků probíhá také na provinciální úrovni, prostřednictvím programu „Salesiánská škola animátorů“ (viz podkap. 5.2.3).

Vedle příležitostných aktivit v rámci jednotlivých programů pořádají SaSM také širokou škálu „celostřediskových“ akcí (často tradičních, např. k určitému výročí). Bývají zaměřeny na propojení programů, prezentaci SaSM navenek nebo na setkávání pracovníků i účastníků z různých středisek.

Pro úplnost zbývá dodat, že vedle dosud popisovaných typických programů SaSM nabízí téměř každé středisko nějaký vlastní, místně specifický program. Tato nabídka je většinou reakcí na potřeby lidí v daném místě, případně vychází z tradice nebo organizačních podmínek střediska.

---

¹⁴⁵ Např. Programy Salíček a Předškoláček v SaSM Brno-Líšeň; Klub maminek v SaSM Brno-Žabovřesky.

¹⁴⁶ Např. projekt Motýlek v SaSM Teplice.

¹⁴⁷ Např. program KEfiR (Kurz efektivního rodičovství) v SaSM Brno-Líšeň.

¹⁴⁸ Např. program SVAŘÁK (Salesiánský vzdělávací animátorský řádný kurz) v SaSM Brno-Líšeň; program Animátoři v SaSM Ostrava; program Junior v SaSM Č.Budějovice.

5 VÝCHOVNÉ METODY

Jednotícím, dalo by se říci zastřešujícím prvkem výchovy v SaSM je preventivní systém dona Bosca, tradiční salesiánský výchovný přístup. V jeho rámci se v SaSM uplatňují další metody výchovy a sociální práce. Analýza výchovně pastoračních projektů odhalila, vedle zakotvení v preventivním systému, možné použití metod kulturní animace, otevřené práce s mládeží a sociální práce. Bude se jim věnovat v této závěrečné, stěžejní části práce. V její poslední kapitole se také zamyslíme nad důvody malé sdílnosti VPPK co se týče výchovných metod.

5.1 METODY SALESIÁNSKÉ VÝCHOVY

5.1.1 Preventivní systém v SaSM

Ve zkoumaných dokumentech není preventivní systém nikde podrobněji popsán, nicméně téměř ve všech dokumentech je na něj odkazováno. Zjevně se předpokládá, že ho salesiáni dobře znají a v praxi používají. (Otázkou je, zda ho také znají a používají pracovníci, kteří nejsou salesiány.) Je zajímavé, že jediným dokumentem, na který je v projektech v souvislosti s preventivním systémem odkazováno, jsou Stanovy kongregace SDB.

Výslovně uvedeny (většinou pouze vyjmenovány) byly následující prvky preventivního systému:

- přednostní zájem o chudou mládež
- domov, hřiště, škola, farnost
- pilíře rozum, laskavost, náboženství
- požadavek bezpodmínečného přijetí (adresáta vychovatelem)

Charakteristika práce v duchu preventivního systému se většinou omezila na shrnující obecná tvrzení, jak to ukazuje následující příklad:

„Cílem oratoře je vytvořit přátelské a výchovné prostředí v duchu díla Dona Boska, ve kterém doprovázíme mladého člověka k jeho zralosti.“ (VPPK Pardubice)

V salesiánském prostředí se k označení osobitého způsobu práce, vytváření atmosféry a prožívání mezilidských vztahů používá pojem salesiánský styl. Podrobnější a z hlediska charakteristiky tohoto stylu poměrně výstižný rozbor přiná-

ší VPPK Brno-Líšeň. Vidíme, že středisko se snaží uvádět do praxe zejména následující typické rysy salesiánské výchovy a pastorage: komunita (ve smyslu společné dílo), rodinnost, slavnostnost, osobní přístup.

„Prožívání salesiánského stylu ve středisku se uskutečňuje na těchto rovinách:

Salesiánská rodina – v SaSM pracují 4 SDB a 2 ASC – přítomnost konkrétních lidí, členů SR, a jejich osobní přístup je nejdůležitějším prvkem pro žití salesiánského stylu

Zaměstnanci – porady, oslavy narozenin, výlety, účast na pravidelných setkáních zaměstnanců pracujících ve střediscích, společné stravování

Setkání ředitelů – účast na pravidelných setkáních salesiánů pracujících ve střediscích

Porady týmů – informace o salesiánech a salesiánském výchovném stylu během porad týmů jednotlivých sekcí (oratoř, klub, kroužky)

Animátoři – salesiánská formace v rámci animátorských skupin a programů: SVAŘÁK, SaVIO, Margherita, 3x3, do budoucna další skupiny

Don Bosko – oslava výročí Dona Boska 31. ledna s dětmi a mladými v oratoři“

(VPPK Brno-Líšeň)

Příklad 1: Salesiánský výchovný styl ve VPPK

Pomineme-li četné zahraniční (převážně italsky nebo německy psané) texty, také v českém prostředí existuje řada metodických materiálů vztahujících se k výchově v salesiánském prostředí.¹⁴⁹ Je až s podivem, že na žádný z těchto dokumentů není ve VPPK ani jednou odkázáno. Nevíme tedy, nakolik jsou tyto práce považovány v prostředí SaSM za závazné s směrodatné.

5.1.2 Výchovné prostředí

Výchovné prostředí, které má být v SaSM utvářeno, je nejčastěji charakterizováno jako přirozené, přátelské, bezpečné a podnětné. Většinou bylo zmiňováno v kontextu programů oratoř a klub. V souvislosti s tábory se hovoří o rodinné atmosféře a malém počtu účastníků (kolem 20). Jaké by mělo toto prostředí být, ukazuje úryvek:

---

¹⁴⁹ Viz prameny v soupisu použitých zdrojů.

„Hlavním cílem pro další roky je v oratoři vytvářet výchovné prostředí, jež by mělo vyzářovat atmosféru přijetí, rodinného ducha, veselosti a slavnostnosti. Mělo by podněcovat tvořivou spoluúčast.“ (VPPK Ostrava)

Náš výzkum potvrdil, že tvorba osobitého výchovného prostředí je jednou z nejvýraznějších metod, používaných v rámci preventivního systému. Jak vyplývá z výsledků Michala Svobody, nejen tvůrci výchovných projektů, ale také samotní pracovníci přikládají tomuto prvku velký význam.¹⁵⁰ Zdá se – lidově řečeno – že ne každý pracovník SaSM si je vědom, že používá ty které zásady preventivního systému dona Bosca, ale každý ví, že hlavním charakteristickým rysem výchovy v SaSM je výchovné prostředí.

5.1.3 Výchovný vztah

Navazování a rozvoj kvalitních mezilidských vztahů je v SaSM zároveň výchovným cílem, obsahem i prostředkem.¹⁵¹ Pro zkoumané dokumenty je typické, že se v nich odráží rozdíly v pojetí funkce výchovného vztahu jednotlivých SaSM.

SaSM Brno-Líšeň klade důraz na vzájemnou či oboustrannou komunikaci vychovatel – adresát, možnost obrátit se na vychovatele s problémem nebo trápením, navazování kontaktů vychovatele s adresáty a umožnění kontaktu mezi adresáty navzájem.

VPPK Pardubice v souvislosti se vztahy hojně užívá pojem konfrontace: konfrontace mezi animátory a vrstevníky, konfrontace síly, šikovnosti a osobních názorů adresátů. Její význam je spatřován v možnosti sebepoznání:

„Tím je možno odhalit síly i slabiny mladé osobnosti.“ (VPPK Pardubice)

Jistou formou konfrontace je také kontakt sociálně znevýhodněných adresátů se „zdravou společností střediska“, uváděný v souvislosti s projektem Multi-

---

¹⁵⁰ Srv. SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže...*, s. 32.

¹⁵¹ Srv. kódy *mezilidské vztahy* (kategorie Cíle – Oblasti výchovy), *utváření vztahů* (kategorie Cíle – Předávaný obsah) a *vztahy a komunikace* (kategorie Podmínky a prostředky).

funkčního centra integrace znevýhodněné mládeže. K významu výchovného vztahu v rámci oratoře projekt poznamenává:

„Navázáním přátelského vztahu lze celkem spontánně působit v dobrém směru na volní vlastnosti mladých.“ (VPPK Pardubice)

V SaSM Praha je výchovný vztah chápán jako „záchranná síť“ pro ty, kteří neuspěli jinde:

„Salesiánské prostředí jim může nabídnout novou síť vztahů, v které již „nepropadnou“, ale zachytí se.“ (VPPK Praha)

Je zde také zdůrazňován evangelizační rozměr a křesťanská motivace k navazování osobních vztahů:

„Skrze vztahy k salesiánům a k ostatním křesťansky motivovaným spolupracovníkům mohou mladí lidé objevit i vztah k tomu, který je zdrojem salesiánské pastorační lásky – k Ježíši Kristu.“ (VPPK Praha)

Konečně teplické středisko vidí setkávání a navazování vztahů jako prostředek k rozvoji tolerance a vzájemného poznávání.

Vidíme tedy, že SaSM zakládají svou výchovu, v souladu se salesiánskou tradicí, na utváření mezilidských vztahů, přičemž význam a obsah tohoto stěžejního výchovného prvku je v různých střediscích chápán poněkud odlišně. Utváření výchovného vztahu je bezesporu velmi citlivou záležitostí a klade značné nároky na osobnostní zralost a emoční vyspělost vychovatelů. Ze zkoumaných dokumentů nebylo možné zjistit, do jaké míry je tato skutečnost v SaSM doceňována (např. ve vymezení hranic výchovného vztahu, zajištění duševní hygieny vychovatelů nebo naopak ochrany adresátů před možným vznikem nezdravého vztahu ze strany vychovatele).

5.1.4 Principy preventivního systému

Asistence

Ve zkoumaných dokumentech se vyskytlo pouze jediné podrobnější vysvětlení principu asistence:

„Základem činnosti je aktivní přítomnost sociálně pedagogických asistentů, kteří jsou k dispozici nejen k zajišťování jednotlivých aktivit, ale především k navazování kontaktů mezi klienty a k případnému řešení jejich nejruznějších problémů.“ (VPPK Praha)

Domníváme se, že princip asistence, vzhledem k tomu, že je jedním z konstitutivních prvků preventivního systému, je salesiány považován za natolik samozřejmý, že není nutné ho v projektu uvádět. Podle Kapláňka je asistence pojem používaný v salesiánském prostředí pro animaci.¹⁵² Toto tvrzení se nám nepodařilo potvrdit ani vyvrátit.

Pro ilustraci nyní uvádíme příklad vysvětlení principu asistence v metodice konkrétního programu.

„Pro Oratoř je zásadní, aby se práce v ní řídila principem *asistence*. Princip asistence (od lat. *assistere* = stát na blízku) spočívá v neustálé aktivní přítomnosti vychovatelů mezi mládeží, přičemž vychovatel nevystupuje primárně jako pedagogický dozor, nýbrž jako starší přítel, kamarád, oživovatel (animátor) jednotlivých činností. Vychovatel, příp. animátor, předchází svojí přítomností nežádoucím jevům, a to jak *formou aktivní*, tj. tím, že dává impulsy k zábavě nebo k činnosti, případně už probíhající činnosti se účastní, komunikuje s dětmi a tak usměrňuje jejich reakce, tak i *formou pasivní* – přítomnost dospělého automaticky připomene dětem potřebu jednat dle daného řádu anebo v případě jeho narušení dává možnost okamžitě reagovat.

Mezi našimi klienty se tedy pohybují vychovatelé a animátoři, kteří se svou aktivní přítomností snaží povzbudit všechny k činnosti a vytváří společně s účastníky přátelskou atmosféru. K dětem přistupují individuálně a snaží se poznat jejich zájmy i problémy (ve škole, v rodině ...) a hledat společně konkrétní formu pomoci.

Po stránce personální vyžaduje oratoř *týmovou práci*. Děti mají možnost účastnit se interakce vychovatelů (animátorů), jejichž vzájemné vztahy jsou pro děti přirozeným vzorem.“

(Projekt programu Oratoř SaSM Ostrava)

Příklad 2: Princip asistence v metodice programu.

---

¹⁵² Srv. KAPLÁNEK, M. Animace v salesiánských střediscích. In *Tři cesty k pedagogice volného času*, s. 104.

Osobní přístup

S výchovným vztahem a principem asistence souvisí také další tradiční prvek salesiánské výchovy, osobní přístup. Opět se v dokumentech setkáváme spíše s jeho konstatováním a opět tušíme, že jde o prvek, považovaný salesiány za samozřejmý. Jen útržkovitě se v dokumentech hovoří o *osobním doprovázení v přátelském prostředí* nebo osobním zájmu o každého, kdo do střediska přichází.

Prevence

Navzdory očekávání, že se v této oblasti objeví spíše pojmy a formulace tradiční salesiánské výchovy, většinou je v dokumentech používána „moderní projektová rétorika“: prevence sociálně-patologických jevů jako kriminality, toxikomanie, apod. Někdy však toto vyjadřování působí až kostrbatě:

Cílem projektu SSŠT¹⁵³ je „efektivně nasměřovat úsilí tak, aby se změnila sociálně patogenní situace u potenciální kriminální mládeže dříve, než se dostane do aktuálního nebezpečí asociálních aktivit.“ (VPPK Teplice)

Vedle konstatování omezující stránky prevence se několikrát objevila nabídka pozitivních alternativ jako zdůraznění její motivační stránky.¹⁵⁴

Participace¹⁵⁵

Ve sledovaných výchovně pastoračních projektech nenajdeme sice vyčerpávající popis tohoto principu, nicméně zde vidíme zajímavé vystižení důležitých aspektů salesiánského chápání participace. Nad rámec obecného chápání participace jako podpory podnětů a spontánních aktivit adresátů a asistence při nich ze strany vychovatelů je zdůrazněno několik významných momentů.

1. Docenění participace jako cesty k samostatnosti a zodpovědnosti:

Jedním z cílů oratoře je „umožnit zakusit dětem a mladým lidem co je to odpovědnost a to formou zapojení jich do spolupřádání nejrůznějších aktivit.“ (VPPK Praha)

---

¹⁵³ Oficiální název SaSM Teplice je Salesiánské středisko Štěpána Trochty (SSŠT).

¹⁵⁴ Viz podkap. 1.2.2 – Preventivní systém dona Bosca.

¹⁵⁵ Slovem *participace* rozumíme spoluúčast adresátů na přípravě a realizaci aktivit.

2. Rozšíření okruhu „participujících“ (což odpovídá existenci výchovně pastoračního společenství¹⁵⁶):

Jednou z priorit střediska je „vytváření předpokladů k přiměřené participaci dětí, mladých, jejich rodičů a dalších osob na plnění poslání.“ (VPPK Č.Budějovice)

3. Zapojení aktivních vrstevníků do výchovy v duchu hesla „mladí pro mladá“:

„Mladé lidi, kteří navštěvují naši kapli, zveme ke spolupráci a spoluzodpovědnosti a vedeme je ke službě animátora.“ (VPPK Pardubice)

Spolupráce s dalšími výchovnými subjekty

Jak již bylo uvedeno v kapitole 3.1, SaSM jsou jedním z výchovných subjektů, přičemž se snaží spolupracovat s ostatními (hlavně s rodinou a školou) a uvědomují si význam této spolupráce.

Konkrétní projevy spolupráce jsou pestré:

- Samotná existence programů pro rodiče s dětmi, programů pro školy, možnosti studentské praxe atd.
- Společné akce a další kontakty se školami, učiteli a žáky:
„Spolupráce se projevuje např. na pořádání sportovních turnajů, vzájemné prezentaci akcí a činnosti a především skrze osobní kontakty a známosti s konkrétními žáky a učiteli.“ (VPPK Brno-Líšeň)
- Spolupráce s rodiči prostřednictvím programu doučování, možnost dobrovolnického zapojení rodičů do činnosti střediska.
- Spolupráce s dalšími institucemi, orgány sociálně-právní ochrany dětí apod.

Velmi úzce spolupracují s ostatními subjekty různé sociálně-preventivní a intervenční programy,¹⁵⁷ které nabízí a poskytují poradenství a přímou spolupráci s rodiči, zákonnými zástupci, školou, event. dalšími institucemi. Význam spolupráce zdůrazňují zejména střediska zaměřená na práci s romskou minoritou. Nezastupitelnost tohoto prvku je lapidárně vyjádřena v projektu ostravské komunity:

---

¹⁵⁶ Viz podkap. 1.2.2 – Salesiánská pastorace mládeže.

¹⁵⁷ Např. projekt Střecha v SaSM Plzeň nebo projekt Multifunkčního centra integrace znevýhodněné mládeže (MUC) v SaSM Pardubice.

„Bez vzájemné součinnosti školy, rodiny, střediska a dalších institucí se většina dílčí pomoci mine účinkem.“ (VPPK Ostrava)

Ukázali jsme, že preventivní systém je skutečně ústředním metodickým přístupem výchovy v SaSM. Většinou je autory výchovně pastoračních projektů považován za natolik samozřejmý, že není nutné se o něm podrobně rozepisovat. VPPK neodkazují ani na žádné metodické materiály, vztahující se k salesiánské výchově.

Stěžejní metodou výchovy v SaSM je jednak tvorba výchovného prostředí, které je zřejmě nejvýraznějším rysem českých salesiánských středisek, jednak utváření výchovného vztahu, který je zároveň cílem, obsahem i prostředkem. Tento vztah nicméně nemá žádné přesně stanovené mantinely a jeho chápání se liší středisko od střediska. Vedle uvedených metod byla prokázána přítomnost několika principů salesiánské pedagogiky: asistence, osobní přístup, prevence, participace a spolupráce s ostatními výchovnými subjekty.

5.2 METODY KULTURNÍ ANIMACE

Metoda kulturní animace není ve zkoumaných dokumentech nikde zmiňována. Existují však pádné důvody se domnívat, že je v SaSM používána, byť někdy spíše intuitivně nebo nedůsledně. Při syntéze výsledků jsme se proto zaměřili na hledání stop a indicií, které by tuto domněnku mohly potvrzovat. Nejdříve jsme sledovali, zda lze výchovný přístup v SaSM nazvat animací, poté jsme se zaměřili na koncepci kulturní animace dle Maria Polla.

5.2.1 Animace v SaSM

Není pochyb o tom, že výchovná činnost v SaSM je animací v širším slova smyslu. Snadno to dokážeme, porovnáme-li prvky uvedené v definici animace (viz podkap. 1.3.3)¹⁵⁸ s výsledky analýzy VPPK.

- Animace spočívá v „nedirektivních metodách povzbuzování mladých lidí.“

---

¹⁵⁸ Srv. PRŮCHA, J. a kol. *Pedagogický slovník*, heslo: Animace.

To spatřujeme zejména v uplatňování principu asistence a osobního přístupu.

- Jedná se o povzbuzování „k hledání vlastní cesty životem a schopnosti realizovat svou svobodu a autonomii.“

Oblastmi, na které se výchova v SaSM zaměřuje, jsou – mimo jiné – také osobnostní rozvoj, socializace a enkulturace.

- K tomuto povzbuzování dochází prostřednictvím „přiměřených, zajímavě strukturovaných pozitivních možností seberealizace.“

SaSM nabízejí širokou škálu programů různého zaměření pro různé věkové skupiny adresátů.

- Hlavními požadavky jsou „možnost volby, prostor pro vlastní iniciativu a vytváření rezistence vůči negativním vlivům.“

Jinými slovy jde o uplatňování principů otevřenosti, participace, a prevence.

5.2.2 Kulturní animace v SaSM

Vlastně celou metodu preventivního systému lze chápat jako druh animace. Zajímá nás ale, zda se SaSM kloní k určité animační koncepci. Konkrétně se zaměříme na kulturní animaci v pojetí Maria Polla, přičemž obdobným způsobem jako v předchozí kapitole budeme hledat doklady uplatňování principů tohoto přístupu ve zkoumaných dokumentech.

Východiskem nám bude článek Michala Kapláňka uveřejněný ve sborníku příspěvků z konference v Sedmihorkách. Autor zde hovoří o „vzájemné komunikaci mezi salesiánskou praxí a teorií kulturní animace“ a uvádí, ve kterých aspektech se vzájemně inspirují. Dále se zabývá otázkou praktické aplikace principů kulturní animace v SaSM v ČR. Píše: „Pokud rozvíjíme kulturní animaci na jejích čtyřech základních principech (pilířích), můžeme posoudit, do jaké míry se praxe v salesiánských střediscích mládeže v ČR nechává inspirovat koncepcí kulturní animace. Bohužel nemáme zatím k dispozici empirická data pro toto srovnání.“¹⁵⁹

---

¹⁵⁹ KAPLÁNEK, M. Animace v salesiánských střediscích. In *Tři cesty k pedagogice volného času*, s. 102-106.

V rámci výzkumu jsme se tedy zaměřili na ověření autorových hypotéz. Nejde si-
ce o ověření čistě empirické, tj. zakotvené v datech získaných v terénu, nicméně
překračuje rovinu teoretických úvah a může být podkladem k dalšímu zkoumání.

1. pilíř: Zralé přijetí světa mládeže

Kaplánek spatřuje jeho uplatňování ve výběru pracovníků, kdy se dbá na
jejich vzdělání, komunikační schopnosti a přiměřenou motivaci. Jak jsme uvedli
v podkapitole 3.1.2, tuto skutečnost nelze na základě našeho výzkumu potvrdit.
O přítomnosti tohoto prvku ale svědčí výše popsany princip osobního přístupu.

2. pilíř: Utváření výchovného vztahu mezi vychovatelem a skupinou

Ten je podle Kapláňka nejnápadnějším specifickým znakem SaSM. Toto
tvrzení můžeme potvrdit jednak výsledovaným použitím metody tvorby výchov-
ného prostředí, jednak výše několikrát zmiňovaným důrazem na rozvoj osobních
vztahů jako stěžejního rysu výchovy v SaSM. K podobným výsledkům dospěl ta-
ké Svoboda.¹⁶⁰

3. pilíř: Rozvoj skupiny jako výchovného prostředí

Zde Kaplánek hovoří o nedostatečném využívání prostředků k cí-
levědomému rozvoji skupiny, využití znalostí skupinové dynamiky je podle něj
v SaSM spíše spontánní. Naš výzkum tento předpoklad potvrzuje. O systematické
práci se skupinou se ve výchovně pastoračních projektech hovoří pouze sporadic-
ky.

4. pilíř: Hermeneutický postup plánování a reflexe

Tento model, založený na pochopení situace účastníků a aplikaci strategic-
kého plánování na výchovný proces, se podle Kapláňka pomalu stává nedílnou
součástí práce SaSM. Potvrzuje to existence výchovně pastoračních projektů
a školních vzdělávacích programů. Na základě našeho výzkumu bychom rádi zdů-
raznili příslovce „pomalu“. V procesu plánování vidíme totiž ve VPPK velké re-
zervy, zejména co se týče stanovení konkrétnějších cílů a kritérií pro jejich hod-
nocení (viz též kap. 3.2).

---

¹⁶⁰ Srv. SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže....*

Vidíme tedy, že skutečně existují styčné plochy mezi preventivním systémem a koncepcí kulturní animace, a že v SaSM je tento přístup zřejmě částečně uplatňován. Jeho aplikace je ale skutečně spíše intuitivní a implicitní, zřejmě je prostým důsledkem faktu, že koncepce kulturní animace vychází z preventivního systému (viz podkap. 1.3.3). Na základě analýzy VPPK se nezdá, že by čeští salesiáni byli s Pollovým přístupem teoreticky obeznámeni.

5.2.3 K problematice pojmu animátor

V nápadném kontrastu s předchozím závěrem je hojnost užívání slova „animátor“ v českém salesiánském prostředí. Při prostém použití vyhledávací funkce programu MAXQDA bylo při zadání hesla „animátor“ nalezeno ve VPPK padesát šest výskytů tohoto slova. K podobnému zjištění dospěl také Svoboda.¹⁶¹ Používání tohoto pojmu zřejmě souvisí s jeho rozšířením v českém a slovenském křesťanském prostředí po roce 1989, kde jsou jím označováni aktivisté a vedoucí mládežnických skupin.¹⁶²

Domníváme se, že pojem animátor je v salesiánském prostředí poněkud zprofanován a jeho obsah je chápán nejednotně a většinou nepřesně. Zatímco na provinciální úrovni je animátor vnímán jako nositel pastorace a garant (křesťanských) hodnot,¹⁶³ v praxi středisek je tento termín často používán jako synonymum slova vedoucí, (pedagogický) asistent nebo dobrovolník.

Někdy se naopak můžeme setkat až s mytizací a přeceňováním role animátora a jeho schopností. Například na titulní stránce *Animátorského slabikáře* čteme motto:

---

¹⁶¹ Ve výpovědích pracovníků SaSM, s nimiž autor vedl strukturované rozhovory v rámci kvalitativního výzkumu v diplomové práci, se slovo animátor objevilo dvacet pětkrát, a to u sedmi z osmnácti respondentů. Srv. SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže...*, s. 36.

¹⁶² Srv. KORMÚTHOVA, A. *Pojem animácia...*, s. 24.

¹⁶³ „Animátor – je člověk, který vnímá zodpovědnost sám za sebe a za druhé; zapojuje se do výchovně pastoračního díla v rámci VPP komunity a čerpá sílu k této činnosti v žité křesťanské a salesiánské spiritualitě. Animátorem by měl být člověk, který pracuje v salesiánském stylu a realizuje celý rozsah salesiánské pedagogiky, včetně života z víry a jeho svědectví.“ *Výchovně pastorační projekt provincie 2007*, s. 38.

„Když zpomalíš, oni zůstanou stát.
Když se znechutíš, jim poklesnou ruce.
Když se nasadíš, oni budou běžet.
Když nabídneš ruku, oni dají život.
Když se modlíš, oni budou svatí.“¹⁶⁴

Tato hesla lze na jedné straně chápat jako motivaci a povzbuzení mladých lidí k aktivitě a převzetí zodpovědnosti za dění ve skupině, na straně druhé za nimi můžeme tušit obraz animátora jako supermana, bez něhož se skupina neobejde. Takovéto pojetí může v extrému vést jak k nezdravému sebevědomí animátora, tak k vytváření závislosti skupiny na jeho aktivitě, což je vlastně popřením podstaty animace jako uschopňování skupiny k vlastní aktivitě.

Výchovná činnost v SaSM nese tedy znaky animace a zřejmě má mnoho společného s koncepcí kulturní animace Maria Polla. Vědomé a reflektované používání této metody se však nepodařilo prokázat. Pojem animátor je v prostředí SaSM poměrně běžný, jeho chápání je však rozporuplné a nejednotné.

5.3 METODY OTEVŘENÉ PRÁCE S MLÁDEŽÍ

Explicitní uvedení otevřené práce s mládeží ve VPPK se většinou týkalo označení spontánního programu jako druhu této práce. Jedinou podrobnější charakteristikou byl výčet několika zásad:

„důraz na individuální přístup k jedinci, prevence negativních forem jednání, konkrétní programy pomoci atd.“ (shodně VPPK Ostava a Plzeň)

Pokud jde o princip otevřenosti (resp. nízkoprahovosti), je tento většinou vnímán jako nediskriminační přístup, tj. možnost účasti v programu bez ohledu na národnost, vyznání či barvu pleti. Setkáváme se zde s proklamací, že středisko (resp. program) je primárně otevřeno všem. Na druhou stranu jsou v některých

---

¹⁶⁴ Hanáková, M. a kol. *Animátorský slabikář*.

Jedná se o publikaci vydanou jako studijní texty k projektu „Salesiánská škola animátorů“, programu vzdělávání dobrovolníků, nabízeného salesiánskou provincií.

střediscích (resp. programech) patrné prvky aktivní selekce cílové skupiny,¹⁶⁵ ku příkladu prostřednictvím účastnického poplatku nebo povinné registrace.

Příklad vymezení otevřenosti z hlediska obsahu:

„Otevřenost znamená, že jsou zminimalizovány nároky na účastníky, obsah nebo průběh aktivit. Může přijít kdokoliv bez ohledu na finanční možnosti, původ nebo postoj vůči církvi.“ (VPPK Pardubice)

Příklad vymezení otevřenosti z hlediska organizační formy:

(Oratoř) „nabízí prostor, který účastníci mohou plně využívat a spektrum aktivit, které si sami vybírají. ... Účastníci oratoře mohou během této doby kdykoli přijít a odejít. Aktivity si volí každý sám. Mohou využívat veškeré vybavení určené pro program oratoře během otevírací doby v tělocvičně a v herně.“ (VPPK Brno-Líšeň)

Otevřenost k zájmům mládeže můžeme spatřovat v nabídce činností a programů, která vychází z preferencí a potřeb cílové skupiny. Není také důvod se domnívat, že by SaSM nebyla otevřená vůči veřejnosti.

V kontextu spontánních programů najdeme následující charakteristiky:¹⁶⁶ neorganizovaná činnost, malá strukturovanost, vlastní výběr aktivit, možnost volně přijít a odejít během programu.

Otevřená práce s mládeží je v prostředí SaSM chápána spíše jako jedna z forem, než jako metoda nebo přístup. Většinou bývá ztotožňována se spontánní činností (programy oratoř, klub, volná oratoř). Nepodařilo se prokázat, že by se SaSM klonila k určité koncepci otevřené práce s mládeží (např. koncepci sociálního prostoru nebo identitní práce apod.¹⁶⁷). S podrobnějším popisem zásad, principů nebo metod otevřené práce se ve VPPK nesetkáme. Zdá se, že metoda otevřené práce je zredukována na dodržení principu otevřenosti, převážně ve spontánních programech, přičemž někdy dochází k aktivní regulaci cílové skupiny.

---

¹⁶⁵ Srv. též kód *pravidla* (kategorie *Podmínky a prostředky*).

¹⁶⁶ Srv. kód *organizovanost* (kategorie *Podmínky a prostředky*).

¹⁶⁷ Viz SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s "neorganizovanou mládeží" ...*

5.4 METODY SOCIÁLNÍ PRÁCE

Přímý odkaz na sociální práci, sociální služby, sociální pomoc a asistenci se objevil v dokumentech středisek, která provozují nízkoprahový klub jako registrovanou sociální službu. Z konkrétních metod byly uvedeny *případová práce* a *zprostředkování návazné péče se spolupracujícími institucemi*.

Příklad charakteristiky zaměření případové práce:

„*doprovázení v adolescenci a umožnění zvládnutí vývojových úkolů adolescence*“. (VPPK Praha)

Metody sociální práce jsou zřejmě používány i v dalších střediscích, jak o tom svědčí následující ukázka.

<p>V programech Otevřeného klubu probíhá sociální práce prostřednictvím těchto činností:</p> <ul style="list-style-type: none">
- kontaktní práce
- situační intervence
- základní poradenství
- sociálně právní poradenství
- doprovodné aktivity <p>(ŠVP Brno-Žabovřesky)</p>
--

Příklad 3: Sociální práce ve spontánním programu.

V otázce sociální práce, resp. sociálních služeb, dospěl Michal Svoboda k závěru, že v salesiánských střediscích mládeže jako celku představují tyto služby spíše podmnožinu činnosti, jejímž nositelem jsou pracovníci vzdělaní v oblasti sociální práce, a těžištěm poskytovaných služeb je případová práce.¹⁶⁸ Náš výzkum tyto výsledky spíše potvrzuje, resp. četnost segmentů vztahujících se k této oblasti koresponduje s autorovým zjištěním, že „výpovědi pedagogických pracovníků a zvláště salesiánů byly v oblasti poskytování sociálních služeb jen ojedinělé“.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ Srv. SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže...*, s. 57-60.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 60.

5.5 SHRnutí PROBLEMATIKY VÝCHOVNÝCH METOD

Povrchní a s prostředím SaSM blíže neobeznámený čtenář by na základě shrnutí předchozích kapitol mohl dospět k poněkud extrémním závěrům:

Výchovná práce v SaSM je založena na tradici, o jejíž aktualitě a zasazení do kontextu doby není nutné diskutovat. Jejím výkladem v současném pedagogickém jazyce v podobě koncepce kulturní animace se salesiáni příliš nezabývají. Otevřená práce s mládeží je v SaSM chápána jako forma spontánní činnosti a její metody jsou zúženy na dodržování principu otevřenosti. Žádné další výchovné metody se v SaSM nepoužívají. Sociální práce se provádí v těch střediscích, kde jsou k dispozici pracovníci s příslušným vzděláním.

Uvedené závěry jsou záměrně vyhocené. Realita samozřejmě není černobílá a naznačené skutečnosti je nutné vidět v širších souvislostech. Proto nyní metodou verifikace a falzifikace provedeme podrobnější rozbor tvrzení, vyslovených v podkapitole 2.3.6. (Připomínáme, že šlo o možná vysvětlení faktu, že ve VPPK jsou výchovné metody zmiňovány spíše okrajově.) Následně tyto úvahy shrneme a uvedeme do kontextu salesiánské tradice.

1. V SaSM jsou skutečně používány pouze explicitně zmíněné výchovné metody (metody salesiánské výchovy, otevřené práce s mládeží a sociální práce).

Teze je v rozporu s výsledky výzkumu Michala Svobody, který identifikoval v prostředí SaSM celou řadu metod edukace a prevence: pedagogická komunikace, zpětná vazba, neformální vzdělávání, doprovázení, podpora vrstevnické komunikace, podpora vzniku skupin, modelová výchova a mnohé další.¹⁷⁰

2. Výchovné metody jsou v prostředí SaSM natolik známé, že jejich uvádění ve VPPK je považováno za zbytečné.

Není ovšem jasné, proč ostatním prvkům výchovného procesu (adresáti, cíle, prostředky, principy) je ve srovnání s metodami věnována mnohem větší pozornost.

---

¹⁷⁰ Sr. SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže...*, s. 21-31.

Domníváme se, že projekt jako dokument, který vytyčuje cíle výchovného působení, by měl (vedle kritérií k ověřování dosažení cílů) obsahovat také způsoby a cesty (tj. metody), které k naplnění cílů směřují, byť by to mělo být jen v podobě odkazu na metodickou literaturu.

3. VPPK je obecný dokument, týkající se činnosti celé komunity, výchovné metody středisek jsou podrobněji rozpracovány v dokumentech středisek.

Tvrzení platí jen v ojedinělých případech. Ani v ŠVP (který ostatně mají vypracovaný jen některá střediska), ani v metodikách programů většinou o metodách příliš do hloubky pojednáváno není.

4. Výchovné metody nejsou v SaSM dostatečně reflektovány, jejich používání je spíše intuitivní a závislé na odborné kvalifikaci (a také na individuálním chápání) jednotlivých pracovníků.

Uvedená teze se zdá být nejpravděpodobnější odpovědí na otázku, proč není ve výchovně pastoračních projektech věnována náležitá pozornost výchovným metodám. Příčina tohoto stavu může být dvojí:

a) Salesiáni buď přesně neví, jak vlastně svých výchovných cílů dosahují, resp. o tom příliš nepřemýšlí.

b) Salesiáni o metodách dosahování výchovných cílů nemluví, protože to buď neumí (nejsou na to zvyklí), nebo to nepovažují za nutné.

Shrnutí

Salesiánská výchova má hluboké kořeny, vždy byla svázána s tradicí a odkazem zakladatele. Don Bosco byl „muž činu“, spíše jednal, než psal teoretická pojednání; jeho spisy byly stručné, spíše ve formě poznámek. Salesiánský výchovný styl byl tradičně předáván z generace na generaci, řada lidí, kteří se stali salesiány, vyrůstala v salesiánském prostředí (v salesiánských výchovných ústavech, školách, internátech), kde měla možnost tento styl „nasát“, zažít, aniž ho musela studovat z knih. Je pochopitelné, že tito lidé neměli ani praktickou potřebu psát nějaká metodická pojednání.

V salesiánském prostředí je tedy stále „cítit“ pojetí, že „preventivní systém se nepíše, ale žije“ – a do jisté míry to také platí. Avšak v dnešní době, kdy se dílo rozrůstá, počet středisek a jejich návštěvníků stoupá, přibývá (laických) pracovníků, ale ubývá salesiánů, vzrůstá potřeba salesiánský styl práce teoreticky zpracovat, aby byl chápán jednotně a aby bylo možné jej předávat.

Problém nedostatečného metodického uchopení má však v ČR také širší souvislosti, metodika výchovy ve volném čase je u nás dosud nedostatečně podchycená, a to jak teoreticky, tak legislativně.

Jak jsme ukázali, v SaSM jsou přejímány také další metody výchovné (a sociální) práce s mládeží. Domníváme se, že chtějí-li si SaSM „zachovat tvář“ a stále rozvíjet a aktualizovat odkaz zakladatele, musí se také s těmito metodami důkladně seznámit a hledat jejich styčné plochy s preventivním systémem.

Fakt, že ve výchovně pastoračních projektech nejsou podrobněji popsány (nebo odkazovány) výchovné metody, nepopíratelně přináší jisté výhody. Máme na mysli především metodologickou svobodu, možnost volit v každém středisku a programu přístup nejlépe odpovídající požadavkům konkrétních adresátů a prostor pro tvořivý a osobitý přístup jednotlivých pracovníků.

Na druhé straně skýtá však tento stav mnohá rizika. V první řadě je to nebezpečí nejednotnosti v chápání výchovných metod a poměrně široký prostor pro odchýlení se od výchovného směru, případně pro různé zcestné výklady jednotlivých metod. Dále sebou nevymezenost metod přináší omezení možností pro reflexi výchovného působení.

Nejsou-li metody pevně zakotveny v základních dokumentech, týkajících se výchovy, mohou také nastat obtíže s předáváním výchovného stylu a zaškolením nových pracovníků. V neposlední řadě hrozí také obtíže s odbornou profilací SaSM a vymezení se vůči ostatním výchovným institucím. Dialog o výchovných metodách a přístupech lze vést pouze tehdy, máme-li dostatečně ujasněnu vlastní pozici a hovoříme-li jazykem, kterému ostatní rozumějí.

Výzkum Michala Svobody ukázal, že realita výchovné práce SaSM je velmi pestrá, ať už z hlediska odbornosti, přístupu a vnitřní motivace pracovníků,

nebo z hlediska používaných metod a organizačních forem práce.¹⁷¹ V kontrastu s těmito výsledky se zdá obraz, načrtnutý na základě analýzy výchovně pastoračních projektů, mnohem „chudší“, „plošší“ a „méně barevný“. Nedomníváme se však, že je to dáno pouze tím, že VPPK je „jenom papír“, do kterého nelze vměstnat žitou praxi v celé její šíři. Námi dosažené výsledky jsou spíše důkazem toho, že SaSM mají jisté rezervy v reflexi a metodickém uchopení své bezesporu bohaté a široké výchovné praxe.

---

¹⁷¹ Srv. SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže....*

ZÁVĚR

Cílem práce bylo prostřednictvím obsahové analýzy výchovně pastoračních projektů zjistit, jaké výchovné metody jsou používány v salesiánských střediscích mládeže, popřípadě nakolik je jejich používání salesiány reflektováno. Vyšli jsme z předpokladu, že kromě preventivního systému, jenž je ústředním výchovným přístupem v SaSM, se zde uplatňují další metody práce s mládeží ve volném čase.

V první části jsme při definici termínů představili výchovnou metodu jako ústřední prvek výchovného procesu, mající vztah ke všem ostatním prvkům výchovy ve volném čase (subjektům, cílům, podmínkám, principům, prostředkům, a organizačním formám). Vedle salesiánské výchovy a preventivního systému jsme podali také podrobný výklad dvou výchovných koncepcí, kterými se výchovná práce v SaSM inspiruje: kulturní animace podle italského autora Maria Polla a otevřené práce s mládeží, která má kořeny v Německu a v České republice je uplatňována zejména v NZDM.

Jádrem druhé části byl popis výsledků kvalitativního výzkumu. Představili jsme zde výsledné schéma kategorií, které vzešlo z obsahové analýzy VPPK a odpovídá jednotlivým prvkům výchovného procesu. Konstatovali jsme také zjištění, že zkoumané dokumenty nejsou příliš sdílné, co se týče výchovných metod, a vyslovili jsme několik hypotetických vysvětlení tohoto faktu.

Ve třetí části jsme na základě výsledků výzkumu a studia dalších dokumentů představili adresáty a vychovatele, oblasti, na které se výchova v SaSM zaměřuje, a obsahy, které jsou adresátům předávány v jednotlivých programech. Ve srovnání s těmito prvky, které jsou v SaSM často velmi specifické, výchovné podmínky a prostředky se nevymykají běžné volnočasové praxi.

Ve čtvrté části, věnované organizačním formám, jsme na základě studia vnitřních dokumentů provincie a jednotlivých SaSM představili zejména spontánní programy, jimž je v SaSM ve srovnání s jinými středisky volného času vyhrazen mnohem větší prostor, a zmínili jsme také další formy práce.

Závěrečná část se zabývala výchovnými metodami. Potvrdil se předpoklad, že stěžejním výchovným přístupem v SaSM je preventivní systém Dona

Bosca. Komparací preventivního systému a koncepce kulturní animace jsme ukázali styčné body obou přístupů. Povšimli jsme si také poněkud chaotického používání pojmu animátor v prostředí SaSM. Pokud jde o metody otevřené práce s mládeží, zdá se, že jsou v SaSM ztotožňovány s organizační formou (spontánními programy) a jejich uplatňování se projevuje toliko v dodržování principu otevřenosti. Metody sociální práce jsou v SaSM používány spíše okrajově. Žádné další metody se na základě zkoumaných dokumentů odhalit nepodařilo.

Podstatným výsledkem výzkumu bylo zjištění, že výchovným metodám je ve srovnání s jinými prvky výchovného procesu věnována ve výchovně pastoračních projektech mnohem menší pozornost. V závěrečné kapitole celé práce jsme se proto podrobněji zamysleli nad možnými vysvětleními této skutečnosti. Konstatovali jsme, že problematika metod výchovy je v českém salesiánském prostředí dosud málo teoreticky reflektována. Vedle příčin tohoto jevu, který spatřujeme především v jisté setrvačnosti a nedocení významu této otázky, jsme také upozornili na možná rizika, která tento stav může přinášet.

POUŽITÉ ZDROJE

Dokumenty středisek

Zde uvádíme pouze typy dokumentů a jejich autorství. Podrobný přehled shromážděných dokumentů viz příloha I. Dokumenty jsou k dispozici v archivu jednotlivých středisek.

VPPK – Výchovně pastorační plán komunity. Příslušná místní komunita salesiánů.

Výroční zpráva o činnosti SaSM. Příslušné salesiánské středisko mládeže.

Statut právnické osoby (ŠPO nebo OPS). Salesiánská provincie Praha (zřizovatel SaSM).

Metodiky a manuály jednotlivých programů. Příslušné salesiánské středisko mládeže.

Ostatní vnitřní dokumenty SaSM. Příslušné salesiánské středisko mládeže.

Prameny

Hanáková, M. a kol. *Animátorský slabikář. Vzdělávací texty pro salesiánské animátory.* Praha: Salesiánská asociace Dona Boska, o.s., 2008.

Interaktivní rozvoj klíčových kompetencí. Metodika a aktivity v průřezových tématech Osobnostní a sociální výchova a Multikulturní výchova. Fryšták: Dům Ignáce Stuchlého SKM o.s., 2008. ISBN 978-80-254-1956-4.

Kaplánek, M. *Výchovně pastorační činnost salesiánů – pokus o vymezení identity.* [online]. Praha: Kongregace Salesiánů Dona Bosca. [cit. 2008-10-20].

Dostupné:

[http://www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/
?cmd=download&downloadID=282.](http://www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/?cmd=download&downloadID=282)

KAPLÁNEK, M., VÁŇOVÁ, J. *Práce v salesiánském duchu.* Praha: Salesiánská provincie Praha - Odbor pastorační mládeže, 2002. Pro vnitřní potřebu.

Organický projekt provincie 2007. Praha: Salesiánská provincie Praha, 2007. Pro vnitřní potřebu provincie.

Pedagogické směrnice pro činnost salesiánských středisek mládeže. [online]. Praha: Kongregace Salesiánů Dona Bosca. [cit. 2008-10-20].

Dostupné:

[http://www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/
?cmd=download&downloadID=283.](http://www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/?cmd=download&downloadID=283)

Stanovy a Pravidla Společnosti svatého Františka Saleského. Praha: Salesiánská provincie Praha. Pro vnitřní potřebu provincie.

Střediska mládeže a oratoře v České republice. [online]. Praha: Kongregace Salesiánů Dona Bosca. [cit. 2008-10-20].

Dostupné:

<http://www.sdb.cz/ke-stazeni/odborne-seminare/?cmd=download&downloadID=281>.

Výchovně pastorační projekt provincie 2001. Praha: Salesiánská provincie Praha, 2001. Pro vnitřní potřebu provincie.

Výchovně pastorační projekt provincie 2007. Praha: Salesiánská provincie Praha, 2007. Pro vnitřní potřebu provincie.

Odborná literatura

ČAS - Pracovní skupina pro dodefinování NZDM. *Pojmosloví nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. [online]. Praha: ČAS, 2008. [cit. 2009-05-29]. Dostupné: http://www.streetwork.cz/images/download/Pojmoslovi_text.pdf.

BOSCO, J. *Můj život pro mladé: vzpomínky zakladatele salesiánů*. Přel. Jan Ihnát, Ladislav Heryán. Praha: Portál 2007. ISBN 978-80-7367-247-8.

DOMENECH, A. et al. *Salesian youth ministry – A basic frame of reference*. 2nd ed. Rome: Salesian Youth Ministry Department, 2000.

FILKA, J. *Metodika tvorby diplomové práce*. Brno: Knihař ve spolupráci s CMTF UP v Olomouci, 2002. ISBN 80-86292-05-3.

FILOVÁ, H., MAŇÁK, J. a kol. *Vybrané kapitoly z obecné didaktiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1308-7.

HÁJEK, B., HOFBAUER, B., PÁVKOVÁ, J. *Pedagogické ovlivňování volného času*. Praha: Portál, 2008. ISBN 978-80-7367-473-1.

HENDL, J. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HOFBAUER, B. *Děti, mládež a volný čas*. Praha: Portál 2004. 174 s. ISBN 80-7178-927-5

HOLOUŠOVÁ, D., KROBOTOVÁ, M. a kol. *Diplomové a závěrečné práce*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0458-3.

JŮVA, V. sen., JŮVA, V. jun. *Úvod do pedagogiky*. Brno: Paido, 1995. ISBN 80-85931-06-0.

KAPLÁNEK, M. *Don Bosco a salesiánský výchovný styl*. In: Teologické studie roč.5 (2004), č. 2. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2004. ISSN 1213-5917. Str. 45-54.

- KAPLÁNEK, M. *Pastorace mládeže*. Praha: Salesiánská provincie Praha a SaSM Praha-Kobylisy, 1999. Pro vnitřní potřebu provincie.
- KAPLÁNEK, M. *Pedagogika volného času pro navazující magisterské studium*. [online]. České Budějovice: Teologická fakulta. [cit. 2009-04-18]. Dostupné: <http://www.tf.jcu.cz/getfile/36594890046fcee7>.
- KORMÚTHOVA, A. *Pojem animácia – porovnávanie súčasných pojatí animácie v Českej republike, na Slovensku a v zahraničí*. České Budějovice, 2009. Bakalářská práce. TF JU. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce M. Kaplánek.
- MACKŮ, R. *Filozofování s dětmi jako způsob výchovy zážitkem ve volném čase*. České Budějovice, 2008. Diplomová práce. TF JU. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce P. Bauman.
- MAŇÁK, J., ŠVEC, V. *Výukové metody*. Brno: Paido, 2003. ISBN 80-7315-039-5.
- Metodika pro podporu tvorby ŠVP ve školských zařízeních pro zájmové vzdělávání*. Praha: NIDM, 2007. ISBN 978-80-86784-03-8.
- NĚMEC, J. a kol. *Kapitoly ze sociální pedagogiky a pedagogiky volného času*. Brno: Paido, 2002. ISBN 80-7315-012-3.
- PÁVKOVÁ, J. a kol. *Pedagogika volného času: Teorie, praxe a perspektivy mimoškolní výchovy a zařízení volného času*. 3. aktualiz. vyd. Praha : Portál, 2002. ISBN 80-7178-711-6.
- POMIKÁLEK, J. *Salesiánská střediska mládeže v České republice*. České Budějovice, 2002. Diplomová práce. TF JU. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce M. Kaplánek.
- PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. 3. vydání. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-047-X.
- PRŮCHA, J. *Přehled pedagogiky: Úvod do studia oboru*. 2. vydání. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7178-944-5.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 4. vydání. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8.
- PŘADKA, M. *Kapitoly z dějin pedagogiky volného času*. 1. dotisk 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2002. ISBN: 80-210-2033-4.
- SKALKOVÁ, J. *Obecná didaktika*. 2., rozšířené a aktualizované vyd. Praha: Grada, 2007. ISBN 978-80-247-1821-7.
- SPOUSTA, V. a kol. *Vádemékum autora odborné a vědecké práce (se zaměřením na práce pedagogické)*. Brno: Masarykova univerzita, 2001. 1. dotisk 1. vyd. ISBN 80-210-2387-2.
- SVOBODA, M. *Modely pastorace mládeže uplatňované v salesiánských střediscích mládeže v České republice*. České Budějovice, 2008. Diplomová práce. TF JU. Katedra praktické teologie. Vedoucí práce A. Kříšťan.

- SVOBODA, M. *Sociálně-pedagogické přístupy práce s "neorganizovanou mládeží" v nízkoprahových zařízeních a otevřených klubech pro děti a mládež*. České Budějovice, 2007. Diplomová práce. TF JU. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce M. Kaplánek.
- ŠANDEROVÁ, J. *Jak číst a psát odborný text ve společenských vědách*. Praha: SLON – Sociologické nakladatelství, 2005. ISBN 80-86429-40-7.
- ŠIMEK, D., KUBÁTOVÁ, H. *Od abstraktu do závěrečné práce*. 3. upravené vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2002. ISBN 80-244-0435-4.
- ŠVAŘÍČEK, R.; ŠEĐOVÁ, K. a kol. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Praha : Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.
- Tři cesty k pedagogice volného času*. Činčera, J. Kaplánek, M., Sýkora, J.(ed.), Brno: Tribun EU, 2009. ISBN 978-80-7399-611-6.
- VÁŽANSKÝ, M. *Základy pedagogiky volného času*. 2. doplněné vyd. Brno: Print-Typia, s.r.o., 2001. ISBN 80-86384-00-4.
- VECCHI, J. E., et al. *Saleziánska pastorácia mládeže*. Bratislava: Vydavateľstvo Don Bosco, 1999.
- VRACOVSKÝ, J. *Chaloupky – Salesiánské prázdninové tábory v době totality*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-705-1.
- Výchova a volný čas. Sborník příspěvků 1. mezinárodní konference o výchově a volném čase*. Kaplánek, M. (ed.), České Budějovice: JU, Teologická fakulta, 2006. ISBN 80-7040-849-9.
- Výchova a volný čas 3*. Sýkora, J. (ed.), Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. ISBN 978-80-7041-730-0.

SPZ (SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK)

ASC	Sdružení salesiánů spolupracovníků (Associazione Salesiani Cooperatori), třetí větve salesiánské rodiny
AVPVČ	Asociace vzdělavatelů pedagogů volného času
DDM	Dům dětí a mládeže
DPČ	Dohoda o pracovní činnosti
DPP	Dohoda o provedení práce
FMA	Institut Dcer Panny Marie Pomocnice Křesťanů (Istituto Figlie di Maria Ausiliatrice), salesiánky
IDM	Institut dětí a mládeže MŠMT ČR
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
MŠMT	Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy ČR.
NZDM	Nížkoprahové zařízení pro děti a mládež
OPP	Organický projekt provincie
OPS	Obecně prospěšná společnost
OS	Občanské sdružení
PreS	Preventivní systém dona Bosca
SaSM	Salesiánské středisko mládeže
SDB	Společnost svatého Františka Saleského, Salesiáni Dona Bosca (Salesiani di Don Bosco)
SHM	Salesiánské hnutí mládeže
SKM	Salesiánský klub mládeže
SVČ	Středisko volného času
ŠPO	Školská právnická osoba
ŠVP	Školní vzdělávací program
ŠZZV	Školské zařízení pro zájmové vzdělávání
VPP	Výchovně pastorační projekt
VPPK	Výchovně pastorační projekt komunity (případně následuje název příslušné komunity, např. VPPK Teplice)
VPPP	Výchovně pastorační projekt provincie (rozlišujeme verzi VPPK 2001 a VPPK 2007)
VPS	Výchovně pastorační společenství
VZ	Výroční zpráva

SEZNAM TABULEK, PŘÍKLADŮ A SCHÉMAT

Tabulky

Tabulka 1: Předběžné (výchozí) kódovací schéma.	46
Tabulka 2: Výsledný deskriptivní systém.	47
Tabulka 3: Kódy v kategorii Adresáti.	50
Tabulka 4: Kódy v subkategorii Oblasti výchovy.	51
Tabulka 5: Kódy v subkategorii Předávaný obsah.	52
Tabulka 6: Přiřazení obsahů výchovným oblastem.	52
Tabulka 7: Kódy v kategorii Podmínky a prostředky.	53
Tabulka 8: Kódy v kategorii Principy.	55
Tabulka 9: Přiřazení principů metodám, resp. formě.	55
Tabulka 10: Kódy v kategorii Metody (explicitní).	56

Příklady

Příklad 1: Salesiánský výchovný styl ve VPPK.	76
Příklad 2: Princip asistence v metodice programu.	79
Příklad 3: Sociální práce ve spontánním programu.	88

Schémata

Schéma 1: Proces výchovy ve volném čase.	18
---	----

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha I – Střediska a dokumenty	102
Příloha II – Pramenná kritika	103
Příloha III – Spontánní programy v jednotlivých SaSM.....	104
Příloha IV – Kategoriální systém.....	105
Příloha V – Průsečíky kódů	107

PŘÍLOHA I – STŘEDISKA A DOKUMENTY

SaSM	Zkr.	Pr. Subj.	VPPK	VZ	Statut	Metodiky	Ostatní
Brno-Líšeň	BL	ŠPO	2007	07/08	ano	všechny programy	---
Brno-Žabovřesky	BŽ	ŠPO	2007	07/08	ano	---	Vnitřní řád
Č.Budějovice	ČB	ŠPO	2007	07/08	ano	manuály NZDM, metodika kroužků	Vnitřní řád
Ostrava	OST	ŠPO	2007	07/08	ano	manuál oratoře, pravidla	projekty programů
Pardubice	PAR	OS-SKM	2007	ne	ne	---	---
Plzeň	PLZ	ŠPO	2003	2007	ano	manuál klubů a programu Lano	Plán činnosti 08/09
Praha	PRA	OPS	2007	2007	stanovy OPS	manuály NZDM (klub) manuály oratoř, stěna	---
Teplice	TEP	ŠPO	2007	2007	ano	---	---

PŘÍLOHA II – PRAMENNÁ KRITIKA

Dokument	Charakteristika	Proč je/není dokumentem z hlediska výzkumu?
VPPK	<ul style="list-style-type: none"> - závazný interní dokument salesiánské komunity - projekt aktivit celé komunity (farnost, středisko a další díla) - vychází z VPP provincie 	<ul style="list-style-type: none"> - má velkou vypovídací hodnotu - popisuje aktivity středisek relativně podrobně - je k dispozici ze všech středisek, a to v relativně srovnatelné kvalitě
VZ	<ul style="list-style-type: none"> - veřejná prezentace střediska - zhodnocení činnosti za uplynulý rok (školní nebo kalendářní) 	<ul style="list-style-type: none"> - doplnění informací z VPPK - některá střediska mají podrobnější VZ než VPPK - (v průběhu výzkumu byly VZ z kategorie dokumentů vyřazeny)
ŠVP	<ul style="list-style-type: none"> - zákonem předepsaný veřejný dokument 	<p>není dokumentem, ale je pramenem informací ohledně vzdělávacích cílů a obsahů</p> <ul style="list-style-type: none"> - mají pouze ŠPO, podrobně vypracován mají pouze 3 střediska - jsou zatíženy formalismem - téměř vůbec nehovoří o metodách
Metodika, manuál, roční plán atd.	<ul style="list-style-type: none"> - interní materiály střediska - podrobnější popisy činnosti nebo jednotlivých programů 	<p>nejsou dokumentem, ale jsou pramenem doplňujících informací</p> <ul style="list-style-type: none"> - mají jen některá střediska, a to v různém rozsahu a kvalitě - většinou jsou vytvářeny z povinnosti vůči instituci, která činnost financuje
Zřizovací listina	<ul style="list-style-type: none"> - základní dokument organizace 	<p>není dokumentem</p> <ul style="list-style-type: none"> - vyjadřuje pouze prostý fakt existence a základní charakteristiky organizace a její činnosti
Statut	<ul style="list-style-type: none"> - dokument vymezující právní subjektivitu a základní charakteristiky zařízení 	<p>není dokumentem, ale je pramenem ke klasifikaci programů</p> <ul style="list-style-type: none"> - právní jazyk, jen formy a ne metody, stručný - mají pouze ŠPO
Vnitřní řád	<ul style="list-style-type: none"> - základní vnitřní předpis, upravující činnost organizace 	<p>není dokumentem</p> <ul style="list-style-type: none"> - stanovuje pravidla, ale nehovoří o metodách - je psán formálním a právním jazykem - mají pouze ŠPO

PŘÍLOHA III – SPONTÁNNÍ PROGRAMY V JEDNOTLIVÝCH SaSM

SaSM	Subj.	Typ	Název	Zařazení	Charakter	Věk	Provoz	Poznámka
BL	ŠPO	oratoř	Oratoř	spontánní činnost	volnočasový program s nízkoprahovými prvky	6-15	5 x týdně	probíhá v tělocvičně a v herně
		klub	Klub Ve-SPOD	spontánní činnost	volnočasový program s nízkoprahovými prvky	15-26	2 x týdně	probíhá v suterénu (bar a sálek)
BŽ	ŠPO	volná oratoř	Volná oratoř	spontánní činnost	otevřený klub	6-26	6 x týdně	klubovna, herna, posilovna, kulečnick, hřiště
ČB	ŠPO	oratoř	Romská oratoř	pravidelná výchovná, vzdělávací a zájmová činnost	otevřený klub	6-15	2 x týdně	Oratoř i kluby spadají v ČB do sekce Otevřené kluby a zahrnují také sociální terénní práci, volnočasové aktivity na sídlišti a provoz v kontaktním centru Maják
		klub	Klub Oráč	pravidelná výchovná, vzdělávací a zájmová činnost	otevřený klub; NZDM	13-18 (-26)	3 x týdně	
		klub	Romský klub	pravidelná výchovná, vzdělávací a zájmová činnost	otevřený klub	13-15	1 x týdně	
OST	ŠPO	volná oratoř	Oratoř-otevřený klub		spontánní a málo strukturovaný program	6-15 (4-26)	4 x týdně	probíhá v SaSM a na hřišti
PAR	OS-SKM	volná oratoř	Oratoř		otevřená práce s mládeží	8-26 (15-20)		neorganizované čin. v rámci otevírací doby
PLZ	ŠPO	oratoř	Klub Balón		nízkoprahový otevřený klub	9-15	3 x týdně	
		klub	Klub Vzduch-Lod'		volnočasový klub na pomezí mezi otevřeným a nízkoprahovým	15+	3 x týdně	
PRA	OPS	oratoř	Oratoř		otevřené volnočasové aktivity	6-20 (10-16)	5 x týdně	herna, hřiště, skatepark
		klub	Klub Virtu-le		NZDM	13-20	4 x týdně	klub s barem a sálem
TEP	ŠPO	volná oratoř	Herna		herna je stěžejním kontaktním místem	6-15 (-18)	6 x týdně	většina společných akcí; prostor otevřen v otevírací době

Vysvětlivky:

Subj. = právní subjektivita daného SaSM

Typ = typ programu

Název = název programu příslušného typu

Zařazení = do jaké skupiny aktivit je program zařazen ve Statutu střediska

Charakter = jak je program charakterizován v různých dokumentech SaSM.

Věk = věkové vymezení cílové skupiny (čísla v závorce udávají maximální rozsah cílové skupiny, nebo věkové rozmezí účastníků, kteří navštěvují program nejčastěji)

Provoz = provozní doba, jak často je program nabízen

PŘÍLOHA IV – KATEGORIÁLNÍ SYSTÉM

- Následující tabulka ukazuje výsledné kategoriální schéma spolu s počty segmentů.
- Sloupce představují jednotlivé dokumenty. Zkratky středisek viz příloha I.
- Řádek (sub)kategorie ukazuje celkový počet segmentů dané (sub)kategorie v příslušném dokumentu.
- Poslední sloupec (suma) ukazuje celkový počet segmentů daného kódu.
- Poslední řádek (viz další strana) ukazuje celkový počet segmentů v příslušném dokumentu. Poslední buňka vpravo dole ukazuje celkový počet označených segmentů.

Kategorie, kód \ VPPK	BL	BZ	CB	OST	PAR	PLZ	PRA	TEP	suma
Adresáti	29	4	6	12	22	7	11	6	97
nejchudší mládež	9	1	3	1	4	4	6	2	30
- Romové				4				2	6
místní	4	1			2			1	8
věřící, bezproblémoví			2	2	3		1		8
dobrovolníci a praktikanti	3		1						4
veřejnost	3						1	1	5
věk	10	2		5	13	3	3		36
Cíle	20	7	10	8	24	11	14	10	104
- <i>Oblasti výchovy</i>	7	7	10	6	8	4	6	9	57
osobnostní rozvoj	4		1		2	1		1	9
volnočasová kompetence	2			1	3	2	2		10
mezilidské vztahy				1	1	1			3
socializace, enkulturace	1	1	1	2			1	5	11
hodnoty a morálka		2	3	1			2	3	11
evangelizace		4	5	1	2		1		13
- <i>Předávaný obsah</i>	13			2	16	7	8	1	47
sociální kompetence	2				3	3	3		11
utváření vztahů	3			1	4	2			10
konkrétní dovednosti	3				7		5		15
konkrétní vědomosti	3				1				4
učební kompetence	2			1				1	4
komp. k duch. dimenzi					1	2			3
Programy	21	2	1	6	10	4	5	2	51
- <i>Typické programy SaSM</i>	15	2	1	5	8	3	4	2	40
oratoř	1					1	1		3
klub	1					1	1		3
volná oratoř		1		1	1				3
kroužky	1			1	1	1			4
- <i>druhy kroužků</i>	1			1	1		1		4
rodiče a předškoláci	1	1						1	3
doučování	1			1				1	3
chaloupky,tábory	1				1				2
dobrovolníci a praxe									
- <i>dobrovolníci</i>	2			1	1				4
- <i>praxe</i>	1		1						2
příležitostné akce	5				3		1		9

Kategorie, kód \ VPPK	BL	BZ	CB	OST	PAR	PLZ	PRA	TEP	suma
- Speciality středisek	6			1	2	1	1		11
akce	1								1
MUC-integrace znevýhodněné mládeže					2				2
pro školy	2								2
Sociálně výchovný program				1					1
stěna	1						1		2
Střecha						1			1
vzdělávání veřejnosti	2								2
Principy	35	1	4	14	14	5	13	8	94
asistence	4	1					1	1	7
osobní přístup	5		1	1	1				8
prevence	2				1			2	5
<i>- pozitivní alternativy</i>							2	1	3
participace	1		1		3	1	2	1	9
spolupráce - rodiče, školy...	5		1	7	2	4	1	2	22
otevřenost/nízkoprahovost	9		1		2		4	1	17
přesah programu	7				4		1		12
provázanost programů	1			1	1		1		4
pilíře kulturní animace									
<i>- přijetí světa mládeže</i>							1		1
<i>- práce se skupinou</i>	1			5					6
Podmínky a prostředky	40	4	1	7	25	2	18	6	103
čas	13	1		2	6		3		25
prostor a vybavení	12	2	1	2	9	2	5	3	36
činnosti	3			1	5		2	1	12
diskuse a témata	1						2		3
pravidla	3						1		4
vztahy a komunikace	5				4		5	1	15
organizovanost	3	1		2	1			1	8
Metody (explicitní)	11	1	6	6	6	4	16		50
salesiánská tradice	4		1	1	2	1	2		11
výchovné prostředí	4	1	1	2			5		13
otevřená práce s ml.	1		1	2	1	2			7
sociální práce			1				6		7
zájmová činnost-nejen!				1	2	1	1		5
program jako metoda	2		2		1		2		7
suma	156	19	28	53	101	33	77	32	499

PŘÍLOHA V – PRŮSEČÍKY KÓDŮ

- Následující tabulky ukazují počet průsečíků kódů dané kategorie s kódy v kategorii programy.
- V tabulkách byly vymazány sloupce těch programů, ve kterých nedošlo k protnutí s žádným kódem dané kategorie.
- Řádek (sub)kategorie ukazuje celkový počet průsečíků (sub)kategorie s kódem programu.
- Předposlední sloupec ukazuje celkový počet průsečíků daného kódu.
- Poslední sloupec ukazuje celkový počet segmentů daného kódu.

Adresáti / Programy

Adresáti \ Programy	oratoř	klub	volná oratoř	kroužky	rodice a předškoláci	doučování	chaloupky,tábory	dobrovolníci	praxe	MUC	pro školy	SVPr	stěna	Střecha	vzdělávání veřejnosti	celkem průsečíků	celkem segmentů	
Adresáti	7	6	6	14	2	4	3	4	1	2	2	1	5	2	3	62	97	
nejchudší mládež	2	3	1	1		2				2			1	2		14	30	
- Romové																0	6	
místní			1					1			1					3	8	
věřící, bezproblémoví				2			1	1									4	8
dobrovolníci a praktikanti								2							1	3	4	
veřejnost													2		2	4	5	
věk	5	3	4	11	2	2	2	1			1	1	2			34	36	

Cíle / Programy

Cíle \ Programy	oratoř	klub	volná oratoř	kroužky	rodice a předškoláci	doučování	chaloupky,tábory	dobrovolníci	praxe	pro školy	stěna	vzdělávání veřejnosti	celkem průsečíků	celkem segmentů
Cíle	8	7	7	21	2	4	3	3	1	4	6	1	67	104
- Oblasti výchovy	4	4	7	4			1					1	21	57
osobnostní rozvoj			1	1								1	3	9
volnočasová kompetence	3	2	2	2			1						10	10
mezilidské vztahy			1	1									2	3
socializace, enkulturace				1	1								2	11
hodnoty a morálka	1			1									2	11
evangelizace				2									2	13
- Předávaný obsah	4	3		17	2	4	2	3	1	4	6		46	47
sociální kompetence	2	3		3						2	1		11	11
utváření vztahů				6			1		1	2			10	10
konkrétní dovednosti	1			7	1			1			5		15	15
konkrétní vědomosti				1	1			2					4	4
učební kompetence						4							4	4
komp. k duch. dimenzi	1						1						2	3

Podmínky / Programy

Podmínky \ Programy	oratoř	klub	volná oratoř	kroužky	rodiče a předškoláci	doučování	chaloupky,tábory	dobrovolníci	akce	MUC	pro školy	stěna	vzdělávání veřejnosti	celkem průsečíků	celkem segmentů
Podmínky a prostředky	15	17	18	8	6	4	5	3	1	2	2	4	4	89	103
čas	3	3	2	3	1	2	2	2	1		1	2	2	24	25
prostor a vybavení	3	8	6	1	2		3	1				2	2	28	36
činnosti	1	2	4	1	1	1				1	1			12	12
diskuse a témata	1	2												3	3
pravidla	2	1		1										4	4
vztahy a komunikace	3	1	3		2					1				10	15
organizovanost	2		3	2		1								8	8

Principy / Programy

Principy \ Programy	oratoř	klub	volná oratoř	kroužky	rodiče a předškoláci	doučování	chaloupky,tábory	dobrovolníci	praxe	příležitostné akce	MUC	SVPr	stěna	Střecha	celkem průsečíků	celkem segmentů
Principy	16	8	7	6	5	2	2	2	2	1	1	4	5	4	65	94
asistence	2		1		2				1						6	7
osobní přístup	3		1				1					1			6	8
prevence	1										1				2	5
- pozitivní alternativy		1											1		2	3
participace	1	3	1					2							7	9
spolupráce - rodiče, školy...	1			1	1	2				1		2		4	12	22
otevřenost/nízkoprahovost	5	1	1				1						2		10	17
přesah programu	2	3	1	3	2								1		12	12
provázanost programů			1	1					1				1		4	4
pilíře kulturní animace																
- přijetí světa mládeže																1
- práce se skupinou	1		1	1								1			4	6

Metody / Programy

Metody \ Programy	oratoř	klub	volná oratoř	kroužky	chatoupky,tábory	MUC	stěna	celkem průsečíků	celkem segmentů
Metody (explicitní)	4	10	7	3	1	2	5	32	50
salesiánská tradice	1		2			1		4	11
výchovné prostředí	2	4	2		1		1	10	13
otevřená práce s ml.		1	2					3	7
sociální práce	1	4					1	6	7
zájmová činnost-nejen!			1	3			1	5	5
program jako metoda		1				1	2	4	7

ABSTRAKT

MACÁK, L. *Výchovné metody používané v salesiánských střediscích mládeže v České republice*. České Budějovice, 2009. Diplomová práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky. Vedoucí práce M. Kaplánek.

Klíčová slova: pedagogika volného času, salesiánská střediska mládeže, výchovné metody, kvalitativní výzkum, obsahová analýza dokumentů, výchovný proces, výchovný subjekt, cíl výchovy, podmínky výchovy, prostředek výchovy, organizační formy výchovy

Práce se z pohledu pedagogiky volného času zabývá výchovnými metodami jako centrálním prvkem výchovného procesu a jedním z osobitých prvků práce v salesiánských střediscích mládeže (SaSM). Vychází z kvalitativního výzkumu provedeného formou obsahové analýzy projektových dokumentů osmi vybraných středisek.

Úvodní část je věnována vymezení použitých pojmů a teoretickému úvodu do problematiky salesiánských středisek mládeže v ČR a výchovných metod v nich používaných. Druhá část popisuje předmět, metodiku, průběh a výsledky výzkumu. Další tři části představují syntézu poznatků získaných analýzou textů, doplněnou o informace z dalších dokumentů. Podrobně popisují jednotlivé prvky výchovy v SaSM (subjekty, cíle, podmínky, prostředky, organizační formy a metody výchovy). Stěžejní pátá část, věnovaná výchovným metodám, si ve svém závěru všímá také faktu, že ve zkoumaných dokumentech je výchovným metodám věnována relativně malá pozornost.

ABSTRACT

Educational Methods Used in Salesian Youth Centres in the Czech Republic.

Key words: leisure studies, Salesian youth centres, educational methods, qualitative research, content analysis of documents, educational process, educational subject, educational objectives, educational conditions, educational means, organisation forms of education

The thesis deals with educational methods as a central element of the educational process as well as one of the original concepts of work in the Salesian youth centres from the standpoint of leisure studies. It is based on a qualitative research conceived as a content analysis of project documents of eight chosen youth centres.

In the introduction, the concepts used are delimited, the problematics of Salesian youth centres in the Czech Republic and of educational methods practised there is theoretically presented. In the second part, the object, methods, process and results of the research are described. The other three parts are a synthesis of the knowledge gained in the analysis of the texts, complemented with information from other documents. These three parts describe thoroughly the concepts of education in Salesian youth centres (subjects, objectives, means, organisation forms and methods of education). In the crucial fifth part, treating educational methods, the lack of due attention to the educational methods in the examined documents is noticed.

